

Národopisný ústav SAV

Slovenské národopisné múzeum

Slovenská národopisná spoločnosť pri SAV

Národopisné informácie

Bratislava 1992, číslo 2

Upozornenie: čísla strán v obsahu sú účelové pre digitálnu formu. Pre bibliografické údaje sú čísla strán uvedené v súbore Obsahy!

Obsah

Úvodné slovo redakcie.....	4
Zdeněk Hanzl - Václav Hrníčko: Národopisný výzkum české vesnice - možnosti a omezení.....	5
Michal Kaľavský: Grantový projekt výskumu etnokultúrnych vzťahov v národnostne zmiešaných oblastiach.....	11
Florence Weiss: Ženy v etnologickom výskume mestského prostredia (Iatmul, Papua-Nová Guinea)..... pozri v „Dodatky“	
Etnologický terénny výskum a kritický postoj k vlastnej kultúre (Rozhovor s vedeckou asistentkou Etnologického seminára Bazilejskej Univerzity Florence Weiss	15
Verena Schwarz: Historický spolok AUSSERSIHL (Zürich).....	17
Zuzana Beňušková: Využitie autobiografií v historických vedách v Rakúsku.....	21
Elena Mannová: Salzburgský seminár o biografickom výskume.....	24
Ľubica Chorváthová: Dialógy s osobnosťami.....	26
Peter Salner: O ich živote, o našej vede alebo hľadanie strateného času.....	29
Eva Cielová: Aký bol Etnofilm Čadca 1992 ?.....	30
Recenzia - Mann, A.B. a kol.: Neznámi Rómovia. (Zuzana Beňušková).....	35
Zuzana Beňušková: Zasadnutie subkomisie pre ľudové obyčaje MKKKB.....	37

Ján Komorovský: Stav a perspektívy slovenskej religionistiky.....	38
Alexandra Bitušíková Čo nového v Banskej Bystrici.....	41
Jaroslav Čukan: Katedra folkloristiky v Nitre.....	43
Marcela Čížová: Škola ľudovej kultúry.....	46
Tri otázky pre študentov. Rozhovor. D. Raticom, CSc. (spracovala Zuzana Beňušková).....	48
Gabriela Kiliánová: Za živa vo Florencii, po smrti v nebi (postrehy zo študijného pobytu na European University Institute vo Florencii).....	51
Juraj Podoba: "Tovaryša slovenského zážitky a skúsenosti".....	55
Regína Vidová: Postrehy z 2. konferencie Európskej asociácie sociálnych antropológov.....	57
Ľubica Chorváthová: Druhá konferencia Európskej asociácie antropológov v Prahe.....	59
Richard Neil Wallace: EW function = 1, ale WE function = 0 alebo ako sa stretol Východ so Západom.....	63
Zoznam autorov príspevkov.....	67
<i>Informácie Národopisných informácií</i>	

ÚVOD

Číslo Národopisných informácií 2/1992, ktoré práve držíte v rukách, sa možno na prvý pohľad javí ako hromada prác, ktoré akoby navzájom spájala len náhodná skutočnosť, že sa v pravý čas (uzávierky čísla) ocitli v redakcii.

Prvý dojem nie je celkom presný. Okolo štvrtštvky príspevkov napriek obsahovej i formálnej rôznorodosti čosi zjednocuje. Je to pokračujúce úsilie NI priblížiť nové javy, témy, inštitúcie, tendencie a kontakty, ktoré sa v slovenskom národopise objavili v priebehu posledných rokov. K naplneniu tohto cieľa možno chýbajú informácie z prebiehajúcej diskusie o uvažovanej zmene názvu našej vednej disciplíny (prvým praktickým dôsledkom je nový názov Katedra etnológie...). Zároveň chceme prezentovať prípadné nové pohľady na staršie problémy.

Publikované články (prakticky všetky objednala redakcia) možno rozdeliť do troch častí. V prvej prevládajú informácie o rôznych inštitúciách a ich aktivitách. Tu nám chýbajú údaje z múzeí. Možno sa redakcia obracala na nesprávnych ľudí, alebo je chyba inde: my však môžeme prezentovať len to, čo máme k dispozícii. V tomto prípade, žiaľ, nič...

Druhá časť čísla uvádza niektoré práce a názory etnologičiek z univerzít v Bazileji a Zürichu. Aspoň čiastočne približujú spôsob myslenia a najmä práce kolegov, ktorí sa zaoberajú tým, čo my a zároveň čímsi iným. Nie je totiž etnológia ako etnológia, takže v plnej miere platí ono známe: keď dvaja (etnológovia) robia to isté, nie je to to isté...

Záverečná skupina príspevkov prináša v prvom rade to, čo nám v minulosti chýbalo a za čím sme často nariekali, totiž kontakty so zahraničnou vedou. Uverejňujeme, čo zažil a spoznal náš človek v cudzine: v Rakúsku, Taliansku, Švajčiarsku. S osobitným potešením sme privítali zamyslenie nad iným zdrojom informácií zo zahraničia: rozhovory s odborníkmi, ktoré už dlhší čas pripravuje redakcia Slovenského národopisu. Táto forma bola donedávna obchádzaná či zaznávaná: napriek tomu práve "veda ako rozhovor" sa teší stále väčšiemu záujmu odborníkov aj verejnosti. Nie je náhoda, že tí najlepší (C.Lévy Staruss, Norbert Elias atď.) dostávajú k dispozícii nie priestor niekoľkých strán, ale celé knihy...

Do posledného bloku sme zaradili aj informácie o odborných podujatiach, ktoré prebehli v poslednej dobe na území ČSFR. Nechceme tým robiť nekalú konkurenciu Slovenskému národopisu alebo iným odborným časopisom. Domnievame sa však, že správ tohto druhu nie je nikdy dost. Privítali by sme tipy o zaujímavých akciách, výstavách, projektoch či folklórnych programoch, ktoré pripravili inštitúcie, ktoré nie sú každému na očiach.

Výnimočne je súčasťou tohto čísla aj knižná recenzia: spoznanie rómskeho etnika a jeho kultúry je stále aktuálnejšie, preto chceme záujemcov upozorniť na nový prameň informácií o tejto problematike.

Na záver už neostáva redakcii nič iné, len vysloviť nádej, že Vás Národopisné informácie zaujmú a popriať Vám všetkým veľa zdravia a úspechov v roku 1993.

Redakcia

Národopisný výzkum české vesnice - možnosti a omezení.

Zdeněk Hanzl - Václav Hrníčko

V posledních dvou letech se na adresu české etnografie snáší kritika, která jí vytýká přílišnou orientaci na materiál, popisnost, bezkonceptnost a absenci teoretického myšlení. Posledním textem (nebo alespoň jedním z posledních) tohoto druhu je rozhovor Ľubice Chorváthové, redaktorky časopisu Slovenský národopis, s Ladislavem Holým, profesorem University v San Andrews /Holý, 1981/, který v šedesátých letech pracoval v Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV v Praze, a už v té době měl výhrady ke koncepci české etnografie, které publikoval s Milanem Stuchlíkem v časopisu Český lid /Holý - Stuchlík, 1964/. Jeho pohled reprezentuje to, jak se česká etnografie jeví pozorovatelům z druhé strany bývalé železné opony, a musíme dodat, že názor prof. Ladislava Holého není osamocený.

Abychom nemluvili o něčem málo známém, připomeneme alespoň několik vět z jeho textu, jímž, jakožto sociální antropolog, charakterizuje českou etnografii. Prof. Ladislav Holý říká: "Z hlediska sociální antropologie jsou tzv. fakta nebo data "hrubou informací", která musí být teprve analyzována a z nějakého hlediska interpretována. Ale zdá se mi, že název etnografie je přesně označení pro ten obor, který se zde praktikuje dodnes, protože končí na hranici popisu a nejde dál. Zdá se mi, že jevy se popisují prostě proto, že existují, bez snahy po jakémkoliv teoretickém pochopení jejich významu. Možná, že to zní urážlivě, ale já mám dojem, že dodnes je to pořád takhle." /Holý, 1981, s. 348/. My nechceme toto stanovisko vyvracet, protože se domníváme, že prof. Ladislav Holý trefil, alespoň co se týče tzv. výzkumu socialistické vesnice, do černého. A snad by ani nemělo smysl dokazovat, že nemá pravdu na celých sto procent, nýbrž třeba jen na devadesát pět. Domníváme se, že otázka zní poněkud jinak, a to: proč tomu tak bylo a jaké jsou současné možnosti, omezení a perspektivy. Tímto textem bychom se chtěli pokusit alespoň částečně na uvedené otázky odpovědět, protože prof. L. Holý stav české etnografie prostě konstatuje, ale dále se jím nezabývá.

Původně jsme se chtěli omezit pouze na tzv. etnografii socialistické vesnice a neměli jsme v úmyslu sahat svými exkursy dále do minulosti než k roku 1948. Ukázalo se však, že nelze pro tento účel důsledně izolovat takový krátký úsek ani časově, ani tematicky. Čím více jsme se obírali pracemi, zabývajícími se lidovou kulturou české vesnice, tím více jsme nabývali přesvědčení, že musíme alespoň ve zkratce uvést náš výklad koncepce českého národopisu, která se zrodila koncem 18. a krystalizovala během následujícího 19. století, determinována dobovými politickými souvislostmi a idejemi romantismu v té době vládnoucími v evropském myšlení.

Podle našeho názoru se právě během národního obrození zrodila česká etnografie v pravém smyslu toho slova, přestože název, který je dosud užíván, je pozdější. Tato obrozenecká koncepce přetrvala až do 20. století. Jejím představitelům však nemůžeme upřít snahy po její modifikaci a společenské objednávce, a vynikající pracovní výsledky především v oblasti výzkumu geneze národopisných jevů a v dokumentaci i klasifikaci lidové kultury venkovského lidu, prezentované především rozsáhlými folklórními sbírkami, muzejními soubory a národopisnými monografiemi.

Pro období nejčasteji ohraničované polovinou 70. let 18. století a rokem 1848 se vžil název "národní obrození" /Malá ..., 1986, s. 425/. Zdá se však, že zprvu užívaný název "národní probuzení" byl výstižnější v tom smyslu, že se skutečně jednalo o prbuzení nebo o zrození

novodobého českého národa. (Existence českého národa v etnickém smyslu v době předbělohorské je v poslední době stále častěji zpochybňována.)

Obrozenecké hnutí táhnoucí Evropou zastihlo etnické Čechy, tedy ne všechny obyvatelé českých historických zemí, ale jen ty, kteří dosud užívali češtiny jako dorozumívacího jazyka, značně zdecimované. Česky mluvili zřejmě jen obyvatelé vesnic a venkovských měst ve vnitrozemí a vedle němčiny užívala češtinu ještě část šlechty a měšťanstva. Kultura obyvatel českomoravského regionu (tedy nejen Němců) však byla v podstatě německá. (Tím míníme kulturu reprezentovanou městským obyvatelstvem a především veřejnými institucemi ve městech na rozdíl od kultury spjaté jen s vymezenými regiony nebo skupinami obyvatel.) Jediné, na co mohli obrozenci navázat a co bylo dosud živé a společné všem etnickým Čechům, byla čeština. O tu se také intelektuálové zpočátku opírali a ty společenské vrstvy, které ji užívali se staly předmětem jejich zájmu a jejich působení.

Češtinu však bylo nutné pěstovat a kultivovat do té míry, aby byla použitelná ve všech oblastech národního života. Tomuto účelu mohla, kromě iných zdrojů, posloužit lidová slovesnost a také mu posloužila. Podobně posloužila ostatně už i Janu Amosu Komenskému a osvícenci Dobrovskému. Čeština byla chápána nejen jako hlavní nástroj příslušnosti - prozatím ještě osamocený.

Obrozující se český národ, a především emancipující se novodobá česká společenská reprezentace potřebovala nutně také specificky českou literaturu a kulturu vůbec. Obrozenci proto hledali zdroje, na které by mohli navázat, kterými by se mohli inspirovat, které by však byly slovanské, tedy německé. Jejich zájem se proto začal upínat k lidové slovesnosti stále více a později z téhož důvodu i k jiným oblastem lidové kultury.

Hlavní důraz byl kladen na český nebo alespoň na slovanský původ. V rodícím se českém literárním světě byl sběr především lidových písní značně rozšířen, a to za účelem hledání cesty, řečeno slovy protagonistů národního obrození, k "svatyni básnictví vpravdě národního" /Horák, 1933, s. 320/. A tady někde se rodila společně s probouzením českého národa i obrozenecká koncepce české etnografie. Nejednalo se o nic víc, než o shromáždění co největšího množství dokladů kultury venkovského lidu, který byl pokládán v duchu Rousseauovy filozofie za nositele nezkažené prastaré, zaručeně původní národní tradice. Kult venkovského lidu a jeho kultury vlastní romantizmu doznal v českých zemích nebývalého rozkvětu. Těžko si lze představit jiný filozofický směr, který by lépe ladil s českým národním probouzením.

Česká etnografie se tak vypracovala ve víceméně popisnou disciplínu shromáždující doklady kultury venkovského lidu, které měly přispět k vytváření a posilování národní svébytnosti. Z tohoto důvodu byl také nashromážděný materiál zbavován všeho, co nebylo shledáno dost českým nebo co bylo naopak shledáno Čechů nedůstojným. Vývoj oboru pokračoval v těchto intencích dále i po roce 1848. Zájem národopisců byl neustále rozšiřován až obsáhl většinu oblastní kultury venkovského lidu. Od 70. let 19. století se rovněž rozvíjela lokální a regionální národopisní muzejní aktivita, vznikla řada muzeí a muzejních spolků /Brouček, 1979, 1984; Špět, 1982/, z nichž mnohé měly přívlastek "vlastenecký" nebo "vlastivědný", který si často udržely dosud.

Vyvrcholením těchto aktivit byla Národopisná výstava československá v Praze v roce 1895. Při její přípravě došlo poprvé k pokusu o narušení Původem obrozenecké koncepce české etnografie v oblasti objektu studia. Objevili se totiž snahy uplatnit jako součást výstavy expozici českého dělnictva. Záměr se však nepodařilo prosadit /Brouček, 1979/.

Na rozdíl od romantiků 1. poloviny 19. století, kteří na jedné straně zbožňovali venkovský lid jako nositele prastarých národních tradic a na druhé straně pokládali městský lid za lůzu, odpůrci dělnické expozice na Národopisné výstavě československé použili zdůvodnění na politické úrovni 90. let 19. století. Argumentovali tím, že zatímco venkované a živnostníci (tedy i část měšťanstva) mají národní ráz, dělnictvo naopak má povahu internacionální, a

proto nemá jeho expozice na národopisné výstavě co dělat. Není důležité, zda se jednalo o správnou argumentaci či nikoliv. Podstatné je, že čeští intelektuálové (tedy i etnografové), přinejmenším v převážné většině, nepokládali dělnictvo alespoň na základě jeho kulturních projevů za plnohodnotnou složku českého národa, nepočítali ho k českému lidu.

Z toho tedy vyplývá, že i po Národopisné výstavě československé v Praze - a vzhledem k jejímu úspěchu i dlouho po ní - zůstávala česká etnografie disciplínou shromáždžující doklady o kultuře venkovského lidu stále ještě a především za účelem posilování české národní identity. Proto také výstava narazila na tuhý odpor vídeňské vlády, která ji chápala jako nebezpečně okázalý projev českého nacionalizmu, a proto jejím pořadatelům odmítla poskytnout jakoukoliv finanční pomoc. Uskutečnit se jí podařilo jenom díky nekompromisné podpoře nacionálně orientovaných českých poslanců.

Zdálo by se, že se vznikem Československé republiky ztratí tato obrozenecká koncepce na významu, protože tím, bylo dosaženo konečného cíle českého nacionalizmu - samostatného státu. Objevili se také na ideologiích nezávislé nové směry a tendence v českém národopise, které dosáhly významných úspěchů i mezinárodního ohlasu a po pravdě řečeno neztratili na své aktuálnosti a podnětnosti ani dnes. - Vzpomeňme alespoň funkčně strukturalistický směr nebo spolupráci sociologů s etnografy při výzkumu Velké nad Veličkou na Moravském Slovácku /Bláha, 1932/. - Přes všechny tyto nové myšlenkové směry, z nich funkční strukturalismus našel uplatnění prakticky ve všech společenských vědách, však těžiště národopisné práce zůstávalo u úporného popisování lidových slavností, tanců, obyčejů, obřadů, u zapisování lidových písní a lidového vyprávění, u sběru trojrozměrných předmětů pro regionální a místní muzea a podobně. Ani ty materiálově nejpřínosnější a proto také dodnes oceňované regionální národopisné monografie nepřekračovaly hranice popisu. V podstatě se nejednalo o nic jiného, než o více než sto let starý přístup českých obrozeneckých intelektuálů, snad s poněkud vyvětralým nebo dokonce zcela opuštěným vlasteneckým akcentem. Udržela se i orientace téměř výhradně na vesnici a na co možná "nejpodivnější", tj. nejarchaičtější jevy.

Pomineme druhou světovou válku a několik poválečných let do únorového puče v roce 1948 proto, že válka je obvykle humanitním vědám nepřiznivá a krátce poválečné období nestačilo předválečné generaci českých etnografů ani k nadechnutí. Už v roce 1949 se totiž marxisticky orientovaní etnografové zformovali na celorepublikovém sjezdu etnografické vědy, kde formulovali svá stanoviska, kterými zavrhovali předchozí, zejména meziválečný vývoj oboru, o němž zatím nikdo netušil, jak a na jak dlouho ovlivní život české společnosti, a tedy i české vesnice.

Závěry sjezdu dovedli do krajnosti Jaroslav Kramařík a Otakar Nahodil v brožure J.V.Stalin a národopisná věda /1952/. Kromě jiného v ní spolu s J.J. Potěchinem odsoudili i meziválečný funkční strukturalismus jako "nejodpornější syntézu všeho zaostalého, reakčního a protivědeckého z celé předcházející etnografie". Vytýkali mu antihistoričnost, "nesrozumitelnost pro široké masy" a nebezpečí viděli především v tom, že jeho zástanci ho prohlašovali za "vědecky odůvodněnou metodu, která má totéž oprávnění jako dialektický a historický materialismus" /Nahodil - Kramařík, 1952, s. 69-74/. Stejně tak zavrhl i ostatní směry v předválečném národopise včetně mu blízké sociologie venkova a tzv. pekařovštiny /Nahodil - Kramařík, 1952, s. 77, 79, 82 aj./.

Jejich kritika vyústila v tendenční konstatování, že národopisná věda v Československu "stojí na velmi nízké ideologické úrovni", že je odtržena "od konkrétních potřeb a úkolů spojených s budováním socialismu" a že "jako věda o lidu bude národopis především lidu sloužit". Prohlašovali, že je nutné "badatelskou práci postavit na pevnou základnu metodologie marxismu-leninismu".

Shrneme-li to, co bychom v práci obou autorů mohli označit za program českého národopisu pro nastupující socialistické období, pak to bylo: "...zbavit se všeho toho, co

zůstalo jako škodlivý přežitek buržoazní idealistické vědy a očistit tak cestu pro nástup nové vědy, pokrokové, bojovné, pravdivé a v plném slova smyslu lidové...prostudovat pomocí široce založené terénní práce současnou kulturu a způsob života našeho lidu jak vesnice, tak i města, podle možnosti zachytit a důsledně historicky vyložit přežitky minulosti a důsledně systematicky sledovat grandiózní historický proces v našich dějinách - proces přetváření kultury a způsobu života našeho lidu na cestě k socialismu...studium vzniku socialistických národů Čechů a Slováků."/Nahodil - Kramařík, 1952, s. 81-98, kap. Základní úkoly naší národopisné vědy./

Při realizaci tohoto programu chtěli vycházet z prací "představitelů naší vědy v minulosti i současnosti, kteří jsou nositeli pokrokových idejí, a podtrhnout právě ty pokrokové tradice v dějinách české a slovenské etnografie, které nám mohou sloužit jako vodítko při budování nové etnografické vědy". Z pokrokových představitelů národopisu jmenovali Šafaříka, Němcovou, Holuba, Jiráska, Zírta, Niederla a Nejedlého.

O tom, co rozuměli protagonisté marxistické etnografie pod pokrokovými tradicemi lidové kultury, nám umožní udělat si lepší představu z padesátých let pocházející dělení lidové kultury na tři základní složky. Byly to 1. pokrokové umění a kultura vyjadřující zájmy pracujícího lidu; 2. kulacké umění a kultura, vzniklé jako nadstavba kapitalistických výrobních vztahů, vyjadřující lidu cizí a importované názory, zneužívající lidové formy k propagaci buržoazní kultury a ideologie, zesměšňující pokrokové tendence lidu, znetvořující lidovou kulturu do kabaretní grotesky a 3. přežitky starého obřadního umění a kultury, spjatého obsahově s protivědeckým názorem lidu na přírodu a společnost, s předkřesťanskou religiozitou. Podle tohoto dělení jen pokroková složka "nese demokratické a socialistické rysy vyčleňující se jako východisko do lidové kultury v socialismu." /Fojtík, 1952/

Marxistickým etnografům měla být vzorem sovětská věda, která podle Zdeňka Nejedlého byla do té doby jediná postavená na marxisticko-leninský základ "jedině vedoucí k opravdovému vědění, k první i poslední pravdě" /citováno podle Nahodil - Kramařík, 1952, s. 87/. V případě výzkumu současného dění na vesnici, pro které byla nejaktuálnější tzv. kolektivizace zemědělství, měla posloužit na stránkách časopisu Sovětská etnografie /1952/ probíhající diskuse k výzkumu sovětských kolchozních vesnic.

O tom, o jaký vzor se jednalo, se nejvíc dozvíme z diskusního příspěvku sovětského etnografa Pavla Ivanoviče Kušnera /Kušner, 1952/. Vytýkal svým kolegům, že materiál shromážděný při terénních výzkumech nebyl studován, ale pouze zjištěn (konstatován), že publikované studie neobsahovaly ani vědecká zevšeobecnění ani vědecké popisy, ale byly jen neúplnými informacemi... Místo vědeckých závěrů že obsahovaly všeobecné fráze, které bylo možno formulovat bez jakéhokoliv etnografického výzkumu, v zanedbávání "metody osobního pozorování", v příliš krátkých výjezdech do zkoumaných lokalit (do dvaceti dnů), což mělo za následek uspěchané a neúplné shromažďování materiálu, který potom ani nemohl být podkladem pro vědecká zevšeobecnění. Další chybu spatřoval v jednostranné orientaci na ekonomické poměry kolchozů a na zjišťování jejich hospodářských výsledků, čemuž byl podřizován i jejich výběr. Obviňoval své kolegy z toho, že "odběhli od svého základního tématu - studovat život lidu v jeho každodenních projevech". Cestu k nápravě viděli v návratu k tomuto původnímu zaměření sovětské etnografické vědy. Zastával názor, že "...základní teritoriální jednotkou při etnografickém studiu musí být ne kolchoz, ale vesnice, někdy skupina blízko sebe položených osídlených míst". Pokládal za "...základní cíl tohoto studia - objasnit proces utváření socialistické kultury, uchovávající své národní formy." Příznačné však bylo, že si čeští etnografové v padesátých letech brali za vzor víc kritizované sovětské výzkumy kolchozů, než aby se poučili z jejich chyb a nedostatků, které jim Pavel Ivanovič Kušner vytýkal.

Shrneme-li východiska, cíle a výsledky pounorového českého národopisu, dospějeme k závěru, že po zavržení všech meziválečných směrů a tendencí, které se mohly stát základem

poválečné práce, zůstal jen marxismus-leninismus, pochybný sovětský vzor, volání po bezvýhradné služebnosti socialismu, po ideologizaci oboru, po očišťování lidové kultury od kulackých jevů a přežitků, po přispívání oboru k formování socialistického národa, kult nedotknutelného imaginárního lidu a tak podobně. Definitivně se však zhroutila téměř výhradní orientace na zemědělské vrstvy vesnického obyvatelstva a na řemeslníky. Vedle zaměření výzkumu na družstevní vesnici a nově osídlované pohraničí, se nadále etnografie orientovala rovněž na hornické a průmyslové regiony a především na dělnictvo. Výzkumy české vesnice z padesátých let, o které nám především jde, však nebyly postaveny na žádné, tedy ani ne na marxistické koncepci a tomu odpovídají i jejich výsledky. Buď se snaží podbízivě poukazovat na úspěchy kolektivizace zemědělství, nebo se spokojují pátráním po archaických jevech, které pochopitelně v letech kolektivizace zemědělství nezadržitelně mizí. Nemůžeme jim však upřít, alespoň některým, dokumentární hodnotu. Zachycují totiž stav tradiční lidové kultury v tomto období a mají proto charakter záchranných výzkumů.

Česká etnografie konce 40. a počátku 50. let se nápadně podobá koncepcím oboru z 19. století, jakoby stín obrozeneckého národopisu dopadal až do těchto let. Odpověď na otázku, proč tomu tak je, je však - zdá se - poměrně jednoduchá, hledáme-li ji ve služebnosti totalitní ideologii - v 19. století nacionalistické a ve 20. století socialistické. Proto nacházeli Jaroslav Karamařík a Otakar Nahodil pokrokové osobnosti české vědy až v 19. století, zatímco z meziválečných let jim vyhovoval jen málokdo - snad Zdeněk Nejedlý. Nevzali na milost dokonce ani Bedřicha Václavka, sice komunistu, nicméně se smyslem pro nové ač nemarxistické směry ve vědě, které se v meziválečném demokratickém Československu rozvíjely nezávisle na ambiciózních ideologiích. Pro takové vysvětlení svědčí i ta skutečnost, že jakmile se politická situace v Československu počátkem 60. let poněkud uvolnila, ozvaly se okamžitě kritické hlasy /například už spomenutej Holý - Stuchlík, 1964/ na adresy těch etnografů, kteří se identifikovali s praktikováním oboru jako popisné disciplíny bez ambicí zkoumat obecné zákonitosti, bez vlastní koncepce analýzy a výkladu empirických dat, tedy bez vlastní metodologie /Jiřiková, 1964 - na ni oba autoři bezprostředně reagovali/. V obou obdobích, jak v národním obrození, tak v socialismu, etnografové buď dobrovolně nahradili teorii ideologií (předem daným schématem, které měli svými výzkumy pouze potvrzovat), nebo-li rozhodli se sloužit věci nacionalismu či socialismu, nebo se teorie prostě vzdali a spokojili se pouhým sběrem a klasifikací empirických dat, pokud ovšem nevolili raději emigraci. Jinými slovy: končili se svou prací právě tam, kde by vědec teoretik měl začínat.

Po diskusích v 60. letech následovaly pokusy vytvořit novou koncepci tzv. etnografie současnosti /v Českých zemích např. Polednová, 1969, Skalníková - Fojtík, 1969 a 1971, Vařeka, 1971 a na Slovensku např. Droppová, 1966, Michálek, 1967 a především Pranda, 1970/. Ty však vzhledem ke změně politické situace koncem 60. let, alespoň co se týče výzkumu současné vesnice, vyzněli doprázdna. Veškeré snahy a výzkumné expertízy v tomto směru byly zatraceny jako pokusy o podkopávání socialismu.

Na závěr bychom chtěli jen dodat, že se před námi otevírá období, které má možná ještě ke skutečné demokracii daleko, nicméně můžeme očekávat, že bude příznivě pluralitě názorů a koncepcí nejen v politice a ekonomii, ale i ve vědě. Zřejmě se ani do budoucna nedá vyloučit, že některé koncepce budou poplatné určitým ideologiím, že jim budou více méně sloužit. Bylo tomu tak ostatně i v meziválečném Československu. Rozhodně však nebudou mít totalitní charakter a těžko budou patřit ke špičce udávající tón vývoje oboru (alespoň doufejme).

Literatura:

Bláha, Inocenc Arnošt: Sociologický výzkum Velké. Sociologická revue, III, 1932, s. 92-99.
Brouček, Stanislav: České národopisné hnutí na konci 19. století. Praha 1979.

- Brouček, Stanislav: Podíl národopisného hnutí na vzniku českých muzeí. Umění a řemesla, č. 3, 1984, s. 5-6.*
- Droppová, Lubica: K problematike národopisného výskumu súčasnosti. Slovenský národopis, 14, 1966, s. 594-600.*
- Fojtík, Karel: K otázce charakteru lidové kultury. Český lid, 39, 1952, s. 28-32 a 82-85.*
- Holý, Ladislav: Rozhovor s Prof. Ladislavom Holým. Slovenský národopis, 39, 1991, s. 348-353.*
- Holý, Ladislav - Stuchlík, Milan: Co je a co není etnografie. (Příspěvek k diskusi o vztahu etnografie a sociologie). Český lid, 51, 1964, s. 228-223.*
- Horák, Jiří: Národopis československý (Přehledný nástin). In: Československá vlastivěda. Díl II., Člověk, Praha 1933, s. 305-472*
- Jiřikovská, Vanda: Etnografické studium a sociologie. Český lid, 51, 1964, s. 44-49.*
- Kušner, Pavel Ivanovič: O etnografickém studiu kolchozního rolnictva, Český lid, 39, 1952, s. 117-120.*
- Malá československá encyklopedie. IV. svazek, M - Pol, Praha 1968, s. 425-426, heslo: Národní obrození české a slovenské.*
- Michálek, Ján: Niektoré problémy štúdia ľudovej kultúry v súčasnosti. Slovenský národopis, 15, 1967, s. 489-502.*
- Nahodil, Otakar - Kramařík, Jaroslav: J. V. Stalin a národopisná věda. Příspěvky k diskusi o díle "Marxismus a otázky jazykovědy". Praha 1952.*
- Polednová, Zdenka: Příspěvek ke studiu změn ve společnosti. Český lid, 56, 1969, s. 339-342.*
- Pranda, Adam: Niektoré teoretické otázky štúdia ľudovej kultúry v súčasnosti. Slovenský národopis, 18, 1970, s. 255-272.*
- Skalníková, Olga - Fojtík, Karel: Etnografie současnosti - východiska a výsledky, Český lid, 56, 1969, s. 255-272.*
- Skalníková, Olga - Fojtík, Karel: K teorii etnografie současnosti. In: Rozpravy Československé akademie věd, řada společenských věd, ročník 81, sešit 6, Praha 1971.*
- Špét, Jiří: Ke vzniku programu našich nejstarších regionálních muzeí. Muzejní a vlastivědná práce, 10, č. 1, 1972, s. 18-23.*
- Vařeka, Josef: Příspěvek k teorii etnografie současnosti (Několik poznámek k stati A. Prandy, Niektoré teoretické otázky štúdia ľudovej kultúry v súčasnosti). Český lid, 58, 1971, s. 113-114.*

Grantový projekt výskumu etnokultúrnych vzťahov v národnostne zmiešaných oblastiach

Michal Kaľavský

Národnostné vzťahy v postkomunistických krajinách v tomto období prechádzajú výraznými zmenami. Nie je nič vďačnejšie pre etnológa, ako sledovať proces súčasných spoločenských zmien priamo v teréne. Je to jedinečná príležitosť spoznať a zachytiť aj detaily týchto zmien, ktoré dodávajú vývoju jeho špecifické zafarbenie a ktoré, ak sa nezachytia priamo uprostred diania, sú pre vedecké poznanie nenávratne stratené.

Projekt grantu GA-SAV 194/1991 "Etnokultúrne vzťahy národov a národností na území Slovenska" vznikol ako reakcia na aktuálne dianie v spoločenskom a politickom živote Slovenska, predovšetkým na rast etnického napätia a reálne hrozby vyvolávania etnických konfliktov.

Pri formulovaní zámeru projektu sa prihliadalo na to, aby sa uskutočnil etnologický výskum v národnostne zmiešanej oblasti, výskum zameraný na etnickú identifikáciu a porovnávanie tradičného a súčasného spôsobu života. Preto grantový projekt obsahoval tri samostatné úlohy:

- a/ "Etnokultúrny vývoj Zemplína",
- b/ "Úloha tradícií v súčasnom spôsobe života Rómov",
- c/ "Etnická a regionálna identifikácia Slovákov a Maďarov".

Prvú úlohu riešil kolektív pracovníkov Národopisného ústavu SAV (Michal Kaľavský, Ivona Benčíková, Gabriela Habáňová, Hana Hlôšková, Ľubica Chorváthová, Andrea Kadlecová,

Viera Kaľavská, Arne Mann, Margita Méryová, Zuzana Profantová, Katarína Rusnáková, Peter Slavkovský a Regína Vidová) a externí pracovníci z Maďarskej republiky (Viga Gyula, Marta Fügedi a Dám László). V roku 1991 sa výskumom zúčastnila aj Julianna Acheson (USA). Ďalšie dve úlohy individuálne riešia Arne Mann a Andrea Kadlecová.

Výber terénu Zemplína mal niekoľko dôvodov. Je to región zmiešaný etnicky aj konfesiónálne, kde prebiehali od 18. storočia intenzívne etnické procesy. V regióne sa vyskytujú obe hlavné katolícke a reformačné cirkevné obce, v značnej miere v rámci jednej lokality. Nie nepodstatnou skutočnosťou pri výbere bol aj fakt, že z tejto oblasti je pomerne málo zozbieraného etnologického materiálu, hlavne v dostupných fondoch (NÚ a SNS). Pritom táto absencia sa pociťovala už dlhú dobu, hlavne pri syntézach a monografiách.

Jedným z hlavných princípov organizácie výskumu bola snaha vyskúmať čo možno najkomplexnejšie tradičnú a súčasnú ľudovú kultúru v národnostne zmiešanej oblasti. Neskúmali sa teda izolovane interetnické vzťahy, etnické procesy a faktory etnickej identifikácie ("ethnicity"), ale tradičné etnologické témy, v rámci ktorých sa sledované problémy vyskytujú ako neoddeliteľná systémová zložka ľudovej kultúry.

Tento prístup umožňuje podať pomerne objektívny obraz etnokultúrneho vývoja v danej oblasti. Vzájomné hospodárske a spoločenské väzby v rámci príbuzenstva, v rámci náboženskej alebo etnickej komunity v lokalite, v rámci lokálneho spoločenstva rôzne štrukturovaných lokalít regiónu, medzi lokalitami v rámci regiónu, väzby regiónu smerom vonok a celkové zapojenie regiónu do oblastných výmenných vzťahov to sú jednotlivé úrovne, z ktorých každá sa špecifickým spôsobom podieľala a podieľa na smerovaní etnokultúrneho vývoja tejto národnostne zmiešanej oblasti. V národnostných vzťahoch každá

etnická skupina pozná a reálne sa podieľa na vytváraní obrazu národnostných vzťahov až do úrovne lokality, pričom na reálny život týchto etnických skupín v lokalite nezávisle od ich vôle majú rozhodujúci vplyv vonkajšie pomery, ktoré výrazným spôsobom ovplyvňujú podmienky života jednotlivých etnických skupín lokálneho spoločenstva.

Počas doterajších výskumov v lokalitách okresu Trebišov sa skúmali tematické okruhy: poľnohospodárstvo, remeslo, domácka výroba, ľudový odev, výmena tovaru, stavitelstvo, spoločenský život, rodinné zvyky, výročné zvyky, ľudové liečenie, ľudová pieseň, ľudová próza, paremiológia a frazeológia.

Z výskumu zatiaľ vyplynula nutnosť venovať sa podrobnejšie v ďalších výskumoch týmto problémom:

1. Problém vzťahu náboženskej príslušnosti a príslušnosti k jazykovej (etickej) komunite. Súvislosť medzi vyznaním a jazykom v etnicky zniešanom lokálnom spoločenstve je daná historickým vývojom a tento vzťah pomáhal v minulosti udržiavať etnickú a náboženskú rovnováhu v lokalite.

2. Etnické, spoločenské a hospodárske aspekty novej rezidencie. Výber novej rezidencie mal značný vplyv na uvoľnenie väzieb jazykovej a etnickej súdržnosti. Pri zmene miesta bydliska sa v novej lokalite mohla ľahšie, resp. bez zábran a spoločenských tlakov deklarovať iná etnická príslušnosť, resp. používať aj iný jazyk, čo uľahčovalo spoločenský postup, rozširovalo prístup k zamestnaniu, vzdelaniu a pod. Výskum narazil aj na skutočnosť, že isté kľúčové spoločenské postavy dediny - učitelia, notári, farári a pod. boli presúvaní alebo vyberaní do iného etnického prostredia alebo do iného geografického prostredia (hlavne po zmene režimu alebo prevrate), kde mohli vystupovať v inej etnickej roli, ako v pôvodnom prostredí. Nová rezidencia mala istú úlohu aj v hospodárskom živote a vývoji lokalít. Napr. remeselníci, resp. obchodníci si neotvárali obchod a nezakladali dielne v mieste pôvodného bydliska, ale spravidla vždy v novej lokalite.

3. Problém postavenia a úlohy spoločenskej skupiny tzv. nemešov. "Nemeši" v oblasti južného Zemplína predstavovali tú časť dedinskej society, ktorá bola ochotná sa pomadžarčiť a hrala aj úlohu vzoru pre ostatné spoločenské skupiny dediny. Nemeši to boli "lepší ľudia", "majstri", hovoriaci po maďarsky a vždy sa odlišovali od ostatných spoločenských skupín dediny v spoločenských vzťahoch.

4. Úloha nadlokálnych inštitúcií, organizácií a spolkov. Aj v tejto národnostne zmiešanej oblasti fungovalo niekoľko organizácií, ktoré boli fórom pre vzájomnú spoluprácu rôznych etnických komunit a lokálnych spoločenstiev. Napr. Vodné družstvo, ktoré pôsobilo v povodí dolných tokov Laborca, Latorice, Uhu a Trnávky zahŕňalo hospodárske záujmy väčšieho počtu roľníkov a statkárov, čo prispievalo k pocitu regionálnej súnalezitosti nezávisle od etnickej, resp. náboženskej príslušnosti. Podobne sa spoločné záujmy širšieho ako lokálneho obzoru premietali aj do organizácie spoločných pastvísk.

5. Problém faktického rozporu postojov respondentov k osobám inej etnickej príslušnosti, ktoré sú s respondentom v inštitucionalizovanom alebo dyadickom vzťahu a jeho postojmi k inému etnickému spoločenstvu ako celku (odlišný etnický stereotyp ktorý protirečí skutočným sociálnym vzťahom). Tento fenomén svedčí o istom nezávislom vývoji etnického stereotypu od reálne existujúcich spoločenských a hospodárskych vzťahov.

6. Problém procesu jazykovej unifikácie (maďarizácie alebo slovakizácie, event. romizácie) lokálnych spoločenstiev. Historicky máme doložené obce, v ktorých existovali aj tri jazykové spoločenstvá. Dnes sú dvojrečové obce v tomto regióne, ktorý bol v minulosti jazykovo zmiešaný, v menšine. Proces jazykovej unifikácie má viacero aspektov, ktoré súvisia s možnosťami používania jazyka a pestovania vlastnej etnickej kultúry na lokálnej aj regionálnej úrovni.

7. Problém existenčnej hrozby vyplývajúcej z deklarovania istej etnickej príslušnosti. Táto existenčná hrozba nemá síce atribúty hraničnej situácie, ale jej skutočná alebo latentná podoba

sa mnohokrát výrazne prejavuje pri prijímaní rozhodnutí o voľbe komunikačného jazyka a následných zmenách etnických štruktúr. Takéto situácie nastávali samozrejme hlavne v nedemokratických režimoch alebo ako reakcia na tvrdý národnostný útlak, napr. násilná maďarizácia v období 1790-1918, prenasledovanie Slovákov po okupácii južného Slovenska horthyovským Maďarskom v roku 1938, reslovakizácia v rokoch 1945-1948. Na druhej strane táto reálna hrozba vyvoláva intenzívny pocit etnickej súnalezitosti, ktorá by sa za iných okolností nedostavila, napr. silná explózia slovenského etnického vedomia v dôsledku realizovanej hrozby maďarského vpádu na východné Slovensko v marci roku 1939.

8. Problém narušenia etnickej rovnováhy a z toho vyplývajúci pocit ohrozenia. Etnická štruktúra lokálneho spoločenstva, regiónu a aj väčších územných celkov nie je stabilná, ale sa v priebehu jednej - dvoch generácií dosť výrazne mení. Vyplýva to z rôznych faktorov, predovšetkým demografických (nerovnaký prirodzený prírastok obyvateľstva u rôznych etník, rôzny stupeň migrácie obyvateľstva, rôzne smerovanie migračných vln a pod.) ale tiež následkom makroekonomických zmien (napr. pozemková reforma, industrializácia, kolektivizácia a pod.).

9. Problém vzťahu sociálneho a náboženského rozvrstvenia v lokálnom spoločenstve. V prostredí nábožensky zmiešaných lokálnych spoločenstiev sa prirodzene stávalo, že jedna náboženská komunita získala v obci hospodársky významnejšie postavenie a s tým spojenú sociálnu prevahu. Takto osobitný problém spolunažívania chudobnejších a bohatších vrstiev dostával aj náboženské dimenzie a v niektorých lokalitách, kde existovala istá spojitosť medzi vyznaním a jazykom aj etnické dimenzie.

10. Problém vzťahu samota - lokálne spoločenstvo. Výskum nastolil aj možnosti a nutnosť skúmať túto špecifickú problematiku vzhľadom na istú špecifickosť tohto vzťahu. Samoty mávali často osobitné postavenie od lokálneho spoločenstva vzhľadom na náboženské rozdielnosti, ktoré ich separovali od väčšiny sviatkov a obradov lokálneho spoločenstva.

11. Úloha miest v procese formovania ekonomického a spoločenského života národnostne zmiešanej oblasti. Dôležité je poukázať na úlohu, ktorú mestá ako centrá hospodárskeho, administratívneho a kultúrneho života zohrávali v období pred a po významných štátoprávných, geopolitických a režimistických zmenách. Napr. úloha Nového Mesta pod Šiatrom do obdobia rozpadu Uhorska a spôsoby nahradenia funkcií, ktoré toto centrum južného Zemplína dovtedy plnilo pre obce, ktoré sa ocitli na druhej strane hraníc. Úloha nových centier novoutváranej štátnej a hospodárskej moci - napr. Trebišova, v súvislosti so zmenami etnických štruktúr následkom prevratových zmien.

12. Problém vzájomného súperenia a antagonizmu regionálnych centier. Významné pre etnokultúrny vývoj sú aj dlhotrvajúce zápasy miest o prvenstvo (Sečovce vs. Trebišov, Veľké Kapušany vs. Kráľovský Chlmec), pretože tieto zápasy sa odrážali aj v politickom, hospodárskom a kultúrnom vývoji regiónu.

To sú len niektoré problémy, ktoré výskum tejto národnostne zmiešanej oblasti vo svojich začiatkoch nastolil. Prvoradá pozornosť sa však venovala zberu materiálu a spracovaniu získaných poznatkov, ktoré by pomohli rozšíriť pramennú bázu pre ďalší rozvoj teórie. Práve vďaka dôrazu na heuristickú činnosť v súčasnom období premien sa vytvárajú priaznivé podmienky pre budúcu prácu.

Výskum sa realizuje spravidla expedičným spôsobom, čo umožňuje využiť isté informácie súčasne viacerými členmi riešiteľského kolektívu a uľahčuje pohyb a prácu v teréne. Vzhľadom na súčasnú dobu plnú emócií sa riešiteľský kolektív vyhýbal akýmkoľvek snahám o publicitu svojej práce. V jednom prípade sa však stalo, že sa vyskumník neobozretne vyslovil pred starostom, že má záujem aj o výskum národnostných vzťahov, čo prispelo k tomu, že sa starosta po celý deň od dotyčnej osoby nepohol a na druhý deň s ňou nikto v dedine nechcel mať nič do činenia.

Výskum v súčasnosti má nesmiernu výhodu v tom, že ľudia hovoria oproti minulosti značne otvorene, bez strachu aj o záležitostiach, ktoré majú politický kontext. Vyskumník je často na pochybách, či má tieto informácie, ktoré by sa eventuálne dali aj politicky využiť, alebo zneužiť, vôbec spracovať a zahrnúť do materiálov z výskumu. Je to v istom zmysle morálna dilema, pretože vyskumník často sľúbil informátorom, že informácie, ktoré získal nebudú zverejnené, ale pre vedecké poznanie by to bola nenahraditeľná strata, keby sa tieto výpovede nezachovali. Tieto problémy by mohol v niektorých pohľadoch vyriešiť archívny poriadok Národopisného ústavu.

Problematika národnostných menšín je dnes v Európe tak pertraktovaná, že ťažko nájdeme krajinu, kde by sa v poslednej dobe neuskutočnilo nejaké podujatie zamerané práve na túto oblasť. Sú vedci a politici, ktorí podozrievajú z tohto umele udržiavaného záujmu isté politické skupiny, resp. krajiny a za týmto záujmom hľadajú istý presne definovaný politický úmysel. Bez ohľadu na to, či je tomu skutočne tak alebo nie, je potrebné sa tejto otázke seriózne venovať, pretože je potrebné práve v tejto problematike vnášať do vedeckej diskusie vecné a triezve tóny. Práve v tejto problematike je veľké nebezpečenstvo, že sa veda môže znovu stať v istej miere apologetikou politickej praxe. Na Slovensku v tomto smere sa darí udržiavať istú rezervovanosť, hlavne oproti susedným krajinám, aj keď o väčšine autorov publikujúcich z menšinovej problematiky sa nedá povedať, že sú nestranní.

Hlavným výstupom popri zozbieranom materiáli bude súbor štúdií k problematike menšín a vývoja ľudovej kultúry v národnostne zmiešanej oblasti. S výnimkou krátkeho obdobia zo začiatku 70. rokov, kedy prof. Ján Podolák, DrSc. mohol uskutočniť výskumy v okolí Nových Zámkov sa etnologický výskum menšín na Slovensku nerealizoval počas uplynulých 40 rokov slovenskými etnologickými pracoviskami, ale len vedeckými výskumnými centrami menšín alebo zahraničnými etnologickými pracoviskami. Samozrejme, že aj výsledky týchto výskumov boli často interpretované len z jedného pohľadu. Slovenská etnológia dnes zápasí jednak s nedostatkom pramenného materiálu následkom dlhodobého zanedbávania výskumu národnostne zmiešaných oblastí a jednak s faktickou metodologickou nerozpracovanosťou výskumov v tomto prostredí.

Už dnes je však isté, že etnologický výskum zameraný na etnokultúrny vývoj národnostne zmiešaných území, ľudovú kultúru menšín, ľudovú kultúru Slovákov žijúcich na národnostne zmiešaných územiach a interetnické vzťahy by sa mal stať trvalou súčasťou plánov slovenskej etnológie na nastávajúce roky.

**Etnologický terénny výskum a kritický postoj
k vlastnej kultúre**

Rozhovor s vedeckou asistentkou
Etnologického seminára Bazilejskej Univerzity

Florence Weissovou

Z viac ako štyridsať minútového veľmi zaujímavého a neraz aj živého rozhovoru s. prof. F.Weissovou som vybral pasáže, ktoré považujem z hľadiska slovenského čitateľa za najzaujímavejšie, neraz priam objavné: spontánne vyslovené úvahy o úlohách a možnostiach etnológie a jej význame pre výskumníka i švajčiarsku spoločnosť; o tom, že ako veda zameraná na štúdium cudzích kultúr predstavuje zároveň aj akési zrkadlo, nastavené jednotlivcovi i vlastnej kultúre: že práve v relatívne izolovanej spoločnosti, akou je Švajčiarsko, majú takéto informácie o alternatívach života veľký význam.

F.Weissová dostala rozhovor na autorizovanie a túto príležitosť v plnej miere využila: ňou upravené odpovede sú v mnohom hlbšie a odborne presnejšie, na ľútosť redakcie však vypustila mnohé pasáže, ktoré by slovenským odborníkom priniesli nové podnety na zamyslenie.

Rešpektujeme však pranie autorky a uverejňujeme autorizovanú verziu rozhovoru.

Dr.phil.Florence Weissová (1945), absolventka etnológie, politickej filozofie a umenovedy, vzdelaním aj psychoanalytička, previedla rozsiahle výskumy v Papue-Novej Guinei a v Západnej Afrike. Zaujala najmä spôsobom, akým v teréne i v tichu pracovne využíva obe svoje kvalifikácie. Domnievam sa, že napriek zdanlivo neprekonateľným vzdialenostiam medzi slovenským a jej terénom i rozdielom medzi etnografiou a etnológiou, môžu jej myšlienky inšpirovať aj našu prácu. Z rozsiahleho rozhovoru (v Bratislave, 10.apríla 1992) som napokon vybral jeden okruh problémov.

P.Salner: *Čo inšpiruje ženu z bohatého Švajčiarska, aby na rok či dlhšie opustila svoju krajinu a ako etnologička pracovala v podstatne chudobnejších zemiach tretieho sveta?*

F.Weissová: Toto hľadisko - vzťah medzi bohatstvom a chudobou - hrá dnes dôležitú rolu vo vzťahoch medzi ľuďmi z rôznych krajín, a to nielen vo vzťahoch medzi prvým a tretím svetom, ale aj vo vzťahoch medzi prvým a druhým. Dobré, že si o tom začal hovoriť - veď tento fakt hrá rolu vo všetkých medzinárodných stretnutiach. Keď som na začiatku 70-tych rokov po prvý raz dostala možnosť zúčastniť sa výskumnej práce v Papue-Novej Guinei, išlo však o iné veci. V popredí môjho záujmu stála výhradne mne cudzia papuánska kultúra, a nie skutočnosť, že táto krajina zaujíma v svetovom systéme z ekonomického hľadiska len skromnú a závislú pozíciu.

Ak si zvedavý, ako som mohla načas vymeniť svoj komfortný život vo Švajčiarsku za život v primitívnej dedine, v ktorej neexistuje ani vodovod ani elektrina, tak ti musím povedať, že moja zvedavosť bola ešte väčšia, dokonca väčšia než moja pohodlnosť. Keď berieš štúdium cudzej kultúry v cudzej spoločnosti vážne, počase zbadáš, že to chce enormnú angažovanosť. Veď len na osvojenie si jazyka potrebuješ zopár rokov... Bola som prekvapená, keď nám vaša kolegyňa pri diskusii vysvetlila, že vy strávite v určitej dedine pár dní, nanajvýš týždňov a

potom píšete o tom správy. Vynára sa otázka, či išlo len o nedostatok finančných prostriedkov, alebo to bola časť vášho politického systému, ktorý zamedzoval, poprípade sťažoval hlbší výskum sociálnej skutočnosti. Pre nás bol príkladom B.Malinowski: žiť dlhší čas v prostredí, ktoré skúmaš, to patrí k profesionalite. Keď niekto žije iba dva-tri mesiace v cudzom spoločenstve, len vtedy prichádza na to, aké sú tu problémy. Na to aby ich pochopil, potrebuje oveľa viac času.

P.Salner: *V našom rozhovore si viackrát použila nie slovo "poznať" niečo, ale "pochopiť". Je to len náhoda?*

F.Weissová: Počas terénneho výskumu, pri kontakte s ľuďmi, vyvíjajú sa vzťahy, dyadické medziľudské vzťahy. My etnologičky či etnológovia, dostávame informácie od našich partnerov či partneriek. Ako je dnes už všeobecne známe a uznávané, závisí obsah informácie od vzťahu, v ktorom je podávaná. Pretože neexistujú objektívne otázky a ani objektívne odpovede, ani keby išlo iba o to, koľko kráv má sedliak, tak cesta k vedeckej presnosti spočíva v disciplinovanom sledovaní a popisovaní vývoja vzťahu medzi výskumníkom a jeho partnerom, v priebehu ktorého etnologické informácie vznikajú. Etnológia nevyvinula žiaden osobitný nástroj, ktorý by jej umožňoval štrukturovanie a analýzu dynamiky medziľudských dyadických vzťahov. Môžeme sa tu oprieť o výsledky psychoanalytického výskumu. Aj keď nemôžeme žiadne informácie považovať za objektívne, môžeme sa sústrediť na skúmanie podmienok ich vzniku, to znamená vytvoriť si obraz o vedomých a nevedomých sklonoch a zámeroch tak seba samého, ako aj partnera-informátora. K tomuto cieľu nám poskytuje psychoanalytická technika vítaný a pôsobivý nástroj. Umožňuje mi vyjasniť si vlastné sklony a bludy a tým vytvára predpoklady pre vyjasnenie sklonov a bludov mojej partnerky alebo partnera.

P.Salner: *Žijete v cudzej spoločnosti tak dlho, že si môžete všimnúť až detaily celku, napr. jednotlivého človeka, kým naši etnografovia, ktorí trávajú v teréne menej času, sledujú skôr zložitejšie mechanizmy spoločenstva, národa, skupiny. Nie je to paradox?*

F.Weissová: Máš pravdu, javí sa to ako paradox. Poznáš ale naše práce a vieš, že vychádzame zo široko založeného sociálneho výskumu. Pochopiť to, čo mi niekto, jednotlivá osoba v papuánskej dedine, rozpovie, by nebolo možné bez znalosti spoločenských pomerov, to znamená, že nielen bez znalosti ich jazyka, náboženstva, ich sociálnej štruktúry, ale predovšetkým ich tradičnej ekonomickej základne, koloniálnej ekonomiky a súčasnej ekonomickej situácie, ktorá nastala po vzniknutí samostatného štátu Papua-Nová Guinea. Výskum individua psychologickými metódami nie je možný bez znalosti jeho kultúrneho sveta. Dajú sa pochopiť psychologické reakcie individua bez toho, aby sme vedeli, aký je jeho mesačný príjem? V mojom článku "Ženy v urbánne-etnologickom výskume" zoznamujem čitateľa podrobnejšie s mojou predstavou, ako by takýto terénny výskum mal vyzeráť.

Takýto prehĺbený, dynamický výskum cudzej kultúry vedie z času na čas aj k neočakávanému účinku, že premení náš náhľad na našu vlastnú kultúru. Potom sa etnológia stáva aj nástrojom na pochopenie vlastnej kultúry a spoznanie jej obmedzenosti. Naopak, ľudia, ktorí sa málo zaujímajú o cudzie, nechápu ani to vlastné.

Na záver by som ti aj ja chcela položiť otázku: *Prečo sa ľudia na Slovensku prihlasujú na štúdium etnografie? Čo od toho očakávajú a čo im to dáva?*

P.Salner: Ďakujem Florance Weissovej za rozhovor a túto jej otázku predkladám čitateľom Národopisných informácií.

Historický spolok AUSSERSIHL (Zürich)

Verena Schwarz

SPOLOK A CENTRUM ŠTVRTE KANCELÁRIA (KANZLEI)

Po tvrdých bojoch vzniklo v roku 1982 v Zürichu Autonómne mládežnícke centrum. Po necelých dvoch rokoch existencie bolo jednoducho zrušené. Tento priestor kultúrnej slobody, ktorý si užívatelia a užívatelky spravovali autonómne, t.j. bez kontroly zo strany úradov, bolo od svojho vzniku príčinou sporov. Jeho zrušenie napokon presadili zástancovia a zástankyne konzervatívnej politiky. Skupina osôb bývajúcich väčšinou v Aussersihli sa nechcela stotožniť s touto deštruktívnou politikou. Rozhodli sa, že pripravia "Ausgemeindung" t.j. vyobcovanie štvrte Aussersihl z mesta Zürich. Chceli dosiahnuť proces na tejto úrovni dosiaľ neznámy: aby sa z Aussersihlu opäť stala autonómna obec, akou bola koncom minulého storočia. Od tejto idey čoskoro upustili. Miesto toho vyústil záujem o štvrť do rozpracovania jeho histórie.¹

Minulosť i súčasnosť núkala medzičasom založenému "Historickému spolku Aussersihl" dost' látky pre usporiadanie výstavy. Keďže v tom čase školská budova "Kancelária" bola kvôli nedostatku žiakov a žiačok prázdna, predstavovala vhodné miesto pre priblíženie dejín ich bydliska aussersihlským obyvateľom.

Tým sa začala história štvrťového centra "Kancelária". "Spolok Kanzleitreff" vznikol v priestoroch starej školy na základe potrieb verejnosti, ktorá požadovala miesto na stretávanie sa. Po rôznych parlamentných sporoch sa vec v septembri 1984 zavŕšila: štvrťové centrum "Kancelária" otvorilo oficiálne svoje brány a stalo sa rýchlo strediskom s rozmanitou a stále rastúcou ponukou. Vznikla tu kaviareň, pravidelné kultúrne podujatia, detské programy, otvorila sa škôlka. Jedno poschodie bolo vyhradené pre ženy. Tu sa mohli stretávať a diskutovať o svojich špecifických problémoch. Ďalej vzniklo poradenstvo pre cudzincov a cudzinky, priestor pre schádzanie sa nezamestnaných, knižnica i miestnosti, prenajímané pre pohybové kurzy. Kvôli využívaniu, štruktúram, vedeniu a financovaniu dochádzalo pravidelne ku konfliktom a rokovaniam s úradmi. Boj o telocvičňu skončil povolením stavebného úveru na prestavbu, takže k ponuke mohlo ribudnúť disko, koncerty, divadlo a prednášky.

Keď sa však jednalo o definívne potvrdenie tohto provizória, postavila sa v referende tesná väčšina 50,8 % hlasov proti tomu. Napriek vlnе solidarity, napriek benefičným podujatiam a finančným podporám verejnosti, ktoré by umožnili hradiť ďalšiu prevádzku, napriek novej prevádzkovej koncepcii, ktorá mala zaručiť väčšiu transparentnosť, bolo v decembri 1991, teda o dobrý rok neskôr, v novom referende centrum definitívne zlikvidované.²

Väčšina obyvateľov Zürichu nepoznala centrum, štvrte z vlastnej skúsenosti. O "Kancelárii" bolo počuť, vidieť na obrazoch, vytvárali sa súvislosti medzi zakázanými akciami a neznámym miestom. Imaginácia nepoznala hranice. Centrum sa rovnalo exotickému ostrovu v mestskej časti, ktorá sa svojím vysokým podielom cudzincov, pestrým a hlučným životom na ulici, zreteľne odlišovala od iných častí mesta. Aussersihl je nezvyčajný.

Ako ukazujú etnologické skúsenosti, vo vzťahoch s cudzincami sa dostávajú do pohybu protichodné mechanizmy.³ Na jednej strane určuje vzťahy paleta pocitov od nezájmu až po ustrašené vyvrhnutie a otvorené odmietanie. Vlastná tabuizovaná pravda sa pripisuje cudziemu svetu. Zlorečí sa mu ako miestu špiny, antisociálnych živlov, illegality. Pre iných

Ľudí, ktorí sú z nejakého dôvodu znechutení vlastnou kultúrou, má všetko cudzie zvláštnu, príťažlivú silu. Do cudzoty možno vysniť svet lepší, než je vlastný, diví "Kancelaristi", užívatelia a užívatelky strediska Kancelária sa stávajú ideálnymi ľuďmi. Aj to je určitý druh imaginácie, ktorý je mimo reality.

Členovia "Historického spolku Aussersihl" boli časťou kultúry "Kancelárie". Dodnes je ich cieľom udržať v povedomí každodenný život tejto štvrte v minulosti i súčasnosti i bez toho, že by sa pokúšali ho romantizovať. S konkrétnymi pochopiteľnými historikami, náladovými obrazmi spoluzitelia sa obracajú na svoje publikum a usilujú sa spochybniť rozšírené predstavy o tomto mieste. Znázornenie reality vytláča predstavy. Súčasne by mala obyvateľom štvrte vyjasniť potrebu miesta na stretávanie.

Väčšina obyvateľov mesta prijala argumentáciu pravicových strán. Tieto zdôrazňovali naliehavosť školského využitia, v pozadí však prinajmenšom v rovnakej miere mysleli na to, ako "štuchnúť" sociálno-demokraticko-zelenú väčšinu v mestskej správe, ktorá toto centrum podporovala. Mohlo by sa teda povedať, že Historický spolok so svojimi predstavami zanikol. To je však len polopravda. Jednak fungovalo centrum sedem rokov, jednak žije naďalej, hoci aj v iných podmienkach.

Spolok bol stále dvoma spôsobmi prítomný v centre "Kancelária". V jednej bývalej triede zriadili členovia knižnicu. Okrem starších diel a prvých vydaných ruských a východonemeckých autorov tohto storočia v nemčine bola tu aj emigrantská literatúra zo švajčiarskych vydavateľstiev a beletria, čiastočne so vzťahom k Aussersihlu.

Druhý smer spolku boli pravidelné každomesačné podujatia. Organizovali sa čítania, aby sa záujemcom priblížili dejiny štvrte, ako sa zrkadlia v literatúre. Nie každý raz mali vzťah k Aussersihlu, nie každý raz sa historické témy prezentovali formou čítania. Vždy podľa nápadu a záľub členov spolku získavali podujatia svoju osobitú tvár. Aby tento výraz dostal trochu života, opíšem teraz podrobnejšie posledné stretnutie pred uzavretím centra "Kancelária" z môjho pohľadu návštevníčky.

PODUJATIE SPOLKU (26.november 1991)

V "Zürcher Tageszeitung" uvádzajú, že podujatie začína o 20.hod., v kalendáriu "Kanzlei Zeitung" stojí 19,30. Pre istotu sedím už o pol ôsmej na mieste činu v Stĺpovej sále. So mnou hŕstka ľudí, ktorí jedia Lassagne alebo pijú kávu, ako vždy vtedy, keď vo vedľajšej kaviarni sú obsadené všetky miesta. Keby prezident spolku nestál na rebríku, aby upevnil veľké plátno, bola by som si istá, že som si zmýlila miesto alebo dátum.

Fáza príprav. Skoro nepozorovane sa pridáva jedno k druhému, bez hektiky. Prestavujú sa stoličky, premiestňujú stoly, publikum po kvapkách pomaly pribúda. Projektory na skúšku približujú prvý diapozitív, detské hlasy prúdia z magnetofónu. Tiež len na skúšku.

Potom si jeden mládenec sadá za klavír, sála sa medzitým zaplnila, prechodné dvere ku kaviarni sú zatvorené. Hrá celkom slušne. Keď si popletie klávesu, zopakuje to ešte raz, tentoraz lepšie, bez veľkého vzrušenia. Neskôr sa dozvedáme, že je to syn predsedu a otvoril program "Historického spolku Aussersihl". Prezident má obrovské fúzy a rozpráva na úvod, ako v iných častiach Zürichu, do ktorých ho zaviedli cesty na podujatia, referoval o aussersihlskej štvrti.

Odkedy patrí Aussersihl k Zürichu, je táto robotnícka štvrť prístavom pre zahraničné pracovné sily a ich rodiny. Najskôr prišli z Piemontu, potom z Bergama a Benátok. Potom Židia z východnej Európy. Neskôr Španieli a Portugalci. Ľudia z Balkánu, potom Azijci a Afričania. Dnes tu žijú ľudia z 95 národností. Aspoň tak tvrdí školský prezident a ten by to mal vedieť. Domy sú budované tesne vedľa seba, mnoho okien smeruje do zadných dvorov, ktoré sú dnes plné áut. Súkromné a verejné možno len ťažko oddeliť, tak tesne sa v tejto štvrti žije. Medzinárodne a kozmopoliticky, presne ako v správnom meste. Iné zürichské štvrte pôsobia proti tomu dedinským, dojomom.

Prešibaný úsmev prezidenta spolku zakryje temnota, pretože sa budú ukazovať diapozitívy, zobrazujúce minulosť a súčasnosť vedľa seba. Z pásky spieva nejaká školská trieda africkú pieseň. Na plátne vidno tváre: sú to samí cudzinci. Počuť to aj z ich prízvuku a slovnej zásoby, keď sami seba predstavujú.

Po krátkej prestávke (prestavbe) oživa Aussersihl literárne. Autori a autorky čítajú vlastné i cudzie texty, v ktorých štvrť nadobúda takú i onakú podobu. A na záver zaznieva momentálne najnaliehavejšia potreba spolku, želanie všetkých jeho členov: Potrebujeme Kancelárske centrum! Nenechajte ho zomrieť pri urnách! Elizabeth zbiera pri dverách dary na ďalšiu činnosť spolku. Ako členovia už dávnejšie zistili, jej ľudia dávajú najviac peňazí.

ČLENOVIA SPOLKU

Elizabeth je v spolku asi päť rokov. Je historička a považuje spolkovú prácu za vzrušujúcu a zábavnú. Vlastná iniciatíva je žiadaná, k dispozícii je dostatok priestoru, aby každý dal svojim nápadom žiadanú podobu, spolupráca klope. Vraví: "Sme diletanti v pozitívnom zmysle. Všetci robia všetko. Tu si všetko aj nič zároveň". Každý sa raz postaví za barový pult, vyberá dary, vedie akcie, upratuje po ich skončení. Samozrejme, že nie vždy ide všetko bez problémov, konflikty sa však udržiavajú v medziach.

Kalendárium podujatí sa posielala asi 400 záujemcom, z toho je 100 platiacich členov spolku. Aktivistov tvorí skupina 10-12 ľudí. Zároveň tvoria predstavenstvo. Prezident nemá nijaké osobitné funkcie. Je pri tom od vzniku, je so spolkom spojený telom i dušou. Ostatní buď bývajú vo štvrti, alebo ich k spolku pritiahla literatúra či historické záujmy. Všetci majú nejakým spôsobom blízko k švajčiarskym demonštráciám z roku 1968 či 1980: mnohí pasívni členovia patria ku komunistom (PdA). S výnimkou knihovníčky, ktorá je zamestnankyňou Kancelárie, neexistujú nijaké platené miesta. Raz za rok sa plánujú a odsúhlasujú podujatia. Pozývajú si hostí: títo sú na rozdiel od aktívnych členov spolku, ktorí robia väčšinou zadarmo, dobre platení. Peniaze pochádzajú z členských príspevkov a zbierok, ktoré robia na záver podujatí.

SPOLOK DNES

Stredisko "Kancelária" už neexistuje, knižnica leží zabalená v debnách v nejakej pivnici. Je nejasné, ako bude v budúcnosti financovaná knižnička. Sú plánované akcie na bežný rok, hoci Stĺpovú sálu už nemožno používať. Sú náhradné možnosti. Všetko stojí viac námahy a peňazí, nik však nepomýšľal na to, že by sa vzdal.

Ako som si prečítala v zürišskom denníku "Tages Anzeiger", vzniká medzitým nová koncepcia pre budovu "Kancelárie". Z bývalej kaviarne vznikne jedáleň pre školákov a školáčky. V Stĺpovej sále sa plánujú výstavy a divadelná pedagogika. Je zariadený maliarsky ateliér, kresliarska sála, miesto tu nájdú ateliérové triedy, prípravky pre učňovské povolania, vzniká knižnica pre školy v štvrti. Hala kde sa konali podujatia (telocvičňa) je okrem iného využívané na divadelnú pedagogiku, môže však byť aj prenajatá na kultúrne účely. Od jari sa opäť môže konať blší trh, kompost a sklad fliaš môže zostať.⁴

Mýlim sa, alebo zobral kompetentný školský úrad spolu s budovou zároveň aj časť jej bývalej koncepcie? Niečo sa samozrejme modifikovalo, prenieslo do školských podmienok, ale predsa možno ľahko identifikovať inšpiráciu v "Kancelárii". Imaginácia tohto ostrova sa jeho zničením a vyhnaním divokých kancelaristov vyparila. Teraz, keď spravuje miesto predstaviteľov školského úradu, javia sa zariadenia, ktoré v pôvodnej "exotickej" súvislosti boli paušálne odmietané, ako morálne, hodnotné a podporné.

Poznámky

- 1 Po roku 1870 sa stal Zürich (dnešný Kreis I) jedným z najdôležitejších hospodárskych centier Švajčiarska. To pritiahlo mnoho cudzincov a cudziniiek. Stavebné aktivity, špekulácie s vysokými cenami pôdy boli dôsledkom. Obec musela pre silne pribúdajúce obyvateľstvo (r.1850: 1881 obyvateľov, r. 1894: 31325 obyvateľov) vybudovať primeranú infraštruktúru a čoskoro sa ocitla v dlhoch. V tejto situácii podala v roku 1893 žiadosť o začlenenie do mesta Zürich.
- 2 Tieto údaje pochádzajú z podkladov, zverejnených centrom "Kancelária".
- 3 Por. Kramer, F. 1977, s.7-11.
- 4 Por. Sonderegger, Alfons: Neues Konzept für Kanzlei steht. in: Tages Anzeiger der Stadt Zürich, 6.2.1992.

Literatúra

- Foltin, Hans-Friedrich. 1984. *Geschichte und Perspektiven der Vereinsforschung*. In: *Hessische Blätter für Volks- und Kulturforschung*. NF. 16. Giessen: Wilhelm Schmitz Verlag.
- Horch, Heinz-Dieter. 1983. *Strukturbesonderheiten freiwilliger Vereinigungen*. Frankfurt a.M., New York: Campus Verlag.
- Hugger, Paul. 1989. *Heimatvereine in der Schweiz*. In: Wunderlin, Dominik (Hg). *Fest und Brauch*. Liestal: Verlag des Kantons Basel-Landschaft.
- Kramer, Fitz. 1977. *Verkehrte Welten. Zur imaginären Ethnographie des 19.Jahrhunderts*. Frankfurt a.M.: Syndikat.
- Quartierverein Industriequartier (Hg.). 1987. *100 Jahre Quartierverein Industriequartier*. Sozialamt der Stadt Zürich (Hg.). 1990. *Die Vereine in der Stadt Zürich*.

Využitie autobiografií v historických vedách v Rakúsku

Zuzana Beňušková

Biografické pramene a tzv. orálna história si v poslednom desaťročí získali v spoločenských vedách v Rakúsku mimoriadnu pozornosť a popularitu. Na tieto pramene neupozornili etnografi, pre ktorých je komunikácia so živým človekom ako objektom výskumu samozrejmosťou, ale historici.

Ako osobitný vedecký odbor sa vyčlenila sociálna história, skúmajúca spoločnosť, sociálne skupiny a jednotlivca na pozadí tzv. veľkých dejín. Táto disciplína sa v západnej Európe začala intenzívne rozvíjať už v šesťdesiatych rokoch. Spočiatku sa opierala o obvyklé historické pramene, štatistické a demografické údaje a prostredníctvom kvantitatívnych metód analyzovala vývin sociálnej štruktúry, foriem rodiny, zmeny v životných cykloch a pod. Presýtení číslami, a čiastočne aj vďaka náhode, si rakúski sociálni historici uvedomili, že z kvantitatívnych metód sa vytráca človek ako jednotlivec a subjekt sociálnych kontextov. Toto poznanie ich natoľko zaujalo, že v priebehu posledného desaťročia sa zber a spracovanie biografii stalo odbornou špecializáciou. Dosiahnuté výsledky sú v našich podmienkach azda pozoruhodnejšie pre etnografov než pre historikov a nie je nezaujímavé oboznámiť sa s nimi.

Na počiatku iniciatívy stál profesor Inštitútu hospodárskych a sociálnych dejín na Viedenskej univerzite Michael Mitterauer, ktorý roku 1982 začal študentom histórie viesť seminár orálnej histórie. Seminár bol nekonvenčný, koncipovaný ako diskusný krúžok študentov, ktorí si prizývali starých ľudí a debatovali s nimi na vopred navrhnuté témy. Konal sa v robotníckej štvrti Viedne, Ottakrine na ľudovej univerzite. Seminár vhodne zapadol do vtedajších projektov výskumu každodenného života a osobitne výskumnej témy "Premeny rodiny vo vidieckom spoločenstve".

Dôležitým momentom vo vývine udalostí bolo získanie rukopisu autobiografie jednej vidieckej rakúskej ženy. Životopis zaujal aj vydavateľstvo Böhlau-Verlag, ktoré ho vydalo knižne. Bol to risk, ktorý znamenal zisk. Kniha zožala veľký úspech a položila základ novej edície, v ktorej dodnes vyšlo okolo 20 zväzkov (viď. prílohu). Po vydaní knihy sa nový projekt dostal do povedomia verejnosti prostredníctvom rozhlasu. V relácii "Každý je tvorcom dejín" čítali úryvky z vydaného životopisu, zhovárali sa so samotnou autorkou, vyzývali starých ľudí, aby zaslali svoje spomienky zo života. Reláciu vysielali v rokoch 1984 - 1986 a ľudia texty skutočne posielali. Paralelne boli na viacerých inštitútoch pre vzdelávanie dospelých vytvorené diskusné krúžky a dielne vedené spolupracovníkmi profesora Mitterauera. Táto aktivita sa postupne vyprofilovala do samostatného vysokoškolského kurzu. Spoločne s účastníkmi besied historici postupne vytipovali témy pre rozprávanie a písanie, ktoré však neboli absolútne záväzné. Tak bol položený základ archívu autobiografií vo Viedni.

V súčasnosti tento archív obsahuje okolo 750 manuskriptov s rozsahom od 3 do 1000 strán. Na základe nazbieraných skúseností boli vydané metodické príručky na zber materiálu, osobitná pozornosť bola venovaná fotodokumentácii. Na výrobe fotoreprodukcii sa technicky podieľala firma Kodak-Wien, ktorá zároveň sponzorovala ich zber.

Pramene z archívu autobiografií je možné používať len na základe dohody s pracovníkmi archívu, pričom sú dôsledne dodržiavané dohodnuté pravidlá zverejňovania citácií. Podobne ako sa v archíve ukladajú reprodukcie fotografií, ani rukopisy nie sú originálne. Informačný systém archívu zatiaľ nie je doriešený. Základné údaje o textoch a autoroch sú uložené v

počítači v databázovom systéme dBase IV. Počítačové spracovanie si však nekladie za cieľ rozdrobenie materiálov, pretože by sa z nich vytrácal kontext.

Štýl a formu písania autorom v zásade organizátori nepredpisovali a témy iba doporučovali. Orientovali sa aj na zber starých biografii z nemeckého jazykového prostredia. Oporou im bola publikácia "Populárne autobiografie" etnografa B. Warnekena z Tübingenu, kde autobiografickým prameňom venujú tiež zvláštnu pozornosť.

Osobitnú etapu predstavoval zber autobiografií rakúskych Židov, ktorý zároveň znamenal počiatok medzinárodnej spolupráce. Podnetom k tomuto zberu boli antisemitské prejavy pri kandidatúre Kurta Waldheima na prezidenta v roku 1986. Sociálni historici oslovili Židov rakúskeho pôvodu v Izraeli a v USA, získali od nich okolo 50 textov. Cieľom bola dokumentácia života Židov v Rakúsku v 19. a 20. storočí. V tomto zbere v súčasnosti spolupracujú s Maďarmi.

V medzinárodnej spolupráci vidia Rakúšania nové perspektívy práce s autobiografiami. V roku 1991 nadviazali spoluprácu so skupinou historikov, sociológov, archivárov a etnografov z ČSFR koordinovanú cez Karlovu univerzitu v Prahe. Na zber autobiografií sa osobitne zamerala sociologička PhDr. Jana Losová, CSc., pôsobiaca na Úrade prezídia ČSAV. Etnografi v celom projekte fungujú len okrajovo.

Okrem edície autobiografií sú materiály z archívu využívané aj ako pramenný materiál pre analýzu rôznych oblastí histórie každodenného života. Úspešný bol najmä interdisciplinárny projekt s etnografmi a teológmi "Religie v spomienkach zo života". Materiály tiež využili, napr. pri výskume detstva, mužských a ženských sociálnych rolí a pri množstve menších štúdií a príspevkov. Autobiografiám a poznatkom z nich získaných sa venuje osobitný časopis BIOS - časopis pre výskum biografii a orálnej histórie, ktorý vychádza od roku 1988.

Vedecké projekty sociálnych historikov sú subvencované hlavne z Fondu pre podporu vedeckých výskumov, pološtátnej inštitúcie. Menšie projekty financuje Zväzové ministerstvo pre vedu a výskum, Kultúrny úrad Viedne a príležitostní sponzori. (Např. zväzok edície nazvaný "Než prišlo svetlo" sponzorovala Elektrárnska spoločnosť.) Financovanie archívu je nepravidelné a neisté, snahou je dosiahnuť jeho inštitucionalizáciu. Bez dotácií by vydavateľstvo Böhlau-Verlag edíciu biografii sotva mohlo vydávať, pretože napriek nízkym nákladom - od 800 do 2 000 ks a veľkému nemeckému jazykovému areálu nemá u niektorých zväzkov dostatočný odbyť. Čitateľsky najúspešnejšie zväzky však zaznamenali už viac vydaní.

V pláne zostavovateľov edície je aj vydanie biografii z okolitých krajín, rozpracovanú majú bulharskú biografii. Z Vedeckého archívu Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV sme vydavateľstvu ponúkli autobiografiu Zuzky Seleckej z Dobrej Nivy. Pôvodne ju pre vydavateľstvo Osveta redakčne pripravila Gabriela Kiliánová, ale po novembri 1989 ju vydavateľstvo vrátilo ako komerčne nezaujímavú. Do nemčiny preložené ukážky textu boli predložené vydavateľstvu Böhlau-Verlag a je nádej, že autobiografiu vydajú.

Práca rakúskych sociálnych historikov s biografickými textami a živými respondentmi je v mnohom podobná národopisným technikám výskumu. Základný rozdiel však spočíva v tom, že sociálni historici zber a záznam materiálu spravidla vopred tematicky neohraničujú, a pokiaľ áno, aj tak ponechávajú respondentom široký priestor výpovede. Na rozdiel od nás ich zaujíma výpoveď konkrétneho človeka a nie všeobecný model vopred určeného spoločenského javu. K takémuto modelu dospievajú následne, vďaka veľkému počtu zhromaždených biografii. Individuálne výpovede kombinujú s kvantitatívnymi údajmi, ktoré čerpajú z databázových sietí, ako např. "Vienna Data Base on European Family History". Hodnotu biografických prameňov možno nájsť najmä pri výskume javov, ktoré sa obvykle skrývajú medzi riadkami úplne iných tém, např. oblasť hodnôt, postojov, morálky, intímnejších sfér spoločenského a rodinného života a pod. Prílišným škatuľkovaním

materiálov z terénneho výskumu ako je to často zvykom u nás, dochádza k jeho selekcii už pri samotnom zbere, pri spracovaní materiálu pre jeho archivovanie (čo neviem nikde zaradiť, to vynechám), a napokon aj pri jeho interpretácii. Optimálna úprava materiálu pre archív by mohla byť námetom pre diskusiu na stránkach tohto bulletinu.

O knižnej podobe autobiografií v samostatnej edícii je v našich finančne skromnejších podmienkach zrejme zbytočné uvažovať. Pre prípad, že nám raz zazvoní na lepšie časy, netreba však ani na tento čitateľsky atraktívny prameň informácií zabúdať.

Použitá literatúra

Hämmerle, Christa: "Ich möchte das, was ich schon oft erzählt habe, schriftlich niederlegen..." Entstehung und Forschungsaktivitäten der "Dokumentation lebensgeschichtlicher Aufzeichnungen" in Wien. In: Bios, Zeitschrift für Biographieforschung und Oral History.

Beiträge zur historischen Sozialkunde, 1/87, Geschichte aus Lebensgeschichten. Vydáva Verein für Geschichte und Sozialkunde, Wien.

Mitterauer, Michael: Vorwort in Maria Gremmel: Mit neun Jahren in Dienst. Wien, 1991.

Salzburgský seminár o biografickom výskume

Elena Mannová

Univerzita v Salzburgu zorganizovala v dňoch 13. - 23. septembra 1992 už štvrtý ročník medzinárodného univerzitného kurzu Nové metódy v histórii. Ponúkla študentom a vedcom výsledky najnovšieho vývoja sociálnych vied v týchto konkrétnych oblastiach:

- a/ kvantitatívna história (v tomto roku prebiehalo 5 počítačových kurzov),
- b/ Family History (využíva aj kvantitatívne aj kvalitatívne výskumné procesy),
- c/ Oral History a kvalitatívne metódy v sociálnych vedách (kurz venovaný biografickému výskumu),
- d/ analýza vizuálnych prameňov, semiológia a imagológia.

Rokovalo sa po anglicky, jedine biografická skupina pracovala v nemčine. Vyučovanie bolo veľmi intenzívne, semináre prebiehali doobeda aj poobede (minimálne do šiestej večer) počas celých 10 dní. Vďaka štipendiu rakúskeho Ministerstva pre vedecký výskum sa akcie mohlo zúčastniť aj pomerne veľa záujemcov z bývalého východného bloku.

Vzhľadom na to, že pri spracúvaní problematiky spolkov sa stretávam aj s biografickými prameňmi a s naratívnym interview, rozhodla som sa pre seminár "Biografické interview a interpretatívna analýza textov", ktorý viedli Gabriele Rosenthal (sociologička z Berlína) a Reinhard Sieder (historik z Viedne). V skupine nás bolo 22 - prevažne z Nemecka a Rakúska, potom traja účastníci z Maďarska, po jednom z Nórska, Libanonu a ČSFR. Niektorí z nás už pred kurzom poslali Gabriele texty, na ktorých pracujú. Úryvky z nich sme spoločne analyzovali. Najprv sme sa venovali rodinnej kronike rakúskeho sedliaka, potom sme sa pokúšali rozobrať časti viacerých interview z výskumu našich berlínskych kolegyň o židovskej žene v Nemecku, ďalej životopis Nemca, ktorý bojoval cez vojnu na východnom fronte, opis pracovnej kariéry psychologičky z NDR a pod.

K textu sme pristupovali po malých častiach, prečítali sme úvodný odstavec, niekedy len jednu vetu a snažili sme sa vyjadriť naše otázky na nasledujúci, dovtedy ešte neznámy text, naše očakávania, predpoklady a tvorili sme hypotézy. Gabriele ich systematizovala a stručne zaznamenávala na tabuľu. Po prečítaní ďalšieho odseku sme niektoré hypotézy vylúčili, iné rozčírili a iné doplnili. Pri tvorbe hypotéz sme si sami uvedomovali, ako sa náš spôsob myslenia líši podľa veku, kultúrneho prostredia, povolania - medzi nami totiž okrem historikov boli aj sociológovia, psychológovia, filozofka, politologička, ba aj farmaceutka. Cieľom tohto, inak veľmi napínaveho, pracovného postupu bolo získať "tematické polia" rozprávača, to, čo sa v človeku odohrávalo vtedy v opisovanej minulosti a odlišiť to od jeho dnešnej interpretácie, vystopovať miesta, kde a kedy sa mení štruktúra, prečo práve týmto spôsobom interpretuje svoj život atď. Ďalší krok predstavuje sekvenciálne analýza, t.j. rozčlenenie textu na pasáže odlišujúce sa formou rozprávania: správa, opis, argumentácia, hodnotenie, rozprávanie cudzieho zážitku a pod. Pritom sme si všímali koreláciu obsahu s formou, snažili sme sa odhaliť, z akého dôvodu rozprávač mení spôsob svojej výpovede, kedy argumentuje, kedy sa uchýľuje k opisu, čo chce obísť, čo zdôrazniť. V mnohom tento postup pripomína psychoanalýzu, ale sa prirodzene nerobí za účelom liečenia (hoci Gabriele tvrdí, že veľakrát už fakt, že umožníme vyrozprávať životopis, prináša terapeutické účinky).

V tejto fáze kurzu sa u niektorých, najmä u nás, začiatočníkov v tejto metóde, objavili pochybnosti: metóda je síce nesmierne zaujímavá, ale aký má zmysel? Konkrétne ja som si kládla otázku, či pre mňa nebude veľký luxus získať a pracne hodnotiť rozsiahle biografie a potom si z nich vybrať pár faktov o spolkoch. Naši docenti nám poskytli síce aj kopu

literatúry, kde sme si mohli nájsť teoretické odpovede na tieto otázky, ale de facto nás presvedčili na praktických ukázkach. Napr. Reinhard, ktorý s nami preberal praktiky vedenia naratívneho interview, nás vyzval, aby sme po podrobnej analýze jedného interview kládli doplňujúce otázky rozprávačovi. Každý z nás položil otázku iba zo svojho zorného uhla, iba podľa svojho vedeckého či iného záujmu, teda v skutočnosti veľmi subjektívne. V praxi sme si overili, že je problematique, keď bádateľ chce už popredu vecne určiť, čo v biografii patrí do histórie, prípadne etnografie, a čo nie, pretože ako meradlo môže postaviť len svoj vlastný, resp. tradičný obraz, predstavu o histórii (etnografii). Väčší zmysel má neurčovať dopredu, čo patrí do "mojej témy", ale snažiť sa rekonštruovať relevantný systém rozprávača.

Iné pochybnosti účastníkov seminára sa týkali subjektivity biografických interview. Na základe analýzy mnohých praktických ukážok sme videli, že keď ľudia rozprávajú o svojich životných skúsenostiach, vychádzajú zo svojej osobnej histórie, podávajú vždy aj správu o kolektívnej histórii. História sa nemôže obmedziť na "veľké" politické udalosti alebo biografie štátnikov, do jej sféry patria aj Alltagsgeschichte. V súčasnosti sa rôzne vedecké disciplíny prikláňajú k výskumným perspektívam a metódam orientovaným na subjekt. Historik i etnograf tu stojí pred dvoma základnými úlohami: 1. riešiť metodologickú problematiku, ktorá spočíva v rekonštrukcii reinterpretovaných skúseností; 2. rýchlo nájsť prístup k svedkom historických udalostí, ktorí sú často vo vysokom veku.

Salzburgský seminár sa venoval obidvom týmto úlohám. V hermeneutickej časti (hermeneutika = náuka o pravidlách a prostriedkoch výkladu textov) sme precvičovali sekvenciálnu analýzu "objektívnych" biografických údajov celkovú textovú analýzu a jemnú analýzu jednotlivých miest v texte. Na druhej strane sme si overovali aj sami na sebe pravidlá vedenia naratívneho interview, učili sme sa klásť otázky, evokujúce ďalšie rozprávanie prípadne požadujúce verbalizáciu háklivých tém a pod.

Najsilnejším zážitkom pre mňa zostáva tvorivá pracovná atmosféra seminára a vyučovacie metódy, ktoré naši docenti používali. Pretože nás bolo priveľa, pracovali sme často v dvoch častiach alebo v malých 3-4 členných skupinkách. Aj keď tieto malé skupiny besedovali v rekreačnom prostredí (študentská kaviareň, lavičky pri jazierku s leknínami a kačicami, či veľká lúka pod alpskými končiarmi), seminár bol nesmierne náročný, predovšetkým emocionálne. Takmer všetky životopisy sa totiž týkali druhej svetovej vojny, holocaustu, roku 1945. Tempo kurzu sa zdalo prirýchle aj ľuďom z nemecky hovoriacich krajín, o nás ostatných ani nehovoriac. Vyučujúci však dvakrát počas seminára a na jeho záver zaradili stručnú anketu, kedy ústne zisťovali názory nás všetkých na priebeh výuky, naše očakávania, problémy, hodnotenie, a podľa toho upravili náš program. Všetci účastníci ocenili hermeneutickú metódu, ktorú nás učila Gabriele Rosenthal, ako nesmierne kreatívnu a vyzdvihovali fakt, že takéto tvorenie hypotéz sa dá použiť aj pri iných druhoch prameňov. Rozišli sme sa s veľkou chuťou experimentovať týmto smerom.

Dialógy s osobnosťami

Eubica Chorváthová

Keď sa ma v roku 1990 Peter Skalník opýtal, či by Slovenský národopis nechcel robiť rozhovory so zaujímavými osobnosťami sociálnej antropológie, pripadalo mi to ako kacírka myšlienka, ani nie dosť dobre realizovateľná. Periodicita Slovenského národopisu však nie je až taká vysoká, len štyri rozhovory do roka, a to mi pomohlo zmieriť sa s ňou. Prvý rozhovor bol ľahký. Petra Skalníka nebolo treba veľmi predstavovať, navyše mnohí sme s ním prežívali traumy jeho odchodu. Rozhovor mal ukázať, koho to vlastne vyhodili. Bol teda len otázkou zapnutia magnetofónu a potom zredigovania, keďže otázok a odpovedí bolo veľa.

Trauma odchodu postihla aj iných. Kontakty však existovali po celý čas a obnoviť ich bolo len formálnou záležitosťou. Nebolo teda nič prirodzenejšieho, ako pozhovárať sa s našimi emigrantmi. Podmienky v exile boli iné ako doma, zapojili sa do iných intelektuálnych súvislostí, museli prekročiť úzky rámec tradícií, v ktorých boli vychovaní doma. Bolo zaujímavé pozrieť sa, ako to spravili. Pribudla bibliografia, o ktorej sme pôvodne neuvažovali, ale je, samozrejme, nevyhnutná. Aby boli rozhovory zaujímavejšie, zapojili sme aj iných, čo vedia o interviewovanom viac a vedia mu položiť osobnejšie a aktuálnejšie otázky, vidia mu lepšie do metodologického arzenálu. Tak vznikol rozhovor E. Krekovičovej s Vladimírom Karbusickým, ktorý pokladám za jeden z najlepších z celej série, zatiaľ neuzavretej.

Istú úlohu vo výbere osobností zohral aj akčný rádius našej redakcie: prirodzene sa núkalo to, čo je dosiahnuteľné a pritom pre nás zaujímavé, azda nie priveľmi vzrušujúce.

Ako seriózný vedecký časopis sme ani nepomysleli na nejaké senzácie, aj keď by ani tie sem-tam nezaškodili. Ibaže doba výroby nášho časopisu (pri SN 1/92 rekordných deväť mesiacov) by ich určite senzáčnosť zbavila, tak nám neostáva iné, ako orientovať sa na trvalé hodnoty.

Ktoré to sú? Na túto otázku každý odpovedá inak, preto je dobre, keď sa vypyujú viacerí a čo najrozmanitejších osôb. Vopred pripravený scenár neexistuje, ale sama som sa pristihla, že i keď veci formulujem zakaždým inak, mám sklon pýtať sa vždy na to isté. Je to moja chyba, alebo sú možnosti kladenia otázok determinované? Preto som si so záujmom prečítala rozhovory Zory Vanovičovej s Milanom Stanekom a Dušanom Šimkom alebo Evy Krekovičovej s Vladimírom Karbusickým a Milana Leščáka s Vilmosom Voigtom. Aj v ich prípade mám dojem, že vychádzajú zo svojich konštantných záujmov, avšak predsa výber osobností nie je jednostranný, i keď by sa to doteraz mohlo zdať.

Niektoré z rozhovorov sa odohrali písomne (s Milanom Stanekom a Dušanom Šimkom), iné sú spontánnym vypytovaním a spontánnymi odpoveďami. Nemyslím, že by preto boli jedny horšie a iné lepšie. Osvedčený recept na dobrý rozhovor neexistuje, je otázkou náhody a dobrej redakcie. Na poslednej má podiel aj interviewovaný: redakcia SN úzkostlivo dbá o to, aby mal možnosť vidieť svoje výroky a urobiť ich korektúru, lebo na papieri si môže uvedomiť hlbšie súvislosti a litera scripta manet. U niekoho môžu byť usvedčujúcim dokladom okamžitého stavu jeho názorov či ambícií, ktoré sa možno nikdy nenaplnia, u iného sú len opakovaním dávno vyjadrených myšlienok, na ktorých nemá čo zmeniť a za ktoré sa ani po čase niet čo hanbiť, aj keď čas oslabí ich intelektuálny náboj. Ba u niektorých osobností mám dojem, že s hrdosťou opakujú svoje staršie názory, ktorým sa až neskôr dostalo uznania, akoby chceli pripomenúť, že ostali nevypočutí, alebo že idú proti prúdu.

Čo sa týka mojej vlastnej koncepcie rozhovoru, mala som vždy pochybnosti a strach, že - najmä v prípade posledných dvoch interviewovaných - osobu, ktorej kladiem otázky dosť dobre nepoznám. V takomto strachu som robila rozhovor s profesorom Gellnerom na dvakrát, aby som sa aspoň trochu mala čas oboznámiť s jeho prácami. Rozhovor, ktorý s ním urobil John Davis v *Current Anthropology* sa mi dostal do rúk až po urobení prvej, podstatnej a väčšej časti rozhovoru a bola som prekvapená, že sme, napriek tomu, že sme sa osobne ani inak nepoznali, urobili vlastne to isté. Každý v inej mutácii, ale pritom sa neprekrývajú úplne, i keď inými otázkami privádzajú interviewovaného k tomu istému, k jeho špecifickým záujmom. Z toho vyplýva, že nie redaktor, ale respondent je podstatný. Vďaka osobnému stretnutiu, oboznámeniu sa s rozhovorom v *Current Anthropology*, ale aj okamžitej improvizácii podľa obsahu odpovedí, sa mi predsa len podarilo z profesora Gellnera nespraviť stuhnutý obraz velikána, ale portrét živého človeka s originálnymi názormi, ktorý má hlboký vzťah k Česko-Slovensku a vracia sa sem s intelektuálnymi podnetmi. Podarilo sa mi ich zachytiť?

Ešte väčším krokom do neznáma bol pre mňa rozhovor s vedúcim Inštitútu sociálnej a kultúrnej antropológie v Oxforde (katedra Oxfordskej univerzity). Vybrala som si ho náročky spomedzi britských sociálnych antropológov ako dosť vyhranenú, ale pre nás neznámu osobnosť, a pritom z praktického dôvodu môjho pobytu v Oxforde. Hodil sa mi i ako typ už uznávaného, ale ešte nie skostnateneho vedca, i preto, že predsa len pracuje v Európe, v krajinách porovnateľných s nami (južné Taliansko). John Davis ma totiž zaujal i na konferencii v Coimbre čiastočne aj svojou nezrozumiteľnosťou. V rozhovore sa ukázalo, že jeho východiská a princípy sú veľmi jasné (bude uverejnený v SN č. 1/93), iba my často nepoznáme hodnoty karát daných do hry, ba ani pravidlá. Ak sa objasnia, záhada zmizne a človek sa teší ako zberateľ motýľov, keď získa do zbierky pekný kus. Neupadám do zberateľstva? Smie sa redaktor takto tešiť? Akiste áno. To totiž vyvažuje strach, ktorý mám z ďalších nových rozhovorov: kde získať údaje o interviewovaných, keď sa v západných časopisoch neuvěřujú zdravice pri päťdesiatke a pod. a aj nekrológy sú zriedkavé, takže napr. ako vypátrať vývoj inštitúcie, kde dotyčný pracuje, keď neviem, akých mal predchodcov. Ako sa dostať u nás k časopisom, kde uverejňoval a ku knihám, kde sú jeho myšlienky? Profesor Davis sa ma po ukončení rozhovoru s ním v All Souls College (neuvádzam zo snobstva, ale na ilustráciu, že slobodný duch sa môže vtesnať aj do prokrustovej posteľe oxfordskej inštitúcie so stáročnými tradíciami, ktoré možno spochybňovať a predsa v nich nájsť to pozitívne) spýtal, prečo sa s ním nehádam, keď zjavne s istými vecami nesúhlasím. Sľúbila som mu to nabudúce, avšak najprv chcem poznať a predstaviť čitateľom jeho názory, pozadie, z ktorého vyrástol a intelektuálne podhubie, ktoré ho živí. Je to málo?

Nie, nečakám nejaké splnomocnenie od čitateľa alebo redakcie hádať sa v ich mene, ale ani nepristupujem so svätým obdivom a stotožňovaním sa s odpoveďami: to sa môže stať, ale nanajvýš raz a potom človek zistí, že nevie byť chameleónom. Uvedomila som si jedno. V Slovenskom národopise zväčša uverejňujeme rozhovory s ľuďmi, ktorí sú našimi dlhoročnými priateľmi. A čo takto nájsť si solídnych odporcov alebo aspoň ľudí neznámych a diametrálne odlišných? Je ich dosť. Nemali by sme sa báť ani jazykovej bariéry, ani krokov do neznáma. Iba tak sa možno dopracovať k niečomu novému, sviežemu a originálnemu a prekonať našu šedivú uniformitu, ktorá sa ešte stále pokladá za najlepšie rúcho, či pre obyčajného občana alebo spoločenského vedca. Je však absolútne neprijateľná a nevhodná.

Účelom rozhovorov nie je teda predstavovať "iných takých istých", ale radšej habkať a sem-tam sa aj pomýliť, avšak zväčša nosiť neopakovateľný úlovok, čosi, čo nemáme ani v našej, ani v iných zbierkach a čo nám dáva intelektuálne podnety, pochybnosti, ale i potvrdenie hodnoty našich myšlienok, intelektuálny diškurz, v ktorom sa rodí čosi nové.

Nie preto, že som zvyknutá o všetkom stále pochybovať, ale preto, že nepoznám názory čitateľov na rubriku diskusia Slovenského národopisu mám dojem, že sme ešte nedosiahli vrchol. Fakt je i to, že tento publicistický prvok vo vedeckom časopise je trochu nesúrodý s ostatným obsahom časopisu a čitateľ nie je zvyknutý naň (ako na celok) nejako reagovať. A to je škoda. Má na to právo. Redaktorovi totiž tiež možno klásť otázky. Aj tie menej nepríjemné.

Dúfam, že na ne nečakám nadarmo.

O ich živote, o našej vede alebo hľadanie strateného času

Peter Salner

Rozhovory s vedcami nie sú žiadnou novinkou. V zahraničí tým známejším poskytujú priestor nielen niekoľkých časopisových strán, ale celých kníh. U nás sme sa však tejto forme spoznávania nových názorov donedávna vyhýbali. Práve preto som so záujmom privítal rozhovory, ktoré od prvého čísla minulého ročníka pravidelne prináša Slovenský národopis. To bolo zároveň motívom, prečo som menom redakcie Národopisných informácií požiadal jednu z autoriek a realizátoriek nápadu o zhrnutie prvých šiestich rozhovorov.

Rukopis (priznanie? dojmy? analýzu?) Ľ. Chorváthovej som čítal so záujmom a potešením. Zaujala ma najmä pasáž, kde konštatuje, "že i keď veci formulujem zakaždým inak, mám sklon pýtať sa vždy to isté. Je to moja chyba, alebo sú možnosti kladenia otázok determinované?"

Prečítal som si znovu všetky rozhovory: s P. Skalníkom (Ľ. Chorváthová), M. Stanekom (Z. Vanovičová), L. Holým (Ľ. Chorváthová), V. Karbusickým (E. Krekovičová), D. Šimkom (Z. Vanovičová) a E. Gellnerom (Ľ. Chorváthová). Vyšla mi zaujímavá matematická rovnica, v ktorej ľavú stranu predstavujú tri ženy, vzdelaním folkloristky, kým pravú šesť mužov, emigrantov. (Najmä pravá strana rovnice by v prefeminizovaných - fyzicky aj psychicky - zahraničných odborných kruhoch vzbudila vlnu nevôle a podozrievania o podceňovaní žien zo strany redakcie ako celku a šéfredaktora - muža! menovite).

Napriek tomu, že ľavá strana rovnice môže vykázat ďalšie spoločné znaky (generačná blízkosť autoriek, absolventky FFUK, pracovníčky NÚ SAV atď.), za rozhodujúci prvok relatívnej podoby týchto rozhovorov považujem stranu pravú. Vo všetkých prípadoch (celkom logicky) sa vytvorila potreba priblížiť osud a dielo ľudí, ktorí z rôznych dôvodov odišli z Československa a sú pre nás viac či menej neznámi. Táto skutočnosť ovplyvnila štruktúru rozhovorov. Predstavujú retrospektívu názorov a životopisov, pričom sa vždy znovu pýtajú na základné fakty:

- 1) Príčiny emigrácie
- 2) Prispôbovanie sa novým podmienkam
- 3) Zhrnutie doterajšej práce
- 4) Názory na českú a slovenskú (príp. východoeurópsku) etnografiu a folkloristiku

Otázky (a odpovede) o ich živote a našej vede sú smutným, no logickým hľadaním strateného času. Ďalšie rozhovory (avizované sú s V. Voigtom a J. Davisom) už opúšťajú pôdu a problémy emigrácie, takže určite pôjdu iným smerom. Tým sa prirodzeným spôsobom stratí aj problém kladenia otázok: som totiž presvedčený, že aj rozhovor Ľ. Chorváthovej s J. Davisom bude už o čomsi inom: menej o minulosti, viac o súčasnosti a budúcnosti. Možnosti kladenia otázok sú totiž determinované len čiastočne. Ako príklad uvediem jednu, ktorú by som chcel položiť redakcii Slovenského Národopisu: Kto (a kedy) bude prvou ženou, na ktorú sa jej redaktor/ky obráti?

Aký bol Etnofilm Čadca 1992 ?

Eva Riečanská

10.septembra 1992, po slávnostnom vyhlásení výsledkov súťaže a odovzdávaní cien víťazom, skončil sa ďalší ročník festivalu etnografických a antropolgických dokumentárnych filmov a videozáznamov Etnofilm '92.

Keď sa po štyroch programom nabitých dňoch rozišli aj najvytrvalejší festivaloví hostia, aby sa zo sveta festivalu dokumentárnych filmov vrátili do každodenného pracovného života, mohol si tím usporiadateľov zložený z etnografov, muzeálnych pracovníkov a filmových tvorcov potriasť rukou nad naplnením ďalšieho festivalového roku a položiť si otázku tvoriacu názov môjho príspevku.

Tohtoročný Etnofilm nadviazal na trend započatý na predchádzajúcom 6.ročníku festivalu v roku 1990. Ten narušil zabehnutý festivalový stereotyp a vytvoril širší priestor pre konfrontáciu nielen česko-slovenskú, ale po prvýkrát aj výraznejšie medzinárodnú. Etnofilm '90 využil výhodu nových pohľadov, otvárania sa svetu a upozornil na cestu zmedzinárodného prehliadky, ktorá by bola perspektívnou platformou pre viacrozmernú výmenu a porovnanie. Ale dni sa menia a ak Etnofilm '90 niesol pečať politického prelomu, Etnofilm '92 poznačil zlom hospodársky. Nové perspektívy vedeckého poznania a umeleckej tvorby narazili na prekážku vyjadrujúcu povahu doby. Nad 7. ročníkom Etnofilmu visiacu otázku "Za čo?" pomohla napokon zodpovedať dotácia zo štátneho fondu kultúry "pro Slovakia".

Aby však veci neboli jednoduché - vďaka povolebnému politickému a personálnemu pohybu na Ministerstve kultúry SR prišli zmluvne potvrdené prostriedky z Pro Slovakia úplne na poslednú chvíľu, keď už hlavný poriadateľ festivalu Kysucké múzeum v Čadci musel poriadne načrieť do vlastných fondov.

V prvé septembrové dni sme poniektorí vážne zauvažovali o správnosti zvoleného termínu, povzbudení aj poznámkou Doc.Slivku z VŠMU - že ľudia, navrátiť sa z dovolení, majú úplne iné starosti ako nejaký Etnofilm, keď nájdu doma vytopený byt a zdochnutého kanárika - ktorou komentoval nízky počet prihlásených účastníkov z domova a malú odozvu zo zahraničia.

Ale tak ako peniaze na festivalový účet napokon prišli, účastníci z domova a poniektorí aj zo zahraničia sa zúčastnili, ba aj počasie sa napokon umúdrilo a až na drobné zmätky, ktoré asi sprevádzajú každé podobné podujatie, vstúpil Etnofilm 7.septembra do svojho siedmeho ročníka s nádejou na ďalšie pokračovanie.

A s novým emblémom, ktorý vystriedal známeho etno-vtáka od M.Cipára. Na jeho miesto prišiel Turoň v interpretácii V.Kompánka. Je milý a exotický zároveň, len bohužiaľ na čadčianskych pútačoch vyzerala jeho zjednodušená podoba trochu ako šachová figúrka. No každopádne, každý z ocenených autorov si z Čadce odnášal veľkosťou a farebne odlišeného dreveného Turoňa, ktorý bude stáť festivalovou cenou a symbolom Etnofilmu aj v budúcich ročníkoch.

Tohtoročný Etnofilm prebiehal v citelne komornejšej atmosfére ako doposiaľ. Neveľký počet festivalových účastníkov (ba z českých krajín takmer mizivý), bol i ďalšou daňou súčasnej doby. Ale hoci mnoho viac či menej pravidelných hostí Etnofilmu chýbalo, prišlo i zopár nových, najmä z radov filmových a televíznych tvorcov.

Etnofilm pochopiteľne nikdy nebol žiadnym filmovým festivalovým kolosom a ani v budúcnosti sa veľmi pravdepodobne nestane nejakým mamutím podnikom. Stojí do istej

miery na okraji hlavného diania vo svete filmu i na poli vedy. Je však jediným festivalom tohto druhu v Česko-Slovensku a jediným festivalom dokumentárnych filmov, ktorý na Slovensku poriadajú slovenskí organizátori.

Súčasnú účasť vďaka možno pomôže zaplniť plánované medzinárodné rozšírenie súťaže. Ved' na prvý pohľad by sa v súčasnej dobe mohol javiť geografický záber festivalu príliš obmedzený. No pravdou je, že sa tentoraz jeho federálny dosah takmer zúžil len na národný okruh slovenský, a to doslova zastúpený iba príspevkami z produkcie STV, lebo cez sito výberu sa do súťaže dostal iba jediný filmový zástupca Slovenskej filmovej tvorby a počiatková odpoveď z Čiech a Moravy bola nepatrná.

Okrem mimoriadneho počtu prihlásených filmov prispela televízia do festivalovej súťaže aj novou kvalitou. Postupný obrat od folkloristických produkcií, estetizujúcich náladových "návrátov ku koreňom" a zvykoslovných "ľudoviek", ktorý sa v televíznej vzorke výraznejšie prejavil v minulom ročníku, bol evidentný i na tohtoročnom Etnofilme. Je výrazom tvorivých ambícií televíznych tvorcov prekonať vžitú myšlienkovú a vizuálnu stereotypy. Zároveň je i výsledkom úsilia organizátorov festivalu prekročiť úzke chápanie národopisného filmu a založiť koncepciu festivalovej súťaže na kritériách svojbytnnej filmovej hodnoty a dokumentaristickej pravdivosti. A tak hlavne uplynulé dva ročníky uviedli a ocenili predovšetkým také filmy, ktoré by v minulosti viac ako pravdepodobne vyvolali pravidelne sa opakujúcu diskusiu o hraniciach festivalu, o chápaní národopisného filmu, ústiacu do úvah čo je a čo nie je národopisné, teda o tom, kde leží naša veda.

Ťažisko prevažnej väčšiny prihlásených filmov spočívalo v rovine výpovede o človeku v súčasnom spoločenstve, s tendenciou reagovať na aktuálny stav vecí a reflektovať väzby a spojenia prebiehajúce v tomto poli. Dôkazom o kvalitách súťažiacich televíznych filmov je počet i úroveň ocenených filmov. Víťaz Etnofilmu '92 "Vynárania" režiséra T.Paštéku, film o stretnutí rodákov-obyvateľov priehradou zatopenej oravskej obce Ústie po desaťročiach odlúčenia, hovoril prasto a pôsobivo, o základných hodnotách spätých s pocitom spolupatričnosti, príslušnosti k určitému ľudskému spoločenstvu. Strieborného Turoňa získali "Deti vetra...verné tradíciám", 7.časť 13 dielneho dokumentárneho seriálu, zobrazujúca málo známe náboženské slávnosti a ďalšie prejavy a podoby cigánskej religiozity. Tvorca seriálu M.Slivka zhromaždil a usporiadal mimoriadne množstvo obrazového a faktografického materiálu, ktorý sa stal základom širokospektrálnej komparatívnej mozaiky o kultúre a spôsobe života cigánskeho obyvateľstva Európy od východu až po západné oblasti. Každý diel seriálu, ktorý STV uviedla vo vysielaní v priebehu roku 1991, bol tematicky venovaný inej špecifickej oblasti života Cigánov. Tri súťažiacie filmy z tohto seriálu (okrem spomínaného víťazného to boli ešte 3.časť ... spriaznené s kováčom a časť 8. ...slávia svadbu) boli zároveň jednými z mála syntetizujúcich filmových pohľadov, stojacich na pomedzí populárno-vedeckého filmu, vychádzajúceho z poznatkov vedeckého výskumu, no určeného širokému okruhu neodborníkov. Jedným z osamotených zástupcov tohto žánru tvorby boli aj "Prvé slovanské storočia", režiséra I.Dobiša, ktorý je súčasťou cyklu výukových historicko-archeologických filmov vyrobených SFT, a ktorý ako jediný z niekoľkých prihlásených filmov tejto skupiny zodpovedal zameraniu festivalu.

Škoda, že sa z produkcie SFT do mimosúťažných projekcií nedostal film M.Mila "Bratislava v premenách času" o historických tvárach a súčasnej podobe mesta, ale ani na programovo ohlásený a pravdepodobne pozoruhodný film D. Ursínyho "O rakovine a nádeji" už v záverečný deň festivalu akosi nevyšiel čas.

Zatiaľ čo kolibské filmy tvorili tohto roku iba doplnok festivalovej súťaže, množstvo televíznych filmov umožnilo sledovať smerovanie jednej časti súčasnej televíznej produkcie. Televízny dokument aj tentoraz reprezentovalo niekoľko filmov o našich krajanoch v zahraničí. Filmy "Zrastení so zemou II." (Slováci v Juhoslávii) a "Krajanský ostrov" (Slováci vo Francúzsku) režiséra M.Pribiša, ktoré vznikli pod dramaturgickým vedením R.Lužicu

svedčia o úsilí obsiahnuť široký geografický priestor života dávnejších i nedávnych slovenských vystaľovalcov v rozličných európskych štátoch. Do tematického okruhu Slovákov mimo Slovenska sa radil aj film P.Vrchovinu "Hranica" o Slovákoch žijúcich v Poľsku. Problematika vysídlenecov a presídlenecov stála tiež v centre pozornosti dokumentárno-publicistického filmu "Koly v plote II.", režiséra V.Grusku, ktorý trochu zdĺhavo a ťažkopádne, hovoril o neľahkom osude rumunských Slovákov presídlených do pohraničných oblastí Čiech. Takto tematicky príbuzné filmy nadviazali na niekoľkoročný trend televíznej tvorby reagujúci na aktuálne prítomné, často problematické etnosociálne javy a procesy, rovnako ako reprezentujú aj momentálny záujem o kultúru slovenského etnika žijúceho za hranicami Slovenska. Sú plynúce z potreby upozorniť na jeden z rozmerov našej etnickej existencie, poukázať na vlastnú schopnosť prežiť, uplatniť sa, uchovať si identitu aj v inokultúrnych alebo multietnických prostrediach, čím televízne médium zároveň spláca dlh dlhého obdobia núteného nezájmu národa žijúceho v tieni uplynulých desaťročí o svojich krajanoch žijúcich v tieni iných národov.

Vlastne väčšina z premietnutých filmov vypovedala, v rozličných rovinách výpovede, o stretnutí rôznych kultúrnych a životných prostredí a spôsobov života, o protikladoch, hranách alebo splynutiach. Kontrast normálneho sídliskového života so životom mestského tuláka, obývajúceho jednu z pivníc na bratislavskom sídlisku Krasňany naznačoval, ak neprízvukoval, film "Železo" režiséra P.Mordáčika (STV). Autor v ňom so svojším humorom načrtol portrét človeka žijúceho síce na okraji spoločnosti, tvoriaceho však zároveň jednu z jej rozmanitostí a mnohých súčastí. Spomínam tento film najmä preto, že tematicky a spôsobom spracovania zobrazovanej problematiky vybočil z bežných nielen obsahových, no i formálnych, či výrazových rámcov etnografického dokumentu.

Samozrejme, napriek zjavným indikátorom nevyhnutného tematického odklonu tvorcov i festivalu od tradičného zamerania na rôzne podoby a prejavy prevažne tradičnej kultúry, mala táto etnografická klasika (teda to, čo sa v predstavách mnohých spája s termínom etnofilm) svojich pešakov v hre. Žiaľ, na rozdiel od mnohých pozoruhodných filmov o ľudovej kultúre známych z minulosti, to boli väčšinou reprezentanti neveľmi vydarených folkloristických hybridných zmesí (Zlatá záhrada z cyklu Piesne domova) a kvázi hlbokomyseľných poetizovaných úvah inšpirovaných ľudovými artefaktami - tentoraz náhrobníkmi (Vetrom ošľahané, dažďom omývané...).

Sociologicko-antropologická línia tvorby autorov z ČR, črtajúca sa už na niekoľkých z predchádzajúcich Etnofilmov, vystúpila na tohtoročnom do popredia zreteľnejšie. Je výsledkom dlhodobého záujmu o spoločenské javy a pohyby a s nimi spojené otázky vynárajúce sa v dnešných, v mnohom rozporuplných, časoch. Cieľavedomosť tejto orientácie, nadväzujúca na známe tradície a úspechy českej dokumentaristiky, vyústila v poslednom období do vzniku Nadácie Film a sociologie. Jej cieľom je podpora projektov skupiny Film a sociologie, ktorá vznikla počiatkom roku 1991 ako nezávislý iniciatíva, zameriavajúca sa, v spolupráci so sociológmi, na spracovanie takých tém, ako sú kriminalita, nezamestnanosť, cigánska otázka či problematika prisťahovalcov. Práve na spomínané posledné dva okruhy obrátili svoju pozornosť tvorcovia troch súťažných filmov z produkcie Nadácie. Migrácia z iného pohľadu a konca ako vo filmoch slovenských - tu skôr ako voľba, rozhodnutie i dilema - zaujali režisérov O.Sommerovú a V.Kvasničku. Tí vo filmoch "Z domova domu" a "Strach nechali doma" reagovali, nezávisle od seba, na problém síce dobrovoľného, no zároveň v živote takmer nevyhnutného presídlenia českej menšiny žijúcej na ukrajinskom území postihnutom čiernobyľskou katastrofou, do Čiech.

Špecialista na cigánsku tematiku V.Poltikovič zostal aj tentoraz svojej téme verný. Zameral sa na pocity a názory obyvateľov osady Žehra, plynúce z rozhodnutia vymeniť staré za nové a presťahovať sa do "civilizovaného" sídliska panelákového typu. Za film "Stěhování osady" si režisér odniesol z Čadce Bronzového Turoňa.

Zvláštna cena poroty bola ďalším Etnofilmovým ocenením režiséra F.Feniča, ktorý na 7.ročníku získal Veľkú cenu Etnofilmu '92. Jeho "Odsud - potiaľ" - publicistická sonda do života dvoch hraničných západo-východných obcí pomaly už bývalej federácie, bola zároveň pohľadom na súčasný obraz nášho bytia a vedomia o prítomnom čase. Film bol vyrobený pre reláciu ČTV Oko a vlastne ako jediný zastupoval televíznu tvorbu z Čiech.

Negatívnym signálom je nulový počet vedeckých dokumentačných a výskumných filmov v súťaži, ktorý presne a neúprosne odráža marginalitu tejto tvorby i stav využívania vizuálno-komunikačných médií pri výskume a prezentácii etnografických faktov. Ani tri prihlásené filmy brnenského Ústavu pro etnografiu a folkloristiku nezodpovedá úrovňou spracovania a technickou kvalitou kritériám súťažného výberu.

Aj tento ročník sprevádzali počtom bohaté mimosúťažné projekcie a ďalšie podujatia, ktoré prispeli výraznou mierou k rozšíreniu festivalovej ponuky. Za všetky aspoň: retrospektívna projekcia z tvorby Nástupu a Školofilmu v období 1942-1948, či blok Videohitov, v rámci ktorého bol uvedený aj známy film "Posledné pokušenie Krista" amerického režiséra M.Scorseseho. Návštevníci festivalu i obyvatelia Čadce mali možnosť vidieť aj iný slávny americký film - Powagqatsi režiséra G.Reggie, veľkolepý obrazový koncert, komponovaný ako výsostne výtvarná úvaha o mnohorakosti života na našej planéte. Avšak najdôležitejšou a najrozsiahlejšou súčasťou festivalu boli projekcie zahraničných filmov. V priebehu troch dní sme za priamej účasti tvorcov z Maďarska, Švajčiarska, Poľska a Francúzska videli 13 filmov z ich produkcie a z Rakúska a SRN, autori ktorých sa na festivale nemohli zúčastniť. Skromnú zahraničnú účasť antropológov a filmárov vyvážila čiastočne hojnosť a kvalita filmov. Spomedzi nich ma zaujali najmä dva, hoci rozdielne, oba rovnako pozoruhodne priame, autentické a napriek jednoduchej línii výpovede mnohorozmerné. Film maďarského dokumentaristu J.Tariho "Imre v Izraeli" zaznamenáva návštevu maďarského Žida Imreho žijúceho v súčasnosti vo Veľkej Británii v Izraeli. Imreho krátke hľadanie príbuzných a známych v prostredí súčasnej židovskej komunity je prekvapujúco prostým a predsa výpovedne obsažným a hodnoverným dokumentom o charaktere a podobách ľudského spoluzití a komunikácie. A nielen o tom. Film je súčasťou 6-dielneho dokumentárneho seriálu s názvom "tak vzdialené ako Makó od Jeruzalema", ktorý sleduje život a osudy bývalých príslušníkov židovskej obce z maďarského mesta Makó, teraz rozptýlených do rôznych končín starého i nového kontinentu.

Film známeho rakúskeho antropológa, žijúceho v USA, M.Maschu nazvaný "Sedem scén z mnohých", zobrazuje skutočne sedem obrazov, z každodenného pracovného a sviatočného života domorodcov v Matuku na Fiji. Takmer bez komentára a dialógov, s použitím autentických zvukov a ruchov, spája autor výjavy hovoriace o súčasnom svete jednej z mnohých rybárskych osád tohto ostrova.

K sprievodným podujatiam Etnofilmu patrila opäť výstava fotografií. Tentoraz predstavujúca Fotografiu medzi etnografiou a sociológiou v autorskej koncepcii V.Maceka. A pochopiteľne aj neodmysliteľné spoločenské stretnutia. Tie boli organizačnou doménou hostiteľov z Čadce, ktorí sa chceli ukázať v čo najlepšom svetle. Takže tomu, kto sa prišiel na festival zabaviť, to umožnili miestni sponzori v miere nemalej. Lenže všetko má svoje pre i proti, keďže nielen chlebom je človek živý, bolo z "pléna" počuť aj hlasy o nedostatku pracovných stretnutí a diskusií. Môže sa to javiť ako vec názoru, veď spoločenské akcie sú doplnkom každého odborne a profesionálne zameraného stretnutia, dotvárajú atmosféru podujatia a sú nenahraditeľnou príležitosťou na utváranie neformálnych vzťahov atď. O príliš úzkom diskusnom, a teda konfrontačnom priestore hovorili najmä naši i zahraniční filmoví tvorcovia, ktorí majú záujem o určitú spätnú väzbu, nielen porotovo-oficiálnu, ale predovšetkým priamu divácku, laickú i odbornú. S podstatným rozšírením diskusného fóra bude treba počítať najmä ak sa festivalová súťaž premení na medzinárodnú, lebo ako je to zvykom na podobných podujatiach v zahraničí, diskusné stretnutia a odborné semináre sú

takmer rovnocennými s filmovými projekciami. Takže priestor na výmenu názorov a vzájomné zodpovedanie otázok musí byť poznateľne rozsiahlejšie. Prevažná väčšina budúcich zahraničných účastníkov príde totiž na festival v prvom rade pracovať, zhodnotiť investovaný čas a prostriedky. Týmto nechcem namietat' proti spoločenským stretnutiam a už vôbec nie ich rušiť. Bude len treba nájsť primeranejšie vyváženie medzi nimi a ťažiskovými rovinami festivalu.

Pochopiteľne toho, čo by bolo na festivale treba zlepšiť, či riešiť inak je viac, no ja nemám v úmysle menovať na tomto mieste všetky jeho drobné organizačné nedostatky. Musím sa ale vyjadriť aspoň k jednej stránke festivalových príprav - k jeho propagácii. Bez informácií to v súčasnosti nejde. Veď bez reklamy sa nezaobídu ani oveľa väčšie, tematicky a žánrovo bohatšie podujatia. Ako sa ukázalo, nevyvinuli sme dostatočnú informačnú a propagačnú aktivitu, spoliehajúc sa na to, že festival nie je ani nový ani neznámy. Lenže dnes už nestačí rozoslať prihlášky filmov a festivalové pozvánky. Zdá sa, že napriek pomerne dlhému obdobiu existencie súťaže toho mnohí tvorcovia a výrobné inštitúcie o festivale veľa nevedia a ich predstavy o ich náplni odrážajú najmä všeobecne rozšírené ponímanie oblastí záujmu národopisu obmedzené na miznúce a zaniknuté prejavy ľudovej kultúry a folklóru (zjednodušene: valašky, krpčky, tančky). A keď sa k tomu pridruží momentálna situácia vo filmovej tvorbe, meniacej sa na filmový priemysel (ktorý má pravdaže širokú škálu atraktívnejších priorít), nemôže špecifický a nekomerčne zameraný festival s republikovým dosahom očakávať nejaký mimoriadny záujem.

Navyše, so zarážajúcim nezaujmom sme sa bohužiaľ stretli tam, kde by sme to hádam neboli predpokladali. Veď ani počet a úspešnosť súťažiacich filmov nebol pre STV dostatočným dôvodom, aby festivalu venovala aspoň minimálnu pozornosť v niektorom zo svojich spravodajských programov. Na rozdiel od Slovenského rozhlasu, ktorý o Etnofilme informoval v niekoľkých publicistických reláciách na národnom i federálnom okruhu, pred, počas i po festivale. Nabudúce budeme musieť byť múdrejší a dôslednejší.

Čo dodať na záver. Chcem veriť, že Etnofilm, tvár ktorého sa nanovo formuje a dúfam, že aj vyformuje do podoby síce malého, ale svojou náplňou a úrovňou zaujímavého festivalu, orientovaného na medzinárodné súvislosti etnografického a antropologického dokumentárneho filmu, sa stane miestom stretnutia rozličných pohľadov, tradícií, názorov a filmových vyjadrení. Tu spočívajú perspektívy jeho ďalšieho opodstatnenia, rozvoja a napredovania. Vtlačiť festivalovému daniu pečať obsahovej kvality a formálnej dôslednosti si vyžaduje organizačnú detailnosť a časový predstih. A koncepcnosť. Premyslená koncepcia je kľúčom k ďalšej existencii festivalu, ktorá by mala obsiahnuť viacero línií dokumentárnej tvorby. Zatiaľ je jeho súčasná náplň viac výrazom záujmu etnológie. Je skôr správou o stave vedomia a indikátorom aktuálneho posudzovania prezentovaného, ako ukazovateľom smerovania a chápania etnografického filmu ako filmu v národopise a pre národopis.

Nasledujúci 8.ročník bude zároveň ročníkom prvým, úvodným, v ktorom sa zídu rozličné svety i rozličné uhly filmového zobrazenia. Som zvedavá aký bude Etnofilm '94.

R E C E N Z I A

Mann, A. B. a kol.: Neznámi Rómovia. Zo života a kultúry Cigánov - Rómov na Slovensku. Ister Science Press, Bratislava 1992. 207 s.

Nie je zvykom v Národopisných informáciách uverejňovať recenzie, ale zborník Neznámi Rómovia, ktorý zostavil Arne B. Mann vhodne zapadol do filozofie tohto čísla pracovne nazvaného "Nové svety". Nehovoriac o tom, že vydanie akéhokoľvek zborníka sa v súčasnej nepriaznivej edičnej a finančnej situácii stáva pomaly dôvodom k oslave. Okrem autorov a zostavovateľa sa o vydanie tejto publikácie zaslúžilo Ministerstvo kultúry, nadácia Pro Helvetia a vydavateľstvo Ister Science Press.

Zborník Neznámi Rómovia je vskutku antropologický. Okrem kultúrnych, historických, etnografických a etnologických štúdií sú v ňom príspevky z oblasti fyzickej antropológie, sociálnej psychológie, sociálnej starostlivosti a pedagogiky.

Po úvode A. Manna, v ktorom zhrnul peripetie okolo výskumu Rómov v nedávnych rokoch a postupné lámanie bariér v uplynulom desaťročí, nasleduje úvodné slovo exministra Ladislava Snopku. Hoci to práve nie je slovo odborníka v rómskej problematike, krátko sa pri ňom pozastavme, pretože niektoré myšlienky a protirečenia, ktoré tento preslov obsahuje platia aj pre niektoré ďalšie príspevky. Vyplývajú v podstate zo všeobecnej dilemy formovania vzťahu majority ku zaostalejším minoritám, ktorej analógie poznáme aj z iných krajín sveta. Na jednej strane vyčíta, že "Spoločenské pomery minulého režimu vytvárali z rómskeho spoločenstva uzavretý nekomunikujúci celok", na druhej strane však tento režim "potláčal ich vytváraním všeobecných unifikovaných väzieb, vytváraním jednotného a jediného spoločenského prostredia". Myšlienky nevytvárať a vytvárať pre Rómov osobité podmienky vyslovili jedným dychom viacerí autori. Pracovník Ministerstva kultúry L. Fliegel podrobne opisuje problémy výchovy a vzdelávania rómskych detí, upozorňuje na zohľadnenie osobitostí pri ich zaškolovaní, čomu by mali prispieť absolventi Katedry rómskej kultúry na Pedagogickej fakulte v Nitre. Vcelku reálne hodnotí aj rozdiel medzi súčasnými potrebami a možnosťami pri zabezpečení výchovy a vzdelávania Rómov, vyplývajúce zo všeobecných problémov školstva. Rozporne pôsobia výsledky štatistických výskumov, zisťujúce záujem rómskych rodičov o používanie rómskeho jazyka v škole, podľa ktorých o túto inováciu nemá 80% rodičov záujem. Napriek tomu sa Ministerstvo kultúry usiluje o vytvorenie podmienok pre vzdelávanie a výchovu rómskych detí v materinskom jazyku.

V sociálno-psychologickej analýze objasňuje Viera Bačová psychologické príčiny negatívneho vzťahu obyvateľov Slovenska k Rómom. Konštatuje, že dlhodobé trvanie vzťahu sociálnej vzdialenosti medzi Rómami a majoritou, práve tak ako neasimilativnosť, sociokultúrna rezistencia a vnútorná kohézia rómskych skupín je istým spôsobom záhadou nielen pre správne orgány, ale i pre skúmateľov v sociálnych vedách v takmer všetkých krajinách s rómskymi obyvateľmi. Prečo je to tak, vysvetľuje na pojmoch stereotyp, predsudok, kategorizácia ľudí, diskriminácia, rasizmus.

Analýza príčin a dôsledkov štátnej starostlivosti o rómske deti v podaní Eleny Schmidtovej potvrdzuje hojné zastúpenie rómskeho obyvateľstva v najnižších spoločenských vrstvách. Biedu ich bytia doporučuje kompenzovať pôsobením na ich vedomie zo strany misionárov.

Historický blok vývoja rómskej sociéty v bývalých východoslovenských župách zavŕšila Anna Jurová podrobným písomným riešením "rómskej otázky" po druhej svetovej vojne. Objektívne poukázala na plusy i mínusy rozličných pokusov.

V etnografickom a folkloristickom bloku je pozornosť venovaná rómskemu kováčstvu (A. Mann), významným osobnostiam rómskej hudby - Cinka Panne (J. Drenko) a primášovi Jožkovi Piťovi (V. Majerčiak), opisu súčasných rómskych rodinných obyčají v obci Sol' (P. Antol), zobrazeniu postavy Cigána v ľudovej piesni (E. Krekovičová), múzejnej prezentácii dokladov a rómskej kultúry (H. Bílková - Zelinová) So skúsenosťami zo zberu a výskumu rómskych prísloví sa podelila v zaujímavom metodickom i materiálovom príspevku M. Hübschmannová. Osobitne zaujímavé sú postrehy P. Pišúta z postavenia Rómov na základnej vojenskej službe. Predstavuje ich v podmienkach, kde sú neustále konfrontovaní s príslušníkmi majoritného spoločenstva, s prísnu vojenskou disciplínou, kde sa chtiac-nechtiac musia prispôsobovať. Okrem neobvyklého pohľadu na Rómov autor uvádza veľa momentov zo života v kasárňach, ktorému zatiaľ v etnografickej literatúre nebola venovaná pozornosť napriek tomu, že je priam laboratórnou ukážkou vzťahov v rámci skupiny.

Osobitne zaujímavé sú informácie o autoroch príspevkov. Sú medzi nimi učiteľia, právnik i lesný inžinier. Z príspevkov amatérov i profesionálov cítiť silné pozitívne zaujatie pre skúmaný objekt. V zborníku však veľmi chýba reálna socio-ekonomická analýza postavenia Rómov v súčasných politických a hospodárskych podmienkach, ktorá by celú starostlivosť o toto etnikum postavila na reálny základ. Bolo by mylné domnievať sa, že Rómovia, ktorí sa dosiaľ nevedeli prispôbiť našim kultúrnym a civilizačným podmienkam, sa v dohľadnej dobe zmenia. Hospodárske problémy štátu ich pozíciu medzi najbiednejšími a najzaostalejšími vrstvami našej spoločnosti iba utvrdia. Je škoda, že sa obišli také problémy, akými je rastúca nezamestnanosť, kriminalita, konflikty so skinheadmi, či osobitosť postavenia Rómov pri delení Československa. Zaujímavé by bolo tiež poznať vzťah Rómov k rómskym politickým a občianskym zoskupeniam, či celému radu rómskych časopisov, uvedených v závere zborníka.

Kuriozitou je rómske resumé každej štúdie, ktorému sa podobne ako i anglickému ušlo približne pol strany. V osobitej stati je dokonca i zdôvodnené, ba doplnené slovníčkom rómskych neologizmov. Nie som zrejme dostatočný demokrat, pretože namiesto vedeckej rómštiny by som tento priestor venovala obsažnejšiemu resumé v angličtine, aby mal zborník hodnotu aj pre zahraničných čitateľov. Predpokladám, že tí Rómovia, ktorí do zborníka nahliadnu, sú natoľko intelektuálne zdatní, že ovládajú slovenčinu, resp. v zahraničí angličtinu.

Zborník doplnený fotografiami švajčiarskej fotografky, absolventky FAMU, je aj napriek všetkým pozitívam ukážkou beznádeje, nekoncepcnosti riešenia rómskych problémov v minulosti a bezradnosti v súčasnosti. Je síce o Rómoch, ale nie je pre Rómov. Skôr pre sebarealizáciu intelektuálov.

Zuzana Beňušková

Zasadnutie subkomisie pre ľudové obyčaje MKKKB

Zuzana Beňušková

V polovici septembra v roku 1992 sa konalo v Blatnici dvojdňové zasadnutie subkomisie pre ľudové obyčaje MKKKB. Hlavnou témou bol výskum sprievodov. Podnetom k tejto orientácii výskumu je blížiac sa 100. výročie Národopisnej výstavy česko-slovanskej v roku 1995, ku ktorému českí kolegovia pripravujú viaceré odborné a populárne podujatia. Časť etnografov z Českej národopisnej spoločnosti prejavila záujem o členstvo v subkomisii a zároveň ponúkli možnosť pri príležitosti jubilea výstavy vydať zborník. Slávnostné sprievody boli súčasťou národopisnej výstavy, a vedenie subkomisie inšpirovali k výskumu dosiaľ neprebádaných alebo tabuizovaných slávnostných sprievodov cirkevných, politických, stavovských a iných.

Hlavné referáty na zasadnutí predniesli E.Večerková a K.Jakubíková. Pokúsili sa o definíciu pojmu sprievod, jeho odlišenia od obchôdzky a o typológiu sprievodov v tradičnej i súčasnej kultúre vidieka a mesta. V rámci diskusie sa koordinovala účasť ďalších účastníkov na projekte a jeho časový rámec. Výsledkom bolo dohodnutie ďalšieho zasadnutia subkomisie na jar 1993 v Uherskom Hradišti, konferencie na tému "Slávnostné sprievody" na jeseň 1993 a vydanie príspevkov z tejto konferencie v roku 1994.

Do pozornosti všetkých etnografov, ktorí sa zaoberajú ľudovými obyčajami dávame dve bibliografie, ktoré zostavila Ľuba Sýkorová:

1. BIBLIOGRAFIA ĽUDOVÝCH OBYČAJOV publikácii a rôznych tlačí o obciach na Slovensku (obsahuje 54 jednotiek).
2. BIBLIOGRAFIA ĽUDOVÝCH OBYČAJOV obecných kroník na Slovenskusu (obsahuje 230 jednotiek).

Obidve bibliografie si záujemci môžu objednať u vedúcej subkomisie PhDr.Ludmili Tarcalovej, Slovácke muzeum Uherské Hradiště, tel.: 2262.

Stav a perspektívy slovenskej religionistiky

Ján Komorovský

Začiatky religionistiky na Slovensku majú korene v etnografii, v skúmaní ľudovej duchovnej kultúry - náboženských predstáv, religiozity, povier, démonológie, agrárneho a rodového kultu a pod. Iba v posledných desaťročiach sa tieto bádania dostali aj na širšiu interetnickú porovnávaciu bázu. Slovenskí národopisci tým nevedome nadväzovali na etnografické prúdy v európskej a svetovej religionistike. Sama religionistika ako vedný odbor však dlho nenachádzala miesto v našom systéme humanitných vied, hoci už vyše 150 rokov funguje ako samostatná vedná disciplína na popredných univerzitách Európy. Zatiaľ čo v Čechách má dávnu tradíciu /pri jej začiatkoch stál profesor Otakar Pertold/, u nás sa až dnes dostáva do nomenklatúry systému humanitných vied.

Andrej Melicherčík vo svojej Teórii národopisu vymedzil etnografiu a etnológiu len voči sociológii a psychológii. Religionistika zostala mimo jeho zorného poľa preto, že v systéme nebolo pre ňu vyhradené miesto. Bol to však dôsledok toho, že celá problematika náboženstva sa u nás vyčerpávala konfesijnými doktrinárnymi záujmami.

K religionistickej problematike sa v tridsiatych a štyridsiatych rokoch do istej miery priblížili práce profesora teológie Alexandra Spesza z oblasti psychológie a parapsychológie náboženstva, medziiným "Mystika, mágia, mediumizmus" /1939/ a "Psychológia slovenských ľudových povier" /1944/.

Niekoľko štúdií, ktoré možno označiť za religionistické, pochádza z pera teológa a teoretika kultúry Ladislava Hanusa, medzi nimi napr. "Protestantizmus ako náboženský typ" /Verbum 1948, 371-387/ a "Postoj protestantizmu k sakrálnemu umeniu" /Verbum 1948, 422-433/. Z oblasti filozofie náboženstva treba zvlášť spomenúť prácu Š. Barnáša "Filozofia v modernej protestantskej teológii" /1938/. V roku 1942 Cyril Dudáš vydal obsiahlu štúdiu z filozofie náboženstva "Hľadanie absolútna". Z oblasti klasickej filológie religionisticko-filozofickú pečať nesie práca Miloslava Okála "Filozof Seneca a apoštol Pavol" /1943/.

Z prác európskych religionistov vyšli u nás v preklade úvahy Fridricha Heilera "Kresťanská viera a indický duchovný život" /Tranoscius 1947/.

Za významný krok vo formovaní slovenského religionistického myslenia treba pokladať spis evanjelického teológa a orientalistu Rudolfa Macúcha "Islam a kresťanstvo" /1950/. Krátko po uvedení knihy jej distribúcia bola zastavená, lebo autor odišiel do exilu a od roku 1963 pôsobí ako profesor na Slobodnej univerzite v Berlíne. Stal sa jedným z popredných znalcov mandeizmu. Už v roku 1957 vzbudila zaslúženú pozornosť jeho štúdia /Alter und Heimat des Mandeismus nach neuerschlossenen Quellen" /Theologische Literaturzeitung 82, 401-408/ a po rokoch usilovného bádania vyšla jeho obsiahla práca o počiatkoch mandeizmu "Anfänge der Mandäer" /in: Altheim, F.- Stiehl, R.: Die Araber in der Alten Welt, t.2, Berlin 1965, s. 76-190/.

Iný významný slovenský odborník žijúci v zahraničí, Jaroslav Pelikán, profesor univerzity v Yale, je autorom početných prác na úseku porovnávacieho bádania náboženských doktrín, medziiným päťzväzkového diela "The Christian tradition: a History of the Development of Doctrine" /Chicago 1971-1989/ a monografie "Spirit versus Structure: Luther and the Institutions of the Church". V roku 1991 na pôde SAV mal prednášku na tému "Cesty kresťanských dogiem v histórii".

Významným medzníkom pre religionistické bádania na Slovensku bol nástup prvej generácie orientalistov. Polynézista a japanológ Viktor Krupa v roku 1970 uverejňoval v

Revue svetovej literatúry svoje "Kapitoly z mytológie". Po návrate zo štúdijskej cesty na Novom Zélande vydal o svojich poznatkoch, skúsenostiach a pozorovaniach knihu "Za siedmimi morami" /1970/, v ktorej osobitnú pozornosť venoval náboženským predstavám Maoriov. Širšie o náboženstve Polynézanov pojednal neskôr v knihe "Polynézia" /1988/, ktorej predchádzali vydania "Polynézskych mýtov" /1973/ a "Havajských mýtov" /1981/. Patrí mu aj preklad a komentár výberu zo zbierky japonských mýtov "Kodžiki" /1979/.

V preklade a s poznámkami Mariny Čarnogurskej a s predslovom Anny Doležalovej vyšiel výber z klasických kníh konfuciánstva "A riekol majster..." /1977/. Jánovi Paulinymu patrí populárno-vedecká práca o islame "Kniežatá púšte" /1978/, ďalej preklady moslimskej literatúry -Ibn Ishák: Život Muhammada Posla Božieho, Ibn Challikán: Správy o synoch času /1967/, Abú al Hasan al Kisaí: Kniha o počiatkoch a konci a rozprávania o prorokoch /1980/. K religionisticko - mytologickým vydaniam prameňového charakteru patrí aj zbierka kórejských mýtov a povestí "Tajomstvá belasého draka" /1978/ v preklade a s komentármi V. Puceka a J. Genzora.

K slovenskej religionistickej spisbe sa radí aj lexikón V. Zamarovského "Bohovia a hrdinovia antických bájí" /1969/ a najmä jeho encyklopedické dielo "Bohovia a králi starého Egypta" /1979/.

Problémami porovnávacej religionistiky a mytológie sa zaoberá Ján Komorovský. Do vydania českého prekladu kolektívnej práce maďarských odborníkov "Svetové mytológie" /1972/ napísal úvodnú štúdiu "Mytológie jako náboženství a folklór" a kapitolu o náboženstve starých Slovanov. Náboženské a mytologické predstavy kaukazských národov, ako sa odrazili v epose, tvoria jadro komentovaného vydania antológie kaukazského nartského eposu "Jablko z nartskej záhrady" /1982/. Religionisticko-mytologický charakter má aj jeho komentované vydanie zbierky mýtov o kultúrnych hrdinoch "Únoscovia ohňa" /1986/, na čo nadväzuje jeho porovnávacia religionisticko-mytologická práca "Prometeus. Mytologické paralely" /1986/. V časopise Slovenský národopis /1991, č.1/ bola uverejnená jeho štúdia na tému "Etnografia a religionistika".

Hoci je religionistická spisba na Slovensku zatiaľ iba v začiatkoch, predsa aj v týchto prvotinách možno vidieť prísľub do budúcnosti. Dôkladnejší prehľad religionistickej spisby na Slovensku bude môcť poskytnúť podrobná bibliografia, ktorej spracovanie je naliehavou úlohou pre najbližšie 2 - 3 roky.

V akademickom roku 1990/1991 bola uvedená religionistika na Filozofickú fakultu UK v Bratislave ako pomocná vedná disciplína teórie kultúry a jeden z fakultatívnych predmetov spoločného základu. Objavila sa aj prvá diplomová práca na religionistickú tému. V letnom semestri 1992 Beata Černíková obhájila prácu o náboženskom synkretizme v Arménsku, výsledok štúdia i vlastných pozorovaní života arménskeho ľudu.

Prednášky z religionistiky ako pomocnej disciplíny sa začali aj na Pedagogickej fakulte v Bratislave.

V akademickom roku 1992/1993 sa otvorí prvý ročník štúdia odboru religionistiky pri Katedre etnológie FF UK. Ohlásené sú tieto prednášky pre štúdium v kombinácii s národopisom alebo žurnalistikou /pre prácu v redakciách náboženských časopisov a edícií/:

- Úvod do štúdia religionistiky
- Prvotné a synkretické náboženské formy
- Sociológia náboženstva
- Geografia náboženstva
- Úvod do štúdia islamu
- Religionistický proseminár

Otvorením štúdia religionistiky sa Filozofická fakulta UK zapája do všeobecného úsilia začleniť religionistiku do systému humanitných vied, vytvárať základné podmienky pre bádanie na tomto poli, najmä však vybudovať odbor personálne. Už v roku 1990 sa ustanovila

Společnost pro studium náboženství s ústředím v Brně. Za jej předsedu byl zvolený prof.ThDr. Ján Heller, autor významných prac o starovekých náboženstvách a příručky "Nástin religionistiky". Od septembra 1991 je vo výbore SSN zastúpené aj Slovensko.

21. októbra 1991 sa v Bratislave vytvoril prípravný výbor pre ustanovenie Slovenskej spoločnosti pre štúdium náboženstiev /SSŠN/ so sídlom v Bratislave v tomto zložení: prof.PhDr. Ján Komorovský,CSc., PhDr. Viktor Krupa, DrSc. a PhDr. Ľubica Chorváthová. Prípravný výbor vypracoval a predložil na schválenie Predsedníctvu SAV stanovú SSŠN, ktorá vstupuje ako samostatný subjekt do vzťahu k Spoločnosti pro studium náboženství v Českej republike na federálnom princípe a organizačne bude pridružená k slovenským vedeckým spoločnostiam pri SAV. Federálne prepojenie a spolupráca oboch spoločností sa zabezpečí tým, že predseda, prípadne v jeho zastúpení podpredseda alebo iný člen výboru SSŠN sa bude zúčastňovať na zasadaniach výboru SSN.

SSŠN si vytýčila za cieľ v spolupráci so SSN všemožne napomáhať rozvoju odborov vedy o náboženstvách, ako aj ich vzájomné prepojenie a koordináciu, poriadat prednášky, diskusie, semináre, sympóziá, konferencie a pod., bude obhajovať relatívnu samostatnosť vedy o náboženstvách v systéme humanitných vied a presadzovať ju ako odbor vysokoškolského štúdia, bude vytvárať predpoklady pre optimálny rozvoj vedy o náboženstvách na Slovensku i v kontexte Českej a Slovenskej federatívnej republiky, rozširovať poznatky v oblasti bádania náboženstiev doma i v zahraničí, zabezpečovať stavovskú ochranu záujmov vedného odboru a hájiť personálne záujmy a práva členov SSŠN.

Kým nebude založený vlastný religionistický časopis, autori štúdií a článkov z tohto odboru budú môcť publikovať vo filozofických, psychologických, sociologických a etnografických periodikách, podľa povahy príspevku. SSN prišlo k vydávaniu časopisu "Religio. Revue pro religionistiku", jeho prvé číslo má výjsť v polovici roku 1992. Predbežne bude vychádzať dvakrát do roka. Časopis by mal tematicky obsiahnuť všetky religionistické disciplíny: dejiny náboženstiev, psychológiu a sociológiu náboženstva, náboženskú etnografiu či etnológiu, fenomenológiu náboženstva a pod. Poskytuje široké pole pre rozpracovanie teoretických a metodologických otázok religionistiky. Je to ďalšia možnosť publikovania príspevkov slovenských autorov.

Také sú predbežné perspektívy rozvíjania religionistiky na Slovensku. Možno predpokladať, že v blízkom čase budú schválené stanovú SSŠN a na jeseň bude zvolané ustanovujúce valné zhromaždenie, na ktorom sa podrobnejšie prerokujú naliehavé úlohy organizovania a bádania na poli religionistiky v najbližších rokoch.

Čo nového v Banskej Bystrici

Alexandra Bitušíková

Nedávno ma oslovila Redakcia Národopisných informácií, aby som napísala niečo o našom ústave. Hoci tu pracujem len rok, pokúsím sa predstaviť Vám pracovisko, ktoré je etnografickej verejnosti zatiaľ málo známe.

Vedeckovýskumný ústav regionalistiky vznikol roku 1990 pri Pedagogickej fakulte v Banskej Bystrici. Jeho korene siahajú do dávnejšej minulosti, keď ústav neraz musel slúžiť potrebám spoločensko-politickej praxe a bol akousi predĺženou, pomocnou rukou ústavu marxizmu-leninizmu. V novej podobe s presne vymedzeným poslaním a štatútom existuje ústav od 1.5.1990. Ako sa uvádza v štatúte: "Vedeckovýskumný ústav regionalistiky pri Pedagogickej fakulte bol zriadený pre účely regionálneho výskumu v oblasti prírodných a spoločenských vied, ktoré korešpondujú so štúdijnými odbormi na PF, aby výsledky vedeckej práce mohli byť aplikované vo výchovno-vzdelávacom procese. Poslaním ústavu je cieľavedomou a spoločensky i vedecky prospešnou vedeckovýskumnou prácou saturovať potreby regionalistiky na strednom Slovensku a podieľať sa svojimi výsledkami na výchovnovzdelávacom procese poslucháčov PF, odbornou metodicko-poradenskou činnosťou vo vzťahu k regionálnym bádateľom vyvíjať koordinačnú činnosť regionálneho výskumu na strednom Slovensku" (Štatút VVÚR pri PF).

Je nepochybné, že v regióne stredného Slovenska, ktorý je bohatý na rôznorodé prírodné krásy, kultúrno-historické pamiatky i ľudové tradície, má existencia takéhoto ústavu svoje opodstatnenie. VVÚR zlučuje pracovníkov z rôznych odborov spoločenských i prírodných vied (etnografi, jazykovedci, literárni historici, geológ, ekológ, biológ), ktorí riešia vybrané problémy regionalistiky na strednom Slovensku. Riešenie vedeckovýskumných úloh pracovníkov je pravidelne konzultované, kontrolované a koncom každého kalendárneho roka ukončené priebežnou alebo záverečnou oponentúrou za účasti riaditeľa ústavu, dvoch oponentov z iných vedeckovýskumných pracovísk i všetkých pracovníkov ústavu.

Etnografia a folkloristika má v ústave dve zástupkyne. PhDr.J.Darulová,CSc. rieši vedeckovýskumnú úlohu "Banické folklórne tradície v stredoslovenských banských mestách." Autorka tohto príspevku A. Bitušíková ukončí v tomto roku vedeckovýskumnú úlohu, ktorou sa začala zaoberať ešte ako pracovníčka Stredoslovenského múzea, "Sakrálny ľudový výtvarný prejav (na príklade betlehemov v rímsko-katolíckych kostoloch v okrese Banská Bystrica)." Perspektívne plánujú obe etnografky spolu so širším kolektívom spolupracovníkov zahájiť etnografický výskum mesta Banská Bystrica, ktorý by vyústil do monografie mesta.

Ďalšou dôležitou oblasťou aktivity a plánov pracovníčok ústavu je snaha o zavedenie výuky etnológie a folkloristiky na novozriadenej Univerzite Mateja Bela. Zachovalý kultúrny región stredného Slovenska poskytuje bohaté možnosti výskumu a faktografického spracovania regionálnych špecifik a ich pedagogického využívania. Štúdium kultúrnej histórie a ľudových tradícií národa by sa malo stať pevnou súčasťou študijného programu na Pedagogickej fakulte i Fakulte humanitných a prírodných vied Univerzity Mateja Bela, ktoré vychovávajú budúcich pedagógov. Poznanie a uvedomovanie si regionálnych a národných špecifik slovenskej ľudovej kultúry je dôležitým prostriedkom upevňovania regionálneho a národného povedomia, etiky i estetického citenia - vlastností, ktoré by mali byť každému pedagógovi vlastné. Preto je našou snahou dostať a zaradiť vybrané prednášky do učebných osnov na Univerzite Mateja Bela. Naším cieľom je poskytnúť poslucháčom Pedagogickej fakulty a Fakulty humanitných i prírodných vied možnosť rozširujúceho, doplnkového štúdia

formou vybraných prednášok z etnológie a folkloristiky a usilovať sa tak o skvalitnenie výuky budúcich pedagogických pracovníkov. Nie je ľahké presadiť tieto ciele, veríme však, že spoločné úsilie, podporované aj Národopisným ústavom SAV, sa dočká naplnenia.

Čo povedať na záver? Snáď len presvedčenie a nádej - a teraz budem kritická aj sama k sebe - že národopis v Banskej Bystrici sa ako Šípková Růženka po dlhom spánku konečne prebúdzá. Či sa prebudí do novej kvality, záleží od nás, veď za každým snažením, za každou prácou sú len ľudia. Verím, že chuť a optimizmus, s ktorými sme sa pustili do nových aktivít na poli národopisnom, nás budú držať dlhú dobu. Ako sa dobrá vec podarí, o tom Vás radi poinformujeme na Valnom zhromaždení SNS, ktoré plánujeme zorganizovať u nás v Banskej Bystrici a už teraz sa tešíme na stretnutie s Vami.

Katedra folkloristiky v Nitre

Jaroslav Čukan

1. apríla 1992 bola na Pedagogickej fakulte v Nitre zriadená Katedra folkloristiky. Po Katedre etnológie na FFUK v Bratislave je to druhé školské pracovisko na Slovensku orientované na štúdium etnokultúrnych tradícií, s tým rozdielom, že prvoradou úlohou nitrianskej katedry je príprava budúcich pedagógov - učiteľov základných a stredných škôl. Už v školskom roku 1991/1992 boli prijatí prví študenti na trojročné bakalárske štúdium folkloristiky. Zároveň bol pripravovaný študijný program pre učiteľskú aprobáciu slovenský jazyk - folkloristika, aby bola katedra pripravená na takéto päťročné štúdium od školského roku 1992/1993. Popri personálnom budovaní pracoviska je venovaná pozornosť sústreďovaniu základného fondu odbornej literatúry a štandardnému materiálo-technickému vybaveniu. Podarilo sa dohodnúť výborné formy spolupráce so školskými i vedeckými pracoviskami a inštitúciami.

Bakalárske štúdium folkloristiky je zamerané predovšetkým na prípravu odborných pracovníkov pre miestnu a regionálnu kultúru, prípadne záujmovú krúžkovú činnosť na základných a stredných školách. V študijnom pláne majú preto priestor etnická história a regionálna kultúra, základy rodinného a spoločenského života, ľudový odev, ľudové výtvarné umenie, etnomuzikológia, etnochoreológia a dramaturgia, obradová kultúra, slovesný folklór a prejavy folklorizmu. Okrem terénneho výskumu sú plánované aj exkurzie do jednotlivých regiónov Slovenska.

Prevažnú väčšinu študentov tvoria bývalí, ale aj aktívni členovia folklórnych skupín a súborov a po absolvovaní štúdia mienia vo folklórnom hnutí pracovať naďalej. Vzhľadom na veľký záujem o túto formu štúdia sme pri prijímacom pohovore brali do úvahy aj interpretačné schopnosti z oblasti ľudového tanca, spevu a hry na ľudový nástroj (husle, kontrabas, cimbál, gajdy). Každý študent si spomedzi nich zvolil aspoň jeden predmet ako svoju špecializáciu. Bakalári majú navyše povinnú prax vo FS Ponitra alebo inom folklórnom telese. Sú teda predpoklady, že štúdiom nadobudnú, resp. prehĺbia si teoretické i praktické schopnosti a obohatia svoje znalosti aj v oblasti organizácie súborového života. Pre bakalárske štúdium je povinný aj spoločný základ ako pre ostatných budúcich učiteľov (pedagogika, psychológia, biológia dieťaťa, svetový jazyk...) a najlepší absolventi budú mať možnosť doplniť si vzdelanie o niektorý učiteľský predmet (napr. hudobná výchova, dejepis) a nastúpiť do učiteľskej praxe. Vďaka ochote vedenie Nitrianskeho múzea mali už študenti možnosť zoznámiť sa aj s národopisnou prácou v múzeu a prípadne rozšíriť možnosti svojho budúceho uplatnenia. Čas, dopyt a naše možnosti ukážu, či budeme na katedre pokračovať v takejto forme štúdia aj v budúcnosti.

Počnúc školským rokom 1992/1993 začalo študovať v učiteľskej aprobácii slovenský jazyk - národopis 22 poslucháčov. Naším kladom pre budúcich učiteľov (postupne aj v kombinácii s hudobnou výchovou, výtvarnou výchovou, dejepisom) by mal byť prehľad v oblasti spôsobu života a kultúry, obzvlášť etnokultúrnych tradícií obyvateľov Slovenska i obklopujúcich etnických spoločenstiev. Realizovanie študijného plánu zabezpečuje nadobudnutie vedomostí, ktoré umožnia diferencovať kultúrne hodnoty interetnicky aj regionálne a obohacovať svoj komplex poznatkov aj vednú disciplínu vlastným terénnym výskumom i využívaním ostatného pramenného materiálu. Cieľom štúdia je pripraviť učiteľov schopných sprostredkovať žiakom generáciami vyprofilované morálne, etické a vkusové normy tak, aby opäť získali svoje miesto v rodine i v spoločenskom živote.

Pôsobenie na svetonázor, morálku, na vzťah k práci a národné povedomie prostredníctvom poznania našej kultúrnej histórie vrátane najvýznamnejších osobností a inštitúcií, tradičnej socionormatívnej kultúry, je úlohou zovšeobecnenou. Ku konkrétnym aktivitám bude patriť aplikácia znalostí na hodinách jazyka slovenského a literárnej výchovy, vlastivedy i telesnej výchovy. Vzhľadom na to, že v základných i stredných školách sa národopis nevyučuje snažíme sa, aby sa študenti, podobne ako bakalári, špecializovali aspoň na jeden z predmetov - ľudový tanec, hra na ľudový hudobný nástroj, interpretácia ľudovej piesne. (Na rozdiel od bakalárskeho štúdia nie je povinná prax vo folklórnom súbore). Dokážu tak pri svojom hlavnom učiteľskom predmete kvalifikovane viesť školský detský folklórny súbor, tanečný, spevácky, dramatický krúžok a budú pripravení aj na prácu v miestnej kultúre, ktorá práve takýchto ľudí potrebuje. Z tohto dôvodu bude katedra aj v budúcnosti poskytovať všeobecné poznatky z etnológie (hoci s menším dôrazom na dejiny vedy a materiálnu kultúru, no s akcentom na socionormatívnu a regionálnu kultúru) a preferovať praktickú folkloristiku a problematiku folklorizmu. Je prirodzené, že uchádzači o štúdium našej a nami ponímanej folkloristiky v kombinácii s ktorýmkoľvek iným predmetom nemôžu postrádať základné pohybové danosti, hudobný sluch i zmysel pre rytmus. Dokázať tancovať, spievať alebo hrať na ľudový hudobný nástroj nemôže byť podmienkou pre učiteľa slovenčiny, dejepisu, výtvarnej výchovy, ale samozrejmosťou a nevyhnutnosťou pre učiteľa slovenčiny, dejepisu, výtvarnej výchovy, ktorý študoval v kombinácii s folkloristikou. V prípade výrazného talentu a úsilia bude navyše schopný vykonávať aj vedeckovýskumnú prácu.

Pedagogické zabezpečenie vyučovania na katedre, prednášok pre študentov prvého ročníka aprobácie NŠ (1.- 4. ročník) i ďalších požiadaviek (napr. skupina študentov, ktorí si zvolili folkloristiku ako tretí predmet) je riešené internými i externými pedagógmi. Výučbu špeciálnych predmetov - ľudové výtvarné umenie, etnogenéza a etnická história, etnochoreológia... mienime aj v budúcnosti zabezpečovať prizývaním renomovaných odborníkov z NÚ SAV, AÚ SAV, ÚHV SAV prípadne aj z iných pracovísk na čiastočný úväzok.

V snahe po sprostredkovaní špecifických odborných problémov, no aj vzájomného spoznania študentov so známymi osobnosťami našej vedy, v priebehu každého semestra usporadúvame niekoľko (4 - 5) vybraných prednášok (mimo učebného plánu) v spolupráci so Slovenskou národopisnou spoločnosťou a Nitrianskym múzeom. Je potešiteľné, že medzi účastníkmi bývajú aj naši kolegovia z regionálnych múzeí, zriedkavejšie poslucháči z iných katedier, ale aj študenti a pedagógovia z nitrianskych stredných škôl.

Hlavným poslaním katedry folkloristiky je pedagogická činnosť, no v súvislosti s praktickou výukou metód a techník výskumu v záujme ďalšieho odborného rastu nemožno zanedbávať ani terénny výskum a vedeckú prácu. Počnúc školským rokom 1992/1993 pracovníci katedry spolu s vybranými študentmi začínajú s výskumom spôsobu života a kultúry Ponitria. V počiatočnom období bude zameraný na Nitru a jej bezprostredné okolie. Pre potreby koordinácie vedeckovýskumnej práce je na katedre vedeckovýskumný pracovník. Výskum Ponitria bude pre študentov zdrojom poznatkov a materiálov pre seminárne práce, práce ŠVK (ŠVOČ) i vypracovanie diplomových prác. Katedra by ním mala prispieť k lepšiemu spoznaniu subregiónu, ktorému doteraz nebola venovaná z hľadiska našej vedy adekvátna pozornosť.

Pre potreby výuky, výskumu a spracovania získaných materiálov je už katedra vybavená fotografickými aparátmi, magnetofónmi a diktafónmi, videotechnikou a personálnym počítačom. Začali sme s budovaním vlastného archívu písomnej dokumentácie, fotodokumentácie, videokaziet, audiokaziet i gramofónových platní.

Nevyhnutným predpokladom chodu katedry je seminárna knižnica. Ťažšie získavame staršiu odbornú literatúru, okrem darov od súkromných osôb nám v tomto smere pomáha najmä EÚ SNM v Martine, NÚ SAV a ÚHV SAV v Bratislave. Mrzí nás, že naše prosby

adresované MS v Martine zostávajú napriek prísľubom bez výsledného efektu. Domnievame sa, že pochopenie nájdeme u členov SNS, v múzeách a aj touto cestou prosíme o duplikáty národopisných knižných publikácií, časopisov a zborníkov.

Treba veriť, že vložené investície nám naši mladí kolegovia - bakalári aj učitelia, vrátia aj s úrokmi. Nielen množstvom materiálov z výskumov z celého Slovenska, ale hlavne šírením a rozvíjaním našich národných kultúrnych tradícií v kultúrnych inštitúciách, školách i mimo nich.

Predstavy o novom pracovisku sa realizujú tak rýchlo, že nemôžeme byť nespokojní. Pri riešení problémov sa snažíme spoliehať sa na seba a v zhone sa určite dopúšťame chýb. Dúfajme, že v nich nájdeme poučenie a do povedomia verejnosti sa nedostaneme ako zlá katedra.

Škola ľudovej kultúry

Marcela Čížová

Myšlienka založiť Školu ľudovej kultúry (ďalej ŠLK) vznikla v martinskom skanzene, kde sa konali pracovné tábory Stromu života. Mladí ľudia, účastníci táborov prejavovali hlboký záujem o práce, ktoré v skanzene vykonávali. Prirodzene, začalo ich zaujímať, čo je to ľudová kultúra.

Odpoveď na túto otázku dostávali sčasti od organizátorov táborov v programe nazvanom "Pohyby ľudovej kultúry". To im však nestačilo.

Preto autori myšlienky Ing. Peter Jančura a jeho manželka Ing. Klára Jančurová realizovali svoje predstavy založením ŠLK. Pôvodnou myšlienkou bola séria kurzov pre občanov nad 17 rokov so zameraním na šírenie vedomostí o kultúre ľudu Slovenska.

Prvý kurz bol za pomoci SNM v Martine, denníka Smena a Združenia klubov Stromu života zrealizovaný v Múzeu slovenskej dediny Martin v dňoch 18.8. - 26.8.1990.

Obsahom kurzu boli prednášky odborných pracovníkov SNM Martin, oboznámenie sa s materiálnou i duchovnou kultúrou z prednášok, ale i priamym dotykom. Vekové zloženie bolo rôznorodé od najmladšej 16 ročnej účastníčky až po 60-ročného dôchodcu. Program bol zostavený s citom, pretože vychádzal z dlhoročných skúseností inštruktorov ZKSŽ. Prednášky v SNM vystriedali ukážky ľudových remesiel (od košíkárstva až po tkanie na krosnách - ktoré si účastníci vyskúšali). Večerný program vyplňal folklór. Cez piesne a tanec vyvrcholil celý kurz v rekonštrukcii ľudovej svadby uskutočnenej v MSD Martin.

Na kurze sa stretli ľudia blízki si svojimi záujmami, preto sa i naďalej stretávali v klube ľudovej kultúry, kde rozvíjali svoje doterajšie skúsenosti a remeselné majstrovstvo.

Spomeniem niektoré z doterajších akcií:

1. Stretnutie v Ružomberku - SPŠT - prehliadka textilných techník
2. Predvianočné stretnutie - pečenie perníkov
3. Stretnutie v Pezinku - návšteva u keramikára

Medzitým sa k nám MSD Martin obrátilo chrbtom. Museli sme pre ŠLK hľadať novú základňu. Podarilo sa nám zakúpiť usadlosť v lazovne osídlenej osade Zaježová, okr. Zvolen.

V mesiacoch júl a august roku 1991 sa tu uskutočnil 2. ročník kurzov ŠLK. Na oboch kurzoch sa účastníci oboznámili s fenoménom ľudovej kultúry, vlastnoručne si vyskúšali mnohé remeslá, ktoré sa nám v Zaježovej podarili zrealizovať. Nezabudli sme ani na duchovnú kultúru.

Na kurzoch boli opäť účastníci rôznych vekových i profesijných skupín. Program kurzov prijímali spontánne a obohacovali ho vlastnou iniciatívou.

Počas zimných mesiacov roku 1991/1992 sme sa pravidelne dvakrát do mesiaca stretávali v Zaježovej. Naučili sme sa pliesť prútené i lubkové koše, z textilných techník sme oprášili zápätkovú techniku a krosienkovanie.

V ústrety nám vychádzajú mnohí ľudoví výrobcovia i tkáčky, ktorí s nami ochotne a zdarma trávia voľné dni, odovzdávajú nám svoju zručnosť a um.

V máji roku 1992 sme prvýkrát pripravili program pre deti zo ZŠ Devínska Nová Ves pod názvom "Dva dni na laze". Deti prijímajú program s ľudovou tematikou s úplnou samozrejmosťou. V budúcnosti popri kurzoch "pre dospelých" bude všetka naša pozornosť venovaná práve im.

V súčasnosti sa stretávame v Zaježovej, kde si budujeme objekt ŠLK. Chceme tu mať kováčsku, drevársku a keramickú dielňu, chlebovú pec, priestory pre krosná (dnes sa už tká na dvoch krosnách), miestnosť na tancovanie.

Popri "Zaježovskom centre" rozširujeme našu činnosť na celé územie Slovenska, spontánnym zakladaním klubov ŠLK. Záujem prejavili i viaceré skanzeny.

Sme vďační niektorým etnografom zo SNM v Martine, ktorí vytrvali a naďalej nám pomáhajú.

Pri zrode bol len nápad zachytiť niečo, čo mizne. Spraviť to tak, aby to nebola komercia. Chceme zachovať - teda preberať a odovzdávať.

Tri otázky pre študentov

Katedre etnografie a folkloristiky sme venovali osobitné číslo Národopisných informácií 1/1991. Od tých čias sa na nej udiali viaceré zmeny. Premenovala sa na Katedru etnológie, obmenila sa zostava prednášajúcich, vznikli nové študijné kombinácie s národopisom, novým potrebám a podmienkam bol prispôsobený obsah štúdia, ba zmenilo sa aj sídlo katedry - presťahovala sa na Gondovú 2. Študentom piateho ročníka (študijný ročník 1988 - 1993), ktorí všetky tieto zmeny zažili a pocítili na vlastnej koži sme položili tieto otázky:

1. Čo vás priviedlo k štúdiu národopisu?
2. Ako štúdium splnilo vaše očakávanie?
3. Aké sú vaše predstavy súvisiace s profesiou po skončení štúdia?

Z ôsmich poslucháčov 5. ročníka kombinácie národopis - história odpovedali ústne alebo písomne piati.

Katarína Zajícová, Bratislava:

1. Pôvodne som chcela študovať históriu. V tom čase práve otvárali kombináciu história-národopis, a tá sa mi zdala byť ideálna. Jednak si myslím, že oba odbory spolu úzko súvisia, a potom, mala som 20 rokov a zamýšľala som sa nad otázkou, aké sú korene z ktorých pochádzam. Očakávala som, že práve národopis mi dá odpoveď. To bol hlavný dôvod, prečo sa mi táto kombinácia zdala ideálna, a preto som si ju vybrala.

2. Keď som prišla do 1. ročníka, veľmi skoro som zistila že moje predstavy boli trochu skreslené, že národopis nie je len pojem, ale že je za ním živý človek, a najmä veľké množstvo problémov. Tú tradíciu a korene treba poznať, ale teraz sa treba orientovať asi aj na súčasný stav, ktorému viac rozumieme než minulosti. Národopis ma naučil vidieť slovenskú kultúru s jej špecifikami zároveň z nadhľadu, ako súčasť stredoeurópskej kultúry, a tiež ma naučil pozerieť sa inými očami na ľudí. Celospoločenské zmeny sa odrazili aj na našej katedre a cením si, že sme mali veľmi liberálny prístup. Mali sme sa do istej miery preorientovať na individuálneho študenta. Faktom však je, že treba zmeniť koncepciu výuky. Veľa sa už v tomto urobilo, ale ešte veľa bude treba urobiť.

3. Toto štúdium považujem len za základný krôčik, chcela by som študovať ďalej. Myslím si, že nie je správne študovať čiste národopis. Veľmi vítam, že máme kombináciu s históriou. Ja to považujem za úplne základné, pretože bez toho sa národopisár nezaobíde. Chcela by som ďalej študovať buď filozofiu, sociológiu alebo psychológiu, ale všetko so zameraním na etnografiu. Skrátka niečo ďalej robiť so sebou, pracovať na sebe.

Slávka Čorbová, Košice:

1. Ja som sa pre štúdium národopisu rozhodla pod vplyvom svojich starých rodičov. Žili na dedine, takže som mala priamy kontakt s klasickou dedinou, ešte nenarušenou mestom.

2. Spočiatku prišlo akési rozčarovanie. Moja predstava o tom, čím sa zaoberá národopis sa zmenila. Na prvých výskumoch som zistila, že dedina už nie je taká klasická, ale že je tam obrovský vplyv mesta. Bolo to aj isté sklamanie, že ťažko nájsť niečo staré, archaické. Sklamaním bolo aj to, že štúdium bolo spočiatku zamerané na tradičnú dedinu, chýbala v ňom mestská kultúra. Tú máme vlastne až v 5. ročníku, takže naše možnosti skúmať mesto boli dosiaľ obmedzené.

3. Myslím si, že škola je len prvý krôčik a život ukáže, do akých oblastí sa človek dostane - to určí ďalšiu špecializáciu. Či to bude muzeálna práca alebo niečo úplne iné. A tiež si myslím, že najlepšie by bolo národopis spojiť s inými odbormi.

Peter Dinuš, Vysoká pri Morave:

1. Národopis bol uvedený v kombinácii s históriou na druhom mieste. Z toho som logicky usudzoval, že národopis je doplňujúcim štúdiom histórie alebo konkrétnejšie vymedzuje jej obsah. Chápal som to ako vhodné spojenie dvoch prirodzených entít humanitného štúdia histórie a etnika. Moja motivácia k štúdiu tejto kombinácie vychádzala zo širšie, v dimenzii slovanského sveta ponímaného slovenského nacionalizmu. Čiže národopis bol vedľajší, plne podriadený histórii.

2. Nie som ešte na konci štúdia, aby som mohol plne odpovedať na túto otázku. Isté je, že ma uviedlo do "problematiky", umožnilo mi zaujať jasné stanovisko, priviesť ma na cestu nezávislého a kritického prístupu k hodnoteniu národopisnej či etnologickej "vedy", k vlastnému pohľadu na ľud a jeho kultúru.

3. Nemal som žiadne a dosiaľ ich nemám.

Miroslava Babčanová, Borinka:

1. Odbor história a národopis som sa rozhodla študovať preto, že som mala dobrý vzťah k histórii a chcela som študovať hlavne históriu a kultúru nášho národa. Na gymnáziu ma zaujímala architektúra dedín, hradov, historických budov.

Teda na školu ma viac pritiahla história. Informovanosť o národopise, o tom čo všetko obsahuje, študuje, je medzi verejnosťou minimálna, viac-menej žiadna. To už nehovorím o informovanosti o tomto krásnom odbore na základných a stredných školách, kde nie je žiadna, na škodu nielen tejto vede, ale aj nás všetkých, že dejiny a kultúru vlastného národa nepoznáme a ani sa o ňu nezaujíname.

2. Už v 1. ročníku sme celý krúžok začali preferovať národopis pred históriou, ktorú sme začali brať ako druhoradý odbor nášho štúdia. Ja som si chcela po novembri 1989 zmeniť odbor história na anglický jazyk. Nepodarilo sa nám to však presadiť. Myslím si, že kombinácia, ktorú študujeme je náročná čo do rozsahu obidvoch vied, ktoré sú tak rovnocenné, že si vyžadujú celého človeka, teda podrobne sa dá venovať len jednému z nich, ak chcete byť dobrým odborníkom v odbore. I keď skúšky z prehľadu dejín, najmä československých pokladám za dôležité.

Pozornosť k štúdiu jazykov by sa mala zvýšiť. Veľmi mi chýbali prednášky zo svetového alebo aspoň jedného slovanského jazyka. Mali sme totiž len dva semestre nemčiny, čo nám veľmi nepomohlo.

To, čo sa splnilo z mojich očakávaní štúdia sa nedá tak ľahko zodpovedať. Nikto z nás nešiel na tento odbor s nejakými veľkými znalosťami v niektorej oblasti, ktorú študuje národopis. Nemali sme predstavu o tom, čo všetko toto štúdium obnáša, bolo to pre nás niečo celkom nové. Na štúdiu si cením najmä posledné dva ročníky, kedy sa množstvo prednášok, seminárov zväčšilo a rozšírilo o mnohé výberové semináre, ktoré nás veľmi zaujali a obohatili náš prehľad. Výhodou bolo, že od novembra 1989 sme začali mať väčšie styky s ostatnými pracovníkmi v oblasti národopisu (z NÚ SAV a múzeí), ktorí nám prednášali tie témy, v ktorých sú odborníci. Jednotvárnosť prednášok z 1. ročníka, kde nám celé semestre prednášali tí istí prednášajúci, bola tak odstránená.

Na štúdiu mi chýbali prednášky a semináre z etnografie mesta. O meste prakticky nevieme vôbec nič. Myslím si, že etnografia mesta by sa mala brať ako rovnocenná súčasť národopisu. Počas štúdia mi chýbalo viac praktickej výuky. Aspoň polovicu štúdia by sme podľa mňa mali venovať tejto činnosti. S praktickou prácou v oblastiach, kde by sme sa mali po škole zamestnať, by sme mali byť bližšie oboznámení, aby sme sa po nástupe do práce nezačali učiť

všetko odznova. Napr. prax v múzeu v mojom prípade skončila strážením historických exponátov hradu. To nebola prax, na ktorej by som sa ako možno budúci múzejný pracovník niečo naučila. Zaujímavé na štúdiu boli exkurzie, ktoré organizovali pani Paríková a pán Mlynka.

Myslím si, že v štúdiu nám chýbali prednášky o najnovších problémoch, ktoré sa v súčasnosti skúmajú, o informáciách zo sveta z oblasti etnológie. Výnimkou boli niektoré prednášky pracovníkov NÚ SAV.

3. Moje predstavy súvisiace s budúcou profesiou sa odzrkadľujú už na téme, ktorú som si vybrala ako diplomovú: medzigeneračné vzťahy v rodine v meste. Sociálna kultúra a najmä rodina ma zaujali už počas prvej praxe v teréne, kde som sa venovala rodinnému životu reemigrantov z Maďarska na Slovensko. Chcela by som sa venovať téme rodina, no hlavne v meste. Je to téma stále aktuálna a hlavne veľmi rýchlo sa mení. Nevieť presne, kde by som mohla dostať zamestnanie v mojom odbore, no rada by som pracovala v Bratislave. Po štúdiu by som diplomovú tému rada študovala a ak sa bude otvárať ročník postgraduálneho štúdia, rada by som sa na konkurz s touto témou prihlásila.

Ak sa mi podarí zamestnať sa v odbore, budem sa zameriavať na etnografiu mesta. Oblasť sociológie, psychológie sa mi zdá dosť príťažlivá, zaujímavá pre ďalšiu moju prácu. Myslím si, že medzivedecká komunikácia národopisu neuškodí, ale pomôže podávať ucelené poznatky o spoločnosti.

A o to by som sa v ďalšej mojej práci snažila, ak mi to bude umožnené.

Lea Mat'ovčíková - Mišíková, Martin:

1. Nebolo to jednoznačné. Chcela som študovať archeológiu, ale ten rok sa archeológia neotvárala, tak som hľadala niečo príbuzné. Keďže som predtým chodila do folklórnych súborov, nevedela som si predstaviť, čo presne ten národopis bude, ale priviedlo ma to k nemu. Bola to predstava o folklóre a histórii.

2. Nadšenie v prvom ročníku postupne ochabovalo. Možno má na tom zásluhu systém výuky. Ten ktorým sme my prešli sa zmenil, neviem presne aký študijný plán majú teraz prvé ročníky, ale myslím, že náš plán nebol najvhodnejší. Študent sem príde s určitým nadšením a s určitými predstavami. V prvom ročníku sme dostávali základy akési posunuté. Učili sme sa to, čo bolo kedysi a s tým sme šli aj do terénu. Myslím, že práve na praxi v prvom ročníku nastal určitý zlom, pretože tam sme našli čosi úplne iné. Takže vtedy, nastala určitá dezilúzia, ktorá sa už potom ťahala ďalej. Ale nemôžem všetko hodnotiť negatívne. Štúdium mi dalo, a každému dá, asi to, čo si vie zobrať od toho učiteľa. Určite, že keď sa niekto chcel viac niečomu venovať, tak sa mohol, ale hlavne v rámci mimoškolského času. Škola nám dala základ v prvom, druhom ročníku, ale myslím, že v tých ďalších naň dobre nenadväzovala.

3. Som z Martina, kde je Matica, múzeum, skanzen. Najradšej by som si vybrala ten skanzen, pretože tam sa človek dostáva do styku s konkrétnym materiálom. Prípadne by som robila rada niečo v spojení s umeleckou výrobou, to je však ťažko zatiaľ konkrétne hovoriť. V mieste môjho bydliska je na prvom mieste ten skanzen.

Ďakujem za otvorené odpovede. Prajeme Vám, aj prajeme si, aby sa Vám Vaše predstavy splnili, aby ste v dnešnej neľahkej, ale z hľadiska odboru zaujímavej dobe, mohli prispieť k rozvoju našej vednej disciplíny.

Spracovala Zuzana Beňušková

**Za živa vo Florencii, po smrti v nebi.
(Postrehy zo študijného pobytu
na European University Institute vo Florencii)**

Gabriela Kiliánová

Tohto roku sa usmialo na mňa šťastie. V prvom polroku 1992 som dostala štipendium na 4-týždenný študijný pobyt do Florencie, na Európsky univerzitný inštitút. Keď pôjdete do Florencie, kde-ko vám bude prisahať na rôzne ročné obdobia, kedy je mesto najkrajšie. Neverte nikomu len mne: Florencia je najkrajšia v máji. V inom mesiaci som tam síce nebola, ale viem, čo viem. V máji je takým mestom, ktoré svojim názvom sľubuje: kvitnú všetky ruže a obrovské kríky azaliiek. Mestské parky hýria farbami. Namietate, že aj turistami? Tých sa nikdy nezbavíte, sú tam vždy, aj v najnemožnejšie dni. Musíte si ich zarátať do plánu, rovnako ako neustály ruch na uliciach, veľa áut a znečistené ovzdušie. Ale my Slováci, odchovaní na "výbornom" vzduchu, vo Florencii čosi vydržíme.

O inštitúte

Európsky univerzitný inštitút je jedna časť celej siete inštitútov postgraduálnej univerzity Európskeho spoločenstva. Florentský inštitút sa zameriava len na sociálne a humanitné vedy, iné odbory sú napr. v Maastrichte, Bruggách a pod. Inštitút sedí v budove bývalého kláštora dominikánov "Badia Fiesolana" na vršku nad mestom. Že je to prekrásna budova a prekrásne miesto, darmo hovoriť. Má štyri základné katedry: história a civilizácia, sociálne a politické vedy (sociológia, sociálna antropológia a politológia), ekonómia a právo. Na katedrách študujú postgraduálni študenti, ktorí si tu robia trojročné PhD.štúdium, alebo sú vyslaní svojou univerzitou na ročný či dlhší pobyt. Dokopy ich tak býva na jednej katedre vo všetkých ročníkoch okolo tridsať. Vcelku sú to teda malé skupiny. Ľudia sa dobre poznajú navzájom, aj kontakt študentov s profesormi je veľmi úzky.

Na každom kroku človek cíti, že je na bohatej univerzite. Inštitút má výbornú, veľkú knižnicu, s perfektnou službou, počítačovým a iným vybavením. V budove je akademický servis, ktorý vybavuje študentom, študijným pobytom a návštevam všetko - od štipendia, ubytovania, až po základné informácie o meste a ako prežiť bez úhony. Zdvihnutím telefónu v akademickom servise človeku zistia odchody, príchody vlakov, odlety lietadiel, peňažné kurzy, kultúrne programy v meste. Zaštedocú vám to do sluchátka v akomkoľvek jazyku európskeho spoločenstva (angličtina, francúzština, nemčina, španielčina, taliančina, holandsčina). Na záver rozhovoru nezabudnú dodať: ďakujeme vám za telefonát. Skrátka, skoro ako u nás.

K inštitútu patria výskumné pracoviská, ktoré združujú vedeckých pracovníkov na študijných pobytach a profesorov. Vo Florencii sú dve: The European Policy Unit a The European Cultural Research Centre. Do toho druhého zaradili aj mňa. Dostala som k dispozícii písací stôl, počítač a xerox. Nikto odo mňa nechcel nič iné, len aby som si od rána do večera študovala múdre knihy a konzultovala s múdrymi profesormi. Keď som sa navyše objavila na študentských prednáškach a seminároch, ľudia sa tešili z mojej veľkej aktivity a záujmu o univerzitu. A to som ja permanentne trpela výčitkami svedomia, že dosť nerobím.

O profesoroch

Vo Florencii sa nijaký profesor dlho neudrží. Spravidla sa kontrakt uzatvára na štyri roky, môže sa ešte raz zopakovať a zriedkakedy predĺžiť. Väčšina profesorov je teda v inštitúte

najviac osem rokov. Po tomto období sa musia vrátiť na svoju pôvodnú univerzitu alebo samozrejme, môžu si vybrať z ponuky konkurzov, ktoré sa neustále konajú na západoeurópskych pracoviskách. Prísť totiž s kreditom profesora z Florenského inštitútu nie je hocičo. Takéto pravidlá zaručujú vysokú úroveň vyučujúcich. Každý rok sa konajú konkurzy na uvoľnené miesta a vždy je z čoho vybrať: škola má výbornú povest', je v atraktívnom meste a Európske spoločenstvo tiež neplatí najhoršie. Niekoľko konkurzov som mohla sledovať v máji. Išlo o profesorov pre sociálne a politické vedy. Najprv mali prednášku a pohovor s akademickým senátom. Tvoria ho vybraní profesori, riaditeľ akademického servisu, ale aj zástupcovia študentov, ktorých účasť nie je vôbec formálna. Študenti niekedy vyobracajú kandidáta viac než samotní profesori. Po tejto skúške ohňom, ide skúška mečom: profesor má verejnú prednášku na univerzite. Zúčastnila som sa napr. na verejnej prednáške profesora z USA. Jeho téma bola vývoj nacionálnej myšlienky v Nemecku /19. a 20.stor./ Nuž, pán profesor zjavne podcenil úroveň univerzity a jej študentov. Už počas jeho prednesu sa ozývali nesúhlasné reakcie, vo všetkej slušnosti ale neústupčivo sa študenti hlásili s otázkami, doplnkami, no a na záver v diskusii odzneli vyslovene kritické pripomienky aj s odôvodneniami. Myslím, že pán profesor sa riadne zapotil. Konkurz neurobil.

Vo Florencii nijaký prednášateľ svoju prednášku nečíta. Výklady sú voľné, spamäti, najviac poznámky na papieri, do ktorých občas mrkne. Pri prednáškach sa hojne využívajú rôzne grafy, obrázky, projekcie ilustrácií a pod. Skrátka, prednášateľ sa usiluje nielen pútavo rečniť, ale aj oživiť výklad vizuálnymi informáciami. Prednáša sa v dvoch rovnocenných jazykoch: vo francúzštine a angličtine. Ostatné jazyky európskeho spoločenstva má študent a návštevník právo používať pri korešpondencii, v styku s akademickým servisom. Práca na konci štúdia sa tiež môže odovzdať v ktoromkoľvek jazyku európskeho spoločenstva. V praxi však ľudia väčšinou komunikujú anglicky a francúzsky. Hojne sa používa aj taliančina.

O študentoch

Sú zo všetkých kútov Európy. Často sa stane, že sa "dotiahnu" za svojím profesorom. Tak napr. počas môjho pobytu bola na histórii a sociálnych vedách dosť silná skupina španielskych študentov. Samozrejme organizácia univerzity zaručuje, aby neprevládali niektoré národy výrazne. Na druhej strane študenti zo "slabších" krajín európskeho spoločenstva majú trocha prednosť. Pozri príklad Španielov. Ej, čo by som dala za to, keby som sa mohla "ťahať" za nejakým slovenským profesorom. Lebo raz darmo, pri výbere profesori vždy asi viac držia palce "svojim".

Z bývalých socialistických krajín sa vo Florencii vyskytujú početnejšie poľskí a maďarskí študenti. Majú sa totiž za kým ťahať. Na sociálnych vedách prednášajú aj maďarskí aj poľskí profesori. Českých študentov som nestretla a Slovač už vôbec nie. Pritom inštitút poskytuje aj ročné štipendia. Nemožno ich dostať ľahko, ale iste to nie je vylúčené.

Čo ja viem, väčšina študentov tam neštudovala za vlastné. Zohnali si peniaze buď vo vlastných krajinách, od nadácií alebo od čerta-diabla, len aby mohli prísť. Výber študentov je pravdaže prísny. Pohovory sú vo Florencii. Kandidáti sa neprijímajú iba na základe korešpondencie. Pri pohovoroch sa posudzuje odborná úroveň kandidáta a dobrá znalosť aspoň jedného jazyka, druhý orientačne. Niektoré katedry majú preferenciu angličtiny. Odborná stránka je však asi rozhodujúca, lebo som stretla aj študentov, ktorých jazykové znalosti neboli bohvieaké. Počas štúdia má každý študent právo navštevovať jazykový kurz. Platí si ho sám (aspoň si ho viac váži), ale poplatok je schopný zvládnuť zo štipendia. Jazykové centrum poskytne študentovi aj pomoc pri písomnej práci. Pridelí mu rodeného Angličana alebo Francúza, ktorý mu opraví gramatiku aj štýl.

To sme už pri študentských prácach. Na konci každého ročníka obhajuje študent ročníkovú prácu. V máji sa konajú tzv. prezentácie. Študent prednesie svoju prácu. Tiež nečíta alebo len sčasti! Na prezentácii sa zúčastňujú profesori z katedry a študenti zo všetkých

ročníkov. Pred nimi stojí červený a spotený študent, skutočne je vám toho chudáka ľúto. Ostatní ho kritizujú. Najprv profesori, potom študenti. Prezentácie sú tvrdé, ale úprimné. Nejde o to zničiť protivníka. Ide o to, pomôcť kolegovi vylepšiť prácu. Po prezentácii je totiž ešte mesiac na dorobenie. Pravda, za mesiac nedobehnete celoročnú prácu, ak ste sa cez rok flákali. A tak príde neúprosný deň, keď študent musí "June paper" (tak sa v študentskom slangu volajú ročné práce) predložiť. Niet sa už na čo vyhovoriť. Knižnicu si mal, jazykovú pomoc si mal, múdri profesori ti boli k dispozícii. Výskumy si mohol robiť, koľko ti hrdlo ráčilo. Tak buď prelezieš do ďalšieho ročníka, alebo odídeš. Opakovať ročník na postgraduálnej univerzite spravidla nie je možné.

Nemyslím si, že študenti vo Florencii sú iná sorta ako tá naša. Určite, ide o výber postgraduálnych záujemcov. Ale študent je aj tu len študent. Tiež by sa radšej zabával, ako študoval. Sú mu však jasné pravidlá hry, nekompromisné limity i úsilie, ktoré musel do celej akcie vložiť, než sa sem vôbec dostal. Za to na oplátku dostane titul s kreditom, a tým asi lepšie možnosti zamestnať sa. Počas pobytu má k dispozícii také služby a také podmienky práce, že štúdium môže úspešne zvládnuť. Preto si myslím, že dobrý študent od nás, so slušnou znalosťou jazykov a hlavne záujmom o predmet by mohol mať vo Florencii dobré šance. Nepouvažujete o tom?

O výskumnom centre

Starší vedeckí pracovníci, ktorí už na študentov nijako nevyzerajú, ako napríklad ja, nemajú veľmi na výber. Môžu sa tisnúť už len do výskumných centier The European Policy Unit a The European Cultural Research Centre. Najjednoduchšie sa vám to podarí, ak sa prihlásite do rôznych jednoročných projektov, ktoré tieto centrá vyhlasujú. Cieľom projektov je združiť jednou výskumnou témou čo najširší okruh sociálnych a humanitných vedcov z rôznych krajín. Každý projekt vyslovene podčiarkuje interdisciplinaritu a európsku dimenziu. Projekty sa končia konferenciou, prípadne výberovou publikáciou. Člen projektu môže dostať študijný pobyt vo výskumnom centre až na jeden rok. Pobyt musí ukončiť väčšou prácou. Kratšie pobyty sú v zásade možné, ale ťažšie ich dostanete, lebo je o ne väčší záujem. Okrem toho centrá vypisujú miesta pre hosťujúcich profesorov na rozlične dlhé obdobie počas jedného akademického roka.

Už dost' o vede. Pod'me na lepšie.

Hovoriť vám, že Florencia je krásne mesto, nebudem. Nosila by som drevo do lesa. Spočiatku, ba čoby, aj na konci, človek chodí s vyvalenými očami po uliciach, vzdychá nad architektúrou rovnako ako nad peknými ľuďmi v zaujímavých šatách alebo nad kvetmi v kvetinárstvach. (Taliani sú v móde odvážnejší vo farbách. Pod ostrým južným slnkom však človek pochopí, že to má logiku.) Nebudem vám ani písať o galériach. To si prečítate v sprievodcoch. A exaltované výkriky spotených telnatých turistov a turistiek pred najdôležitejšími pamiatkami neviem opísať. To musíte zažiť. Okrem toho ich treba doplniť výkrikmi v národných jazykoch, a to by ste hneď povedali, že som proti Američanom a vôbec nacionalistka. Pod'me teda rovno na vec.

Florencia má ešte aj iné lákadla, ktoré ju robia druhým najkrajším mestom na svete. (Prvé je, ako každé malé dieťa vie, Bratislava. Nanajvýš pripustím, že pre niekoho Bystrica a pre Čuva Levoča, ale ďalej už nepopustím.) Napríklad také jedlo. Kto ma pozná, dobre vie, že riadny obed mi zjasní celý deň a hlad ma vedie k melanchólii. Nuž môžem vám prezradiť, že vo Florencii v žiadnom prípade do melanchólie neupadnete. Také cestoviny. Majú tisíc názvov. Radšej ich ani nevyslovujte, lebo sa hneď prezradíte. Predsa každý vie, že toto nie je

pasta a sciuta ale tortellini a iba najväčší trpák nazve toto raviolli. Preto vám radím, v univerzitnej jedálni najlepšie pochodíte, keď kuchárke povie: Come se dice questo qua? (Ako sa toto volá?) Potom po nej zopakujete a je jasné, čo chcete. Okrem toho si vás vážia, aký ste učelivý. V opačnom prípade dostanete na obed tri rôzne druhy šalátu. To sa mne stalo, keď som bola moc múdra a sama som si objednala. Vtedy som trocha aj do melanchólie upadla. Po tejto skúsenosti som bola radšej už signora Cecchoslovacca, ktorá sa učila taliansky a vždy sa dobre najedla.

Taliansku kuchyňu nevybavíte jedným odstavcom. Po cestovinách ešte len ide hlavné jedlo. Dobré mäská a všelijaké ryby, hojne zajedáme bielym chlebom a kopami šalátu. K tomu pijeme dobré vína, už podľa každého kešene. Tá naša je skôr tak na minerálku. Keď ešte vládzete, a to Taliani vždy, dáte si kus syra, ovocie, zákusok a kávu. To všetko s milým úsmevom v univerzitnej jedálni. Že je to nezdravé? Ja neviem. Všetci pri tom pojedaní vyzerali spokojní a veľmi zdravo. Asi sú to klebety všelijakých suchárov, ktorí závidia Talianom chuť do jedla, chuť na zábavu, chuť do života. O jednej v noci, keď u nás už niet ani živáčka na uliciach, nastáva ešte len to pravé. V meste sú ulice vysvietené, ľudia lížu zmrzlinu, idú na kávu, skupiny chlapcov pískajú po pekných dievčencoch. Na niektorých miestach, trocha bokom od turistických trás, sedia a bavia sa domáci skoro ako z Felliniho filmov.

Na veľké počudovanie Nemcov alebo Holanďanov sa Taliani vždy vozia na pekných autách, pekne sa obliekajú, radi sa najedia v dobrých reštauráciach. Kde na to berú? čudujú sa iní. Asi sú Taliani v tomto ľahkomyselnejší. Skoro ako my. Ale nielen v tom sa s nimi podobáme. V Taliansku sa človek cíti trošku ako doma. Ľudia sú trocha neporiadnici, z ničoho si nerobia až tak veľkú hlavu, che sera, sera! Napriek tomu, že cirkev sľubuje posmrtný život, predsa len, na svete sme len raz. A preto sa zabavme, aj keď na to vždy nemáme.

Na záver

Bolo by lákavé skončiť hymnickými piesňami na Florenskú univerzitu, peť adorácie aké je to inde všetko úžasne, povzdychať nad tým, ako sa u nás nedalo. Lenže aj European University Institute raz začínal. Myšlienka sa zrodila r.1955, 1969 dostala posvätenie a až 1976 bola univerzita oficiálne otvorená. Iste nebolo všetko hneď úžasné ani profesori, ani študenti. Iste na začiatku musela stáť skupina obetavých, pracovitých ľudí, ktorí videli zmysel vo vzdelávaní a v stretávaní ľudí z rôznych kútov sveta. A iste tí prví nemali bohvie koľko peňazí, kým nedokázali ostatným, že celý podnik má zmysel a treba ho dobre podporiť. Exempla trahunt a my predsa nezačíname na zelenej lúke.

"Tovaryša slovenského zážitky a skúsenosti"

Juraj Podoba

Pobyt v zahraničí, v cudzom prostredí vždy prináša nové dojmy, poznatky i nutnosť konfrontovať svoje ustálené skúsenosti, názory i predstavy so skutočnosťami, s ktorými sa človek doposiaľ nestretol. Zvlášť ak je to v krajine, ktorá síce nie je od našej vlasti geograficky veľmi vzdialená, ale vo vývoji a charaktere spoločnosti, v mechanizme jej fungovania existujú v porovnaní so slovenskou spoločnosťou zásadné rozdiely. Takouto konfrontáciou boli pre mňa diskusné stretnutia etnológov zürišskej univerzity, ktorých som sa počas letného semestra roku 1992 zúčastňoval.

Dvadsiateho ôsmeho apríla v podvečerných hodinách, pár dní po mojom príchode do Švajčiarska som sa zúčastnil pracovného stretnutia profesorov, asistentov i viacerých študentov Etnologického seminára Univerzity v Zürichu, kde mám počas letného semestra 1992 prednášať. Na toto stretnutie som prišiel preto, aby som sa oficiálne predstavil a zároveň zoznámil so svojimi novými kolegami. Noví kolegovia sa však zišli, tak ako každý utorok večer, za úplne iným účelom. Ich stretnutie vyvolala skutočnosť, že v Seminári sa vytvorilo nové miesto riadneho profesora, o ktoré sa uchádzal značný počet záujemcov z rôznych krajín. Profesori, asistenti i študenti Etnologického seminára sa zišli, aby zhodnotili pracovné výsledky jednotlivých uchádzačov a diskutovali o vhodnej osobe svojho budúceho profesora.

Stretnutie viedol mladší z oboch profesorov Etnologického seminára, patrilo mu však iba úvodné slovo. Diskusiu k hodnoteniu jednotlivých adeptov otvoril vždy jeden z asistentov, ktorý stručne predstavil uchádzača, prečítal z predložených materiálov základné údaje z jeho životopisu, predovšetkým údaje o vzdelaní a profesionálnom pôsobení. Ďalej niekoľkými vetami oboznámil prítomných s publikáciami, ktoré adept predložil. Nešlo iba o zoznam publikácií, záujemci o profesúru poskytli priamo knižné publikácie a separáty štúdií, takže každý účastník rozpravy mal možnosť vopred do nich nahliadnuť. Potom začala diskusia, v ktorej mohli otvorene vysloviť svoj názor všetci prítomní, nevynímajúc ani študentov, čo títo aj veľmi aktívne využívali. Treba povedať, že ich pripomienky boli nielen často dosť ostré, ale aj konkrétne a premyslené. Najaktívnejší však boli asistenti, predovšetkým tí mladší. Diskusii dominovala obyčajne polemika dvoch asistentov, v ktorej jeden vyzdvihoval pozitíva predložených odborných prác (prípadne iba jednej z nich, ktorú čítal), a druhý asistent oponoval, hľadal v prácach uchádzača alebo priamo v jeho profesionálnom pôsobení problematickejšie, slabšie či dokonca sporné miesta. Do tohto dialógu potom rôznou mierou vstupovali ostatní účastníci diskusie. Profesori zasahovali do diskusie sporadicky, väčšinou iba vtedy, keď sa stala kontraverznejšou, alebo uviazla na nejakom marginálnejšom probléme. V takýchto situáciách vynikal hlavne starší z oboch profesorov, ktorý niekoľkými lakonickými, ale vždy výstižnými poznámkami komentoval sporné názory a pripomienky, ktoré odzneli. Hodnotenie predložených vedeckých publikácií uchádzačov o profesúru nakoniec vyústilo do všeobecnej rozpravy o tom, aký typ profesora momentálne potrebuje Etnologický seminár. A samozrejme o vlastnostiach, ktoré by ho mali charakterizovať.

Celkove priebeh seminára od našich odborných diskusií odlišovalo to, že o slovo sa hlásil iba ten, kto mal aj čo povedať. A povedal to stručne a jasne, priamo k veci, bez dlhých rétorických cvičení. Pre mňa bolo veľmi zaujímavé sledovať, ako boli v diskusii rozdelené "úlohy" medzi jednotlivé vekové skupiny prítomných príslušníkov akademického spoločenstva. I keď aktivita v rozprave pochopiteľne súvisela aj s mentálnym založením jej

jednotlivých účastníkov, a ich momentálnym záujmom do nej vstupovať, počas jej trvania bola čitateľná funkcia týchto skupín, pričom sa navzájom dopĺňali. Motorom diskusie boli mladší asistenti. Boli najaktívnejší, mali najviac či už kritických alebo apologetických pripomienok, najjasnejšie sa usilovali formulovať nielen odborné problémy, ale i požiadavky na budúceho profesora Etnologického seminára. Starší asistenti vstupovali do diskusie sporadickejšie, vnášali do nej stručnejšie, premyslenejšie, koncepcne vyzretejšie myšlienky. Nie tak študenti, ktorí vystupovali veľmi často (samozrejme nie všetci, boli aj takí, ktorí za celé dve hodiny nepovedali ani slovo), obyčajne aj s dosť ostrými formuláciami. Za nimi bolo cítiť veľkú náročnosť, ktorú kladú na svojich univerzitných učiteľov. Táto skupina pôsobila na mňa dojmom strážcov, ktorí bedlivo sledujú regulérnosť otvoreného konkurzu o miesto profesora a sú schopní dať otvorene, často veľmi jasne najavo svoju nespokojnosť s priebehom diskusie alebo s úrovňou toho-ktorého uchádzača o miesto profesora. Obaja profesori sa chvíľami tvárili, akoby sa ich celá záležitosť vôbec netýkala, nechávali veci voľný priebeh. Do diskusie vstupovali iba v určitých momentoch stručnými a výstižnými poznámkami a nenásilne ju tak usmerňovali, alebo uzatvárali jej jednotlivé časti.

Zaujímavý bol aj spôsob hodnotenia predložených prác a vedeckej orientácie jednotlivých uchádzačov o profesúru. Pozitívne boli hodnotení predovšetkým tí etnológovia, ktorí sa neorientovali iba na jednu problematiku alebo tematicky blízku skupinu problémov, ale ktorých vedecké záujmy obsahovali široké spektrum problémov a tém, ktorí realizovali dlhodobé terénne výskumy v rôznych krajinách, v rôznych spoločnostiach. Pozitívne boli prijímané práce, ktoré nezostávali pri opisnej analýze určitých kultúrnych a sociálnych javov, ale ktoré sa cez ich analýzu a porovnávanie dopracovali k hlbšiemu pochopeniu vzťahov v spoločnosti a širších spoločenských procesov. Od vedeckých prác budúcich profesorov sa očakáva aj ich teoreticko-metodologický rozmer na pozadí dôkladných, dlhodobých stacionárnych výskumov a formulovanie vlastných téz a teoreticko-metodologických modelov. Pozitívne je tiež hodnotené zameranie autora na publikovanie prác nielen akademického (vedeckého) charakteru, ale aj prác oslovujúcich širšie publikum a podnetne sa vyjadrujúcich k riešeniu páľčivých problémov dneška.

Celé podujatie na mňa pôsobilo dojmom dobre zohratého orchestra, kde každý má svoj part, ktorý sa usiluje čo najlepšie zahrať a výsledný súzvuk celého telesa smeruje k určenému cieľu. Tým bol v tomto prípade výber najschopnejšieho a najvhodnejšieho spomedzi ostatných, nepochybné tiež schopných a vzdelaných etnológov.

Čitateľ týchto riadkov sa teraz možno pýta, prečo vlastne píšem o jednej z mnohých pracovných diskusií kolegov z Univerzity v Zürichu. Robím to predovšetkým kvôli poučeniu, ktoré vyplýva z porovnania vedeckej atmosféry na tejto univerzite a spôsobu vedenia diskusie príslušníkov jej akademického spoločenstva a našich pomerov. Pomerov, v ktorých de facto neexistuje otvorené, verejné objektivizované hodnotenie pracovných výsledkov a odbornej spôsobilosti uchádzačov o vedecké tituly a funkcie, čoho smutným obrazom je, napr. aj nevyhovujúca úroveň obhajob dizertačných prác. V ktorých neexistuje ani skutočné recenzné posudzovanie publikovaných vedeckých prác a diskusie o ich úrovni a prínose pre vedecké poznanie. Myslím, že úroveň vedy u nás i úroveň jej mnohých predstaviteľov by bola na podstatne vyššej úrovni, keby verejné diskusie, podobné tej v zürišskom Etnologickom seminári, existovali aj na našich univerzitných a akademických pracoviskách.

Plat riadneho profesora na západoeurópskych univerzitách predstavuje sumu, z ktorej sa východoeurópskym intelektuálom, odchovaným na almužne od komunistického štátu môže zakrútiť hlava. Je to ale plat zaslúžený, založený na dlhoročnej práci, podloženej kvalitným vzdelaním a obhájený v otvorenej, kritickej, často až tvrdej diskusii príslušníkov akademického spoločenstva Univerzity. V Zürichu to umožňujú otvorené, demokratické pravidlá hry a kritické oko profesorov, docentov, asistentov aj študentov príslušnej univerzity.

Basel 1. mája 1992

Postrehy z 2. konferencie Európskej asociácie sociálnych antropológov.

Regína Vidová

Keď som si pred dvoma rokmi v druhom čísle Národopisných informácií prečítala príspevky dvoch kolegov o účasti na 1. konferencii Európskej asociácie sociálnych antropológov (EASA) v portugalskej Coimbre, veru som im úprimne závidela. Zdalo sa mi úžasné byť na stretnutí, kde sa konfrontujú výsledky výskumov a diskutuje sa o aspektoch antropologického bádania v rôznych krajinách. Ani vo sne ma vtedy nenapadlo, že sa aj mne čoskoro naskytne možnosť zúčastniť sa takéhoto podujatia. Len čo som sa dozvedela o tohtoročnom konaní 2. konferencie EASA v Prahe, začal sa môj ani nesený sen meniť na skutočnosť.

EASA bola opäť naozaj veľkorysá. Účastníci z východnej a strednej Európy neplatili konferenčný poplatok a členský príspevok 15 libier a ubytovanie bolo zabezpečené zdarma. Organizácia fungovala perfektne. Promptná kladná odpoveď na moju prihlášku, pozvanie na konferenciu, "The EASA Register" so zoznamom všetkých členov a inštitúcií, s predmetovým a regionálnym indexom a "EASA Newsletter" s programom konferencie, organizačnými pokynmi a ďalšími zaujímavými údajmi - to všetko ma privádzalo do údivu, aké jednoduché a úplne samozrejmé môžu tieto veci byť. Hlavný podiel na zaranžovaní konferencie mal prípravný výbor v Prahe, pod vedením V. Hubingera, pracovníka ÚEF ČSAV, pred ktorým, ako sa hovorí, "klobúk dole".

2. konferencia EASA s podtitulkom "Sociálna antropológia v meniacom sa svete" prebiehala v dňoch 28. - 31.8.1992 v budove Právnickej fakulty University Karlovy v Prahe. Prvá vec, ktorá ma prekvapila počas registrácie, bol počet účastníkov. V hlave sa mi vynorila otázka: "Tak veľa ľudí sa zaoberá sociálnou antropológiou?" Tým moja zvedavosť ešte viac vzrástla a napriek obavám, či budem všetkému rozumieť (komunikačným jazykom bola angličtina, čiastočne francúzština bez tlmočenia), som sa nevedela dočkať prvej prednášky.

Program konferencie sa každý deň skladal z "panelu" k jednej téme a popoludňajších "workshopov", ktoré sa venovali rôznym problémom. Súčasne prebiehalo 7-10 "workshopov", takže v prípade záujmu sa dalo voľne premiestňovať z jednej miestnosti do druhej. Nebolo však možné presne vedieť, kedy beží ten-ktorý referát, pretože priebeh "workshopu" závisel od spôsobu organizácie jeho vedúceho. Najideálnejšie bolo sedieť na celom "workshope" a sledovať všetky príspevky aj s diskusiou. Avšak rôznorodosť záujmu sociálnej antropológie a veľa zaujímavých tém ma nabádalo vypočúť si "z každého rožku trošku". To malo, prirodzene, svoje výhody aj nevýhody.

Antropologický výskum sexuálneho správania a sexuálnych menšín (napr. homosexuálov, mužských prostitútov), dôsledky globalizácie v sociálnej antropológii (referáty k problematike Olympijských hier, vzťahu kultúry a letísk), reakcie na turizmus v Európe a veľa ďalších okruhov ma zvädzalo k myšlienke, že sociálna antropológia je veda bez hraníc. Vyplývalo to z toho, že chápanie našej vedy (etnografie, či etnológie) je, alebo aspoň doteraz bolo odlišné od ponímania objektu výskumu sociálnej antropológie v západnej Európe. V súlade so súčasným vývojom a zmenou v pohľade na náplň našej vednej disciplíny si treba uvedomiť, že aj vyššie uvedené problémy by mali byť v centre pozornosti etnológov u nás. Mnohé postrehy boli nepochybne inšpiratívne. Bohato sa diskutovalo o otázkach etnicity,

nacionalizmu, európskej identity a komunity a lokálnych spoločenstvách. Dva dni trval "workshop" urbánnej antropológie, kde s referátmi úspešne vystúpili aj kolegovia z Prahy - L. Klusáková, M. Moravcová, V. Zástěra.

Väčšina príspevkov na konferencii sa čítala, iba zopár bolo voľne interpretovaných. Tento fakt sa v závere konferencie stal predmetom kritiky. Myslím si, že aj napriek lepšej zrozumiteľnosti a väčšej pútavosti aspoň sčasti voľne komentovaných referátov, nemožno od prednášajúcich z nie anglicky hovoriacich krajín žiadať, aby svoj príspevok nečítali. Niektoré sa opierali o konkrétny terénny materiál, iné sa zaoberali teoretickými problémami. Diskusie na "workshopoch" boli veľmi živé a veľakrát ešte podnetnejšie ako samotné referáty. Celkove som mala pocit, že vedeckosť a odbornosť na jednej strane dopĺňa nekonvenčnosť a priateľská otvorenosť na strane druhej.

Najväčšie zastúpenie na konferencii mali účastníci v strednom veku, veľa bolo aj z mladšej vekovej kategórie. Mám dojem, že aj naši mladí začínajúci vedeckí pracovníci by sa nemali so svojimi vedomosťami za čo hanbiť a mohli by spokojne na takomto fóre vystúpiť. Väčšou prekážkou by mohla byť stále neprekonaná jazyková bariéra. Aj napriek dlhoročnému štúdiu anglického jazyka som mala problémy s porozumením niektorých referátov. V prestávkach medzi jednotlivými prednáškami, ako aj na neformálnej "dinner party" v nedeľu večer všetci plynulo bez viditeľných ťažkostí komunikovali prevažne v angličtine. Viest' bežný rozhovor je však niečo úplne iné ako debatovať o vedeckých problémoch, kedy je nutné perfektne poznať odbornú terminológiu. A to sa dá získať jednak čítaním odbornej literatúry, hlavne však častejším a dlhodobejším stykom so zahraničím. Nesmie však chýbať ani určitá dávka odvahy povedať, aj keď nie celkom správne.

Vždy som bola zvedavá, ako vyzerá poriadna diskusia na širšom fóre, keď sa trochu rozbúria vášne diskutujúcich. Hádam najživšiu odozvu na konferencii mal príspevok D. Z. Scheffela z Kamloops s názvom: "Etika v antropológii Východu a Západu: rozdielne spôsoby, rozdielne pohľady, všeobecné problémy", ktorý odznel posledný deň počas "panelu" o zodpovednosti antropológie voči spoločnosti. Autor na základe skúseností z výskumu v Československu, Rumunsku a bývalom Sovietskom zväze dosť ostro načrtnol rozdiel medzi Východom a Západom z hľadiska spomenutej problematiky. Kým antropológom západnej Európy prisúdil vysokú mieru zodpovednosti voči verejnosti, študentom, vedeckej disciplíne a vláde príslušného štátu, pre strednú a východnú Európu mu zostali doslova slová o žiadnej profesionálnej zodpovednosti a nijakom úsilí byť zodpovedným. Takáto generalizácia vyvolala dosť ostrú a rozsiahlu diskusiu. Proti vystúpili viacerí antropológovia nielen z východnej Európy. Závety autora boli celkovo označené za veľmi zovšeobecňujúce. Teda aj na takomto medzinárodnom fóre sa dá na vysokej odbornej úrovni vysloviť celkom protichodný názor k zvlášť chúlостivej téme taktne a prirodzene.

Nemá význam tu na tomto mieste rozoberať podrobne obsah jednotlivých prednášok a referátov. Dôležité je, že podstatná časť zaujala a priniesla niečo nové pre mňa osobne, ako aj pre celú sociálno-antropologickú spoločnosť. Škoda, že z konferencie nevzide kompletný zborník, ktorý by sa mohol dostať do rúk širšej verejnosti.

Program konferencie oživilo premietanie filmov, audiovizuálnych a video programov, ktoré sú čoraz viac využívaným spôsobom dokumentácie materiálu. Na výstave publikácií sa našlo veľa zaujímavej literatúry, pre nás zväčša cenovo nedostupnej, ktorá by nemala chýbať aspoň v odborných knižniciach.

Na fóre prítomných členov EASA, ktoré bolo posledný deň v podvečer sa hovorilo aj o mieste konania ďalšej, v poradí 3. konferencie EASA. Bude to pravdepodobne v júli roku 1994. Hlavný organizátor je Antropologické múzeum v Oslo, kde sa konferencia uskutoční.

A čo dodať na záver? Som veľmi rada, že už po necelých dvoch rokoch praxe v odbore som mala príležitosť zúčastniť sa konferencie takéhoto významu a rozsahu. Boli to tri vzácne dni výbornej školy a želám ich prežiť každému nielen raz.

Druhá konferencia Európskej asociácie antropológov v Prahe

Ľubica Chorváthová

Po portugalskej Coimbre (1990) sa dejiskom tejto udalosti stala rozpalená letná česko-slovenská Praha. Vďaka tomu sme však nemuseli podstupovať kalváriu s vybavovaním cesty a namáhavú odyseu cez celý kontinent. K príjemnostiam konferencie patrila aj fakt, že všetky náklady spojené s pobytom v Prahe hradila účastníkom z postkomunistických krajín EASA, a tak nás platenie cesty na konferenciu a späť z vlastného vrečka tentoraz finančne nezruinovalo. Vďaka tomu sme sa z Čiech, Moravy a Slovenska zúčastnili v hojnom počte a po Coimbre sme sa vlastne išli stretnúť so starými známymi, i keď počet členov EASA sa medzitým takmer zdvojnásobil (v roku 1990 ich bolo 479, tohto roku už takmer tisíc), o čom sa možno presvedčiť v Registri EASA (The EASA Register 1992, ed. Rolf Husmann, Göttingen 1992, 514 s.). Zdá sa, že počet účastníkov konferencie sa nevyvíjal podľa toho istého koeficienta: v Coimbre ich bolo 450, v Prahe 534. Ale dosť cifier. Kto má na ne chuť, môže si vziať vydanie Registra z roku 1990, distribuovaného v Coimbre a osem čísel EASA Newsletter, ktorý vychádza od roku 1989 (posledné číslo vyšlo v októbri 1992).

Ani v ďalšom texte sa nezaobídem bez porovnávania. Napriek tomu, že príležitosť zúčastniť sa na zahraničnej konferencii je pre nás skôr výnimkou (česť výnimkám), ako pravidlom, mám svoje predstavy o tom, ako by asi mala vyzerat' vedecká komunikácia a čo by malo byť jej cieľom. Z tohto hľadiska boli obe konferencie EASA pre nás zaujímavou konfrontáciou predstáv, a preto sa nevyhnem istej rekapitulácii, ku ktorej ma podnietili i niektoré názory vypočuté v Anglicku. Jedno je jasné, organizátori boli v oboch prípadoch vedení tými najušľachtilejšími myšlienkami, zakotvenými v programe EASA: sprostredkovať širokú spoluprácu a výmenu intelektuálnych hodnôt medzi etnografmi, etnológmi a sociálnymi a kultúrnymi antropológmi, prispievať k zlepšeniu vysokoškolského štúdia sociálnej antropológie atď. Či je však pre tento cieľ nevyhnutné, aby sa na jednom mieste v tom istom čase stretlo také veľké množstvo ľudí, je otázka.

V koncepcii EASA hrá dôležitú úlohu aj moment búrania geopolitických hraníc, ktoré platili do roku 1989. Dáva sa veľká možnosť účasti etnografom z postkomunistických krajín; na pražskej konferencii bolo ešte viac účastníkov Strednej a Východnej Európy ako v Coimbre, ale komunikačná bariéra sa napriek tomu neprelomila. Obávam sa, že táto nespočíva len v neznalosti angličtiny a francúzštiny, ktoré boli oficiálnymi jazykmi na konferencii. Skôr si myslím, že je to následok koncepcie organizovania konferencie. Kým v Coimbre sa všetok program odohrával v dvoch plenárnych sekciách prvé dva dni a v desiatke "workshopov" v posledný deň a pre účastníka z východnej Európy sa dodatočne nedal vytvoriť priestor, iba ak v diskusii, čo sme nevyužili, v Prahe bol počet v jedinej hlavnej sekcii ešte obmedzenejší (cca po sedem referátov v tri dopoludnia), zato však mali dosť priestoru v poobedňajších workshopoch, ktorých konečný počet neviem, pretože niektoré boli zrušené a vytvorili sa iné. Programový bulletin dáva iba približnú predstavu o programe, detaily sa menili na mieste podľa chuti a potrieb účastníkov, čím sa z konferencie stal akýsi happening, spôsobujúci organizátorom nespavosť a neviem si predstaviť, že by sme niečo podobné aj s menším počtom účastníkov mali organizovať u nás doma. Kvantita totiž ostáva kvantitou, čo si uvedomili mnohí účastníci, ktorí sa (napriek faktu, hodnému hlbokkej analýzy, prečo práve na Právnickej fakulte v Prahe nevedia urobiť dobrú kávu?) radšej oddávali priateľským stretnutiam a kacírskym hodnoteniam konferencie v chladnejších kuloároch.

K zlým pocitom prispievali aj vyčerpávajúce horúčavy, fakt, ktorý organizátori nemohli predvídať, ani nijako ovplyvniť. Prispel však k myšlienke, zorganizovať ďalšiu konferenciu v roku 1994 v Nórsku. Návrh je už schválený. Iný bol Grécko. Neprešiel, je tam teplo.

Pražská konferencia EASA už mala byť akýmsi dokladom znovuspojenia štyridsať rokov rozdelenej Európy. Podľa mňa však bola dokladom čohosi inšieho: že spojenie je veľmi ťažká záležitosť, a že napriek tým najušľachtilejším snahám zo strany EASA medzi nami ešte stále ostáva priepasť. Mosty, ktoré sa nekoordinovane stavajú raz z jednej, raz z druhej strany, nemajú dost' pevné základy a okrem jazykovej bariéry stále chýba "vmyslenie" (nechcem povedať empatia, aby to nevyzeralo, že o čosi modlíkame) sa do diametrálnej odlišnosti podmienok vývinu etnografie a etnológie v kontinentálnej Európe a sociálnej a kultúrnej antropológie v anglosaskom svete a ich intelektuálnych kolóniách. V mnohom sa potvrdil aj dojem, že naši západní kolegovia, napriek skvelej erudícii, vedia o nás ešte menej ako my o nich a že ťažko rátať s ich možným záujmom o nás. Následkom neznalosti slovanských jazykov či maďarčiny alebo rumunčiny sa vedomosti o Strednej alebo Východnej Európe prevažne (nie vo všetkých prípadoch) formujú na základe povrchných, nesystematických informácií, navyše chybné generalizovaných. Keďže súčasná sociálna a kultúrna antropológia si ani nekladie za cieľ nejaké systematické pozitivistické ciele a úlohy, vynechanie nejakej geografickej zóny či okruhu problémov ju ani najmenej nevzrušuje. Navyše panuje názor, že to, čo sa v našich krajinách vytvorilo, je zväčša pochybné či diskutabilné hodnoty, a že dávať nejaké recepty, ako tento stav prekonať je ešte diskutabilnejšie, keďže v západnej sociálnej a kultúrnej antropológii sa taktiež patrí o všetkom pochybovať.

Konferencia EASA v Prahe v tomto smere neukázala nijaké východisko z tohto stavu a ani ho vlastne nediagnostikovala, takže mám podozrenie, že jej o to ani nešlo. Škoda.

Na druhej strane treba poznamenať, že výber vystupujúcich v hlavnej sekcii z východných krajín nepredstavoval nijakú reprezentatívnu vzorku, a že v niektorých prípadoch akiste prispel len k ďalšej deformácii predstáv o nás na východe: v paneli Ako sa "vyrába" súčasnosť (The making of the Present) okrem V. Hubingera vystúpil riaditeľ moskovského Ústavu etnologických a antropologických vied N.N.Miklucho-Maklaja Ruskej akadémie vied V.A.Tiškov, predtým dlhoročný riaditeľ ústavu pre štúdium USA a Kanady a z jeho názorov o národnostnej politike v bývalom ZSSR i terajšom SNŠ bolo cítiť, že kým sa jej reprezentanti (a V.A.Tiškov je terajším ministrom pre národy a národnosti) nezobia dedičstva Ivana Hrozného, nemožno očakávať nejaké zmierenie medzi systematicky priamo i nepriamo rozoštvávanými národmi či etnickými alebo konfesijnými skupinami. Za Stalinské peklo sa odvd'áčujú ustavičnými prejavmi neznášanlivosti či krvavými konfliktmi. Je hrozná predstava, že práve V.A.Tiškov na konferencii vystupoval ako hlavný reprezentant z krajín bývalého ZSSR, hoci vôbec nepredstavuje nijakú vzorku myslenia etnografův v týchto krajinách, ale skôr dedičstvo minulosti, ktoré už poznáme.

Chvalabohu, že Tiškov mal i protipól, Igora Krupnika v sekcii Práca s nespútanými celkami (Dealing with Unbounded Wholes), kde v referáte "Bogorazovská záhada" - kontinuita, transformácia a arogancia antropológův akoby hovoril nielen o Bogorazovi Bromlejovi et comp., ale aj o tiškovskom myslení, ktoré v súdnom človeku, čo len trochu poznajúcom národnostné problémy v bývalom ZSSR, vyvolalo obavy z ďalšieho vývoja ich vzťahův. Ďalším referátom v tejto sekcii, ktorá nás mala reprezentovať najviac, bolo uzavierajúce hodnotenie "konvenora", predsedajúceho sekcii, ktorý bol autorom koncepcie i jej realizátorom, Petra Skalnika.

Azda najprínosnejšia bola tretia doobedňajšia plenárna sekcia Prehodnotenie antropologickej zodpovednosti (Reassessing Anthropological Responsibility) pod vedením Vereny Stolcke z Barcelony. V tejto sekcii najväčšiu diskusiu vyvolal referát Davida Zdeňka Sheffela, teraz z Kamloops, Kanada, kde sa vyskytlo generalizované obvinenie etnografův z východných krajín, že slúžili režimu, čo si moji mladší kolegovia v diskusii vyprosili.

Ak sa zamyslíme nad referátmi v tejto sekcii (nie je možné ich vymenovať, prípadného záujemcu odkazujem na programový bulletin), bez ohľadu na to, ako si stanovujeme predmet a ciele skúmania či už v etnografii alebo sociálnej antropológii, zodpovednosť našej disciplíny je obrovská a kolega Sheffel nie je prvý, kto sa nad ňou zamýšľa, ba premýšľalo sa nad ňou i pred veľkou diskusiou v *Current Anthropology* v rokoch 1968-1969. Diskusia inšpiruje uskutočniť už dávnejšie plánovaný rozhovor so Zdeňkom Sheffelom (ktorý v školskom roku 1991-1992 pôsobil jeden semester v Brne) do Slovenského národopisu práve na túto tému.

Podat' obraz workshopov je úloha ťažká. Vymenovaním podľa bulletinu sa nič nevyrieši, takže čitateľovi nejaký celistvejší obraz bude môcť podať len kombinácia viacerých správ u nás prípadne v *Newslettri* EASA. Zásadne treba povedať, že ich počet bol taký veľký, že sa fyzicky skutočne nedalo absolvovať. Bolo problematické stihnúť čo len dva-tri, pretože vládla úplná sloboda, a tak nešli podľa pôvodného programu či poradia, alebo nemali stanovenú dĺžku referátov a diskusie, takže sa nedalo zistiť, kedy bude referát, o ktorý ste mali záujem. Takým spôsobom som kvôli referátu Johna Davisa z Oxfordu, ktorého som chcela bližšie poznať, strávila unavené odpoľudnie, o čo sa spolu s horúčavou pričínili Kirsten Hastrupová a Peter Hervik. Vo workshope Sociálna skúsenosť a antropologické poznanie panovala totiž zásada, "hovor, koľko vládzeš" a na najlepší program na konci už nevyšiel čas. Profesor-neprofesor, John Davis dostal presne 15 minút, a tak rýchlo podal skrátenú verziu toho čo chcel povedať, a kvôli čomu som tam prišla - analýze svadobného obradu v Lýbii v rokoch 1932-1979. Potom som vyčerpaná odišla na diskusiu o marxizme.

Ďalší workshop, ktorý som absolvovala v plnom rozsahu bol venovaný sociálno antropologickým a etnografickým problémom štúdia židovskej spoločnosti. Tu vládla premyslená koncepcia a disciplína v dodržiavaní časového limitu, v presvedčení, že ak má niekto naozaj čo povedať, môže to celkom dobre urobiť aj v krátkom čase. Takýto prístup bol naozaj na mieste, dlhšie verzie možno akceptovať do tlače, pravda, pokiaľ budú dosť zaujímavé.

Účastníkovi bolo naozaj ľúto, že z približne 27 workshopov môže absolvovať len dva, tri, a pritom mu ešte ujdú aj filmové prezentácie, organizované každý deň. Ušlo nám však aj kadečo inšie. Napríklad, že na výstave literatúry, z hojného počtu titulov, sme si mohli kúpiť len málo. Cena kníh sa pohybovala od štyroch do šiestich titulov za náš mesačný plat. Bolo by zaujímavé urobiť prieskum, koľko si kto z nás kúpil. Pokus predat' náš EAS a za zisk kúpiť knihy skončil takmer debaklom a smutnou bilanciou, že západná etnológia a sociálna a kultúrna antropológia je zahľbená do vlastných problémov natoľko, že nemá záujem (neviem, aký zlomok platu našich kolegov predstavovala cena EAS) bližšie sa zoznámiť s výsledkami práce svojich kolegov. Žeby bol na vine len anglický annex, ktorý nevyšiel? Alebo formát EAS? Isté však je, že predaj EAS bol zaujímavou zámienkou oboznámiť sa s postojmi našich západných kolegov ku etnokartografickej metóde: niektorí ju tak otvorene odmietajú, že našu ponuku brali ako hlboké neporozumenie ich vedeckých snažení. Iní pohmkali, EAS si obzreli a išli ďalej. Ako teda postaviť ten most?

Zlý dojem z nepremyslenej akcie, do ktorej som sa pustila za pomoci kolegov napravili Adam a Jessica Kuperovci. Ušľachtilo sa ujali distribúcie zvyšných atlasov v Anglicku a darovali nám do knižnice niekoľko kníh z produkcie Cambridge University Press. V našej knižnici akiste nebudú len ozdobou.

Intelektuálnym zlatým klincom bol okrúhly stôl o marxistickej antropológii. Hoci hlavný prispievateľ, na ktorého som sa tešila, Maurice Bloch z London School of Economics and Political Science, neprišiel, bolo tu čo počúvať. Hlavné referáty mali E.Gellner, C.Meillassoux a Eric Wolf. Hovorili i početní ďalší, ale veľa nepovedali, a už štýl ich vystúpenia nepríťahoval. Zmysel dlhej a kritickej diskusie je asi taký, že sa marxizmu akosi nedarí odzvoniť, i keď o oživovanie mŕtvolu nemá nik záujem. Predstavuje totiž pre liberálne

mysliacich etnológov či sociálnych antropológov isté podnetné intelektuálne možnosti, čo mu dáva impetus existovať ďalej. Pre mňa najzaujímavejšie bolo konštatovanie Erica Wolfa, že podľa neho pre západných intelektuálov ich západný marxizmus, nie ten pestovaný v Moskve pod dozorom UV KSSZ, predstavoval istú kontrolu a donútenie byť čestnejšími. Takže očakávaný kar sa nekonal.

Čo som ešte nespomenula? Že na konferencii sme dostali prvé číslo EASA Social Anthropology/Anthropologie Sociale, ktorého výkonným redaktorom je Jean-Claude Galey a rubriku recenzií má na starosti náš sused André Gingrich z Viedne. Časopis je dvojjazyčný francúzsko-anglický. Budem ho recenzovať v Slovenskom národopise 1/93. Že latinský príhovor rektora KU Radima Palouša vyznel ako dobrý vtip, a tak bol akiste aj myslený; že otvárajúcu, prídlhú prednášku Luca de Heuscha, profesora z Bruselu dobré tri štvrtiny účastníkov nerozumeli a bolo v nej niekoľko zaujímavých momentov o chápaní poslania sociálnej antropológie v modernom svete a zodpovednosti vedca, i keď možno chápanej trošku priveľmi akademicky a abstraktne. Okrem toho bol ešte aj iný okrúhly stôl o ľudských právach a domorodých etnikách, ale nedalo sa zároveň byť na viacerých miestach. Že bol banket, kde sme sa tlačili ako sardinky a okrem toho bolo strašne teplo, a že podaktorí rozumnejší sa radšej motali po krásnych pražských uličkách a za ten čas sa aspoň dobre pohovárali. Že sme nášmu kolegovi Vaškovi Hubingerovi držali palce, aby sa mu ten kolos podarilo zvládnuť napriek zlyhávaniu agentúr, ktoré brali za profesionálnu organizáciu peniaze. Že naši západní kolegovia, ktorí sa do Prahy vybrali aj s úmyslom obzrieť si ju, to vôbec nestačili urobiť a sú rozhodnutí vrátiť sa ta. Dúfam, že nie len ako turisti, hoci turistika hlbším záujmom nie je na prekážku.

**EW function = 1, ale WE function = 0
alebo ako sa stretol Východ so Západom**

Richard Neil Wallace

Keď som sa vracal domov z Prahy mal som ku konferencii niekoľko kritických pripomienok. Tie však vonkoncom neprevládli nad dobrým pocitom z toho, že som sa na tomto podujatí zúčastnil. Zistil som, že sa moje úvahy pohybovali skôr v kategóriách spoločenskej interakcie medzi vedcami ako vo vysoko teoretických úvahách o "odpútaných celkoch" alebo "spútaných včielkach" či iných témach konferencie. To, čo malo byť voľným tokom informácií, bolo tokom plným prekážok. Snaha objasniť sa obrátila vo svoj opak. Človek by si myslel, že účastníci konferencie budú mať dostatok prostriedkov na odhalenie a odstránenie týchto prekážok a pousilujú sa s nimi skoncovať. Kým sa však mnohým to prvé nepodarilo, dostalo sa to druhé do mŕtveho bodu. Mnohí ľudia prišli na konferenciu predniesť svoje referáty, teda len preto, aby boli vypočuté, mnohí si prišli vypočuť iných, ale tých, čo prišli i prednášať i vypočuť si iných, bolo minimum.

Keď som premýšľal o konferencii, zakaždým mi prišla na um len otrepaná fráza, o ktorej sa už napísalo priveľa - po roku 1989 taká známa téma stretnutia Východu so Západom. Preto som tento problém sformuloval do málo použíwanej rovnice, ktorý odzrkadľuje tento jav a po určitom dopracovaní by z nej malo byť jasné aj naopak, ako je to so stretnutiami Západu s Východom. Výsledky bohužiaľ nie sú rovnaké:

EW funct= 1, ale WE funct=0

Pražské Staré mesto bolo pre stretnutie Východu so Západom výborným miestom. Západniarom sa páčilo nádherné mesto a Východniari si mohli dovoliť tam cestovať. Západní účastníci vnímali starú Prahu ako Východ, a ja po pobyte v Bratislave ako Západ.

Napriek tomuto styčnému bodu tu boli veľké rozdielnosti. Najskôr niekoľko príkladov na ozrejmienie, ktoré si určite dobre zapamätali účastníci z Východu, hoci mnohí Západniari ich možno ani len nezbadali. Väčšina kolegov zo Západu bola ubytovaná vo viachviezdičkových hoteloch v blízkosti miesta konferencie. Ubytovanie pre Východniarov nielenže nemalo hviezdičky, ale miestami ani žiarovky. Aspoň tak to bolo v mojej izbe. Hotel bol asi hodinu cesty od miesta konferencie. Kolegovia zo Západu si mohli dovoliť najesť sa a dožiť si pivo v reštauráciach pražského Starého mesta, a to si kolegovia z Východu nemohli. Nebudem však pokračovať v takomto výpočte, aby som neupadol do náreku, na ktorý ako "čestný občan východnej Európy", ubytovaný zadarmo a oslobodený od registračného poplatku ani nemám právo. Zmieňujem sa o tom iba preto, aby som ukázal, že rozdiely v ekonomickom zázemí viedli k znevýhodneniu. Takto oddelení nemohli sa účastníci z východnej Európy spoločensky stykať na tej istej úrovni ako ich západní partneri.

Takéto pocity ma ovládli, keď som sa uprostred veľmi príjemnej a zaujímavej nočnej diskusie s istými Nórmami a Nemcami musel zdvihnúť, aby som chytil posledné metro. Keď ma skupina pozvala na ďalšiu návštevu do klubu, musel som po rýchlom prerátaní cien nápojov a taxíka v pražskom Starom meste odmietnuť. Boli pre moje vrecko neprijateľné. Rozdiely vždy existovali a budú existovať. Nemá zmysel ponosovať sa na ne. Ale nebolo by lepšie urobiť takúto konferenciu na mieste, kde by všetci, bez nejakého násilného rovnostárstva mali aspoň približne rovnaké možnosti?

Ďalšou prekážkou bol jazyk. Západní účastníci boli so svojím anglickým esperantom vo výhode. Francúzština ako druhý konferenčný jazyk na dorozumievanie slúžila málo, čo by sa dalo usudzovať z nepočetného publika na francúzskych referátoch. Najst' riešenie je veľmi ťažko, a tak sa to Západniarom mohlo zdať rozumným, avšak ak zväžíme, koľko ľudí rozumie po francúzsky a koľko poľských, ruských, ukrajinských, slovinských, chorvátskych, srbských, slovenských a českých účastníkov a potenciálnych členov EASA sa vzájomne dorozumievalo v slovanských jazykoch, nemal by sa ďalším konferenčným jazykom stať niektorý zo slovanských jazykov?

Bariéra medzi Východom a Západom existovala aj v subtílnejších polohách. Individuálne správanie a pocit sebaistoty sú, samozrejme, u každého človeka rozdielne. Aj napriek tomu bude asi čestnejšie povedať, že sebaistota účastníkov zo Západu bola oveľa zjavnejšia.

To sa odzrkadľovalo nielen v prednesených referátoch, ale aj v rozhovore. Ťažkosti s angličtinou neboli jedinou prekážkou, bol to tiež pocit, že sú chudobnými hosťami na večierku u bohatých príbuzných.

Na jednom z workshopov pod názvom "Svetonázor, moc a ekonomika v postkomunistických premenách" (Worldview, Power and Economy in the Post-communist Transition) sa na Východ pozerali spoločne Východniari aj Západniari. Ako dnes si pamätám dvoch poľských bádateľov, ako sa s vypätím všetkých síl usilujú predniesť svoj referát. Museli sa pri tom cítiť, ako keď žiacka skúšajú pred tabuľou. Bulharskú kolegyňu časový limit určený západonemeckou konvenorkou workshopu tak zmiatol, že zdecimovala hlavné body svojho referátu, ktorý bol akiste dobrý a prosebnými očami sa dívala na konvenorku, aby jej dožičila ešte dve minúty na zosumarizovanie. Na druhej strane však taliansky účastník robiaci výskum v Poľsku, si mohol materiál sebedovomo položiť na stôl a svoje tvrdenia dokladať mnohými príkladmi. Jeho široký pohľad na "polo-čierny" trh v Poľsku sa zjavne vyžíval v jemnej irónii na účet inžiniera zarábajúceho si po nociach ako izbový maliar a technickej kresličky, pracujúcej ako prostitútka, keď sa o nich vyjadril ako o prejavocho "diskrétneho šarmu" socialistických protirečení. Zdalo sa mi, že sa v tom vyžíval až priveľmi, a že to svedčilo o jeho výskumnej povrchnosti, signalizovanej nedostatkom empatie, ktorá je u výskumníka nevyhnutná. Aj napriek tomu bola jeho analýza zaujímavá.

Konvenorkou tohto workshopu bola nemecká vedecká pracovníčka skúmajúca východonemecký podnik, ktorá mala azda najhorší referát. Tá istá osoba, ktorá skrbливо odmeriavala čas východoeurópskym referujúcim, si dovolila hovoriť dvakrát tak dlho a predložila príspevok o východonemeckej továrni na lampy, výťahy alebo dačo podobné a hocikto s troškou povrchnej znalosti východnej Európy jej takých príkladov mohol dodať, koľko sa mu zachcelo. Starý komunistický riaditeľ východonemeckej továrne na lampy sa ako vajce vajcu ponášal na riaditeľa poľskej továrne na fľašky či vedúceho bulharského kolchozu a ten zasa na riaditeľa rumunskej elektrárne, ktorý akoby z oka vypadol slovenskému riaditeľovi hlinikárne, čo vie každý. Jej Achilovou pätou bola analýza, ktorú možno zosumarizovať asi takto: "Východonemecké továrne sú také neefektívne!" Ako si niečo také vôbec mohla dovoliť? Ako mohla nedať bulharskej kolegyňi viac času? Skrátka, zdalo sa mi, že táto bola len chudobným hosťom pri stole bohatých príbuzných.

V Prahe sa stretli dve tradície. Jedna bola západoeurópska, druhá stredo- alebo kvôli symetrii východoeurópska. Ak si vezmeme ako príklad Britániu, možno povedať, že západoeurópska tradícia bola založená na kolonializme a hľadala si predmet záujmu mimo vlastnej krajiny. Antropológ teda nemal korene v skúmanej krajine a ľudie a bol zjavne odlišný od tých, ktorých skúmal. Pravdepodobne považoval seba a svoju kultúru za nadradenú voči tej kultúre, ktorú študoval. Britský antropológ neskúmal svoju kultúru kvôli ľudovým tradíciám. Jej existenciu viktoriánski Briti vo vlastnom Anglicku popierali. Ľudová kultúra bola podľa nich čosi pre nižšie spoločnosti. Nedostatok "ľudovosti" dal Anglicku jeho identitu v porovnaní s "ľudovosťou" iných kultúr.

Tá druhá tradícia sa zakladala na romantických pojmoch. Bádania sa opierali o ľudové tradície vo svojej vlastnej krajine. To bolo základom kultúrnej identity niektorých národov, napr. Slovákov. Antropológia sa nepustila do štúdia vývinových línií vo vzdialených kolóniách. Namiesto toho sa dobre poobzerala po vlastnom záhumní. Slovensko, Poľsko, Bulharsko nemali kolónie, ale v podstate v 19. storočí boli kolóniami. Aj na prelome 20. a 21. storočia sú tieto rozdiely stále zreteľné a ukázalo sa to aj na konferencii EASA. Západná a stredo-západná Európa aj naďalej pokračuje v požívaní prvého modelu a orientuje sa navonok mimo vlastnej krajiny, kým nová východná a stredovýchodná Európa má stále tendenciu byť zahľadená do seba. Zdá sa, že tento trend bude pokračovať. Dôvodov je veľa. V minulosti to bola najmä Moskva, ktorá podviazala potenciálny vývoj spoločenských vied a mala pod kontrolou cestovanie. V súčasnosti, keď sa postupne uvoľňujú obmedzenia, vystupujú do popredia ekonomické reštrikcie. Kým britský výskumník disponuje niekoľkými stovkami libier na letenku do Zanzibaru vo východnej Afrike, slovenský výskumník má na cestu vlakom do Zemplína niekoľko stovák korún.

Najlepšie zavedené západné inštitúcie patria národnostiam, ktoré si zakladajú na svojom národnom povedomí. Naproti tomu východoeurópske národy sa o svoju identitu usilujú po dlhoročnom stalinskom glaichšaltovaní. Symboly a znaky príslušnosti k národu, hodnoty prislúchajúce k národu a folklór znovu nachádzajú miesto v národnej kultúre. Rozdiely v histórii antropológických tradícií, historicky rozdielne tradície, ekonomické rozdiely, rozdiely v národných prioritách - to všetko mi prebehlo myslou, keď som prechádzal pražskou Právnickou fakultou, kde postávali dve skupiny profesionálov, ktorých spája rovnaké zmýšľanie, avšak svet, v ktorom žijú, ich rozdeľuje.

Prečo je to tak? Usiloval som sa zvýrazniť tieto rozdiely. Najpodstatnejšou otázkou je, prečo sa nepodarilo tieto rozdiely prekonať. Prečo sa skupine vysokokvalifikovaných kultúrnych inžinierov nepodarilo uplatniť antropológiu a preklenúť túto priepasť? Skrátka aby som to zovšeobecnil a pritom bol presný, povedal by som, že som v Prahe u západných antropológov objavil silné ambície, často lepšie metódy terénneho výskumu a užitočnejšie vzory (až na jediný prípad spomenutého workshopu).

Vo všeobecnosti, západoeurópski antropológovia nás obohatili tým, že nám na mnohých príkladoch ukázali mimoeurópske kultúry. Prezentovali sa výbornými výsledkami, ktoré sa môžu ukázať významnými pre svetové spoločenstvo. Východ za nimi zaostáva, ale to je vzhľadom na obmedzené podmienky a priveľkú uzavretosť pred vonkajším vývinom pochopiteľné. Idey boli často skostnatené alebo sformulované polovičato, bez tvorivosti, neboli postavené na novom materiále alebo podľa nových vzorov. (Etnografiu pestovali zväčša ušľachtilí diletanti bez patričného vzdelania a finančných prostriedkov.) Východoeurópski antropológovia sa majú čo zo Západu učiť. Je dôležité, že sú si toho veľmi dobre vedomí, a že robia všetko možné na prekonanie svojich nedostatkov.

Čo sa môžu západoeurópski antropológovia naučiť na Východe? Aké nedostatky má Západ prekonať? Jedným z kľúčových faktorov na západnej antropológii sú vynikajúce individuálne výsledky. A v tom väzí problém. Vynikajúci individuálny výsledok je dobrý a správny, ale vynikajúci kolektívny výsledok môže mať väčšiu hodnotu. Môže obsiahnuť širšie teritórium a môže byť vcelku použiteľnejší. Kým priveľa kuchárov zväčša naozaj polievku presolí, dobre koordinovaný tím môže dať za krátky čas dohromady oveľa cennejší materiál ako jednotlivec, schopný z neho pripraviť len istú časť.

A to je práve to, čo je, hoci s modifikáciami, na východoeurópskej antropológii hodné napodobenia. Päťročnice boli akiste omylom a absurdným spôsobom, ako plánovať vedecký život inštitúcií, ale plánovanie práce ako také, má čosi do seba. Skupinový prístup k danému problému umožňuje využiť rozličné aspekty, pričom sa dá uplatniť viacero prístupov. Viacnásobná kontrola, oprava a schválenie nie sú ničím nemiestnym. Dajú sa lepšie využívať

zariadenia, ktorými je skupina vybavená v zameraní na zbieranie, triedenie a spoločné využívanie, spracovanie a publikovanie materiálu.

Východoeurópska antropológia v minulých štyroch či viacerých desaťročiach pracovala podľa takýchto skupinových plánov. Niekedy to viedlo do slepej uličky, ale rozhodne plánovanie nepatrí do starého železa. Takéto kolektívne prezentácie neboli v Prahe vidno akiste preto, že napriek pražským organizátorom bola táto konferencia v podstate západnou záležitosťou. Jednotlivci predniesli jednotlivé príspevky, ktoré nemohli ospravedlniť nejasné kolektívne témy, a tak zmenšili ich pôsobivosť alebo možnú účinnosť. Myšlienky sa na svojej ceste akosi minuli a navzájom nesúviseli. Mnohí Západniari, ktorí si často nedovideli ani na koniec vlastného nosa, prípadne za hranice vlastného príspevku, sa ťažko mohli poučiť z referátov, v ktorých mali nos iní. Na druhej strane Východniari, ktorí vedia, že sa musia poučiť, dávali väčší pozor a bolo im to na úžitok. Západná antropológia si musí viac všímať vlastné nedostatky a vlastnú neschopnosť, zahalenú do akýchsi ezoterických kultov, kým východoeurópska antropológia sa zas musí oprieť o svoje kolektívne úsilie.

V Prahe sa mohlo zdať, že Východ a Západ je na rozličnej úrovni, vďaka faktu, že Východoeurópania skúmajú svoje vlastné národy. Tým, že sa sústreďujú na čosi, pre európske myslenie menej romantické ako sú príslušníci novoguinejských kmeňov, ich status bol nižší. To však vonkoncom neznamená, že je ich práca menej významná. Zachraňovanie dokladov svojej vlastnej minulosti a štúdium svojej vlastnej prítomnosti možno pokladať za nevyhnutnú podmienku skúmania cudzej minulosti a prítomnosti. Variovanie určitej perspektívy je nevyhnutné, avšak výskumník musí mať na zreteli svoju vlastnú spoločnosť, aby vedel správne uvažovať o spoločnostiach cudzích. Azda by sa Západniari mali naučiť tráviť viac času skúmaním svojej vlastnej spoločnosti. To samozrejme neznamená, že by antropológia mala ignorovať ďaleké krajiny, avšak antropológovia pracujúci doma, majú väčšiu možnosť dopracovať sa k presnejším výsledkom.

Bol som šťastný, že som sa mohol zúčastniť na konferencii EASA v Prahe. Nepredniesol som referát. Iba som počúval, pozoroval a položil som zopár otázok. A pritom som sa veľa naučil.

Zoznam autorov príspevkov.

- Zuzana Beňušková** - Národopisný ústav SAV, Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava
- Alexandra Bitušíková** - Vedeckovýskumný ústav regionalistiky pri PF Univ. Mateja Bella, Tajovského 40, 975 49 Banská Bystrica
- Eva Cielová** - interná aspirantka na Katedre etnológie FF UK, Gondova 2, 818 01 Bratislava
- Marcela Čížová** - poslucháčka III. ročníka na Katedre etnológie FF UK Jaroslav Čukan - Katedra folkloristiky, PF, ul. A. Hlinku 1, 494 74 Nitra
- Zdeněk Hanzl** - Ústav etnografie a folkloristiky ČSAV, - Máchova 7, 120 00 Praha 1
- Václav Hrníčko** - Ústav etnografie a folkloristiky ČSAV, - Máchova 7, 120 00 Praha 1
- Lubica Chorváthová** - Národopisný ústav SAV, Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava
- Gabriela Kiliánová** - Národopisný ústav SAV, Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava
- Ján Komorovský** - Katedra etnológie FF UK, Gondova 2, 818 01 Bratislava
- Eva Krekovičová** - Národopisný ústav SAV, Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava
- Elena Mannová** - Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava
- Juraj Podoba** - Národopisný ústav SAV, Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava
- Peter Salner** - Národopisný ústav SAV, Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava
- Verena Schwarz** - poslucháčka Etnologického seminára Univerzity v Zürichu
- Regína Vidová** - Národopisný ústav SAV, Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava
- Richard Wallace** - absolvent štúdia antropológie a anglickej literatúry na Grinnell College, IOWA, USA, t. č. na NÚ SAV
- Florance Weiss** - Etnologický seminár Univerzity v Bazileji

Informácie Národopisných informácií

- Valné zhromaždenie Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV sa uskutoční 14. - 16. septembra 1993 v Banskej Bystrici. Téma konferencie bude "Ľudová kultúra a etnická identifikácia". Vzhľadom na to, že podujatie sa bude konať v priestoroch Pedagogickej fakulty, vítané sú i príspevky zaoberajúce sa miestom národopisu v pedagogickom procese.

- V roku 1992 obhájili doktorské práce:

PhDr. Viera Urbancová, DrSc.

PhDr. Soňa Kovačevičová, DrSc.

Doc. PhDr. Emília Horváthová, DrSc.

PhDr. Viera Gašparíková, DrSc.

Prof. PhDr. Ján Michálek, DrSc.

- Na základe vlastnej žiadosti o uvoľnenie z funkcie riaditeľa NÚ SAV v októbri vystriedal PhDr. Milana Leščáka, CSc. na tomto poste Mgr. Dušan Ratica, CSc.

Týmto číslom sa s funkciou zodpovedného redaktora Národopisných informácií lúči Peter Salner. Veríme, že nie natrvalo. Prostredníctvom nápadov, energie a vynaloženého času im odovzdal kus svojej osobnosti. Ďakujeme.

Redakcia

Národopisné informácie

Informatívny bulletin Národopisného ústavu SAV, Etnografického múzea SNM a Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV. Vychádza neperiodicky pre internú potrebu vydavateľov.

Redakcia: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava

Redakcia:

Peter Salner - zodpovedný redaktor

Zuzana Beňušková - výkonný redaktor

Ingrid Kostovská - redakčná a jazyková úprava

Redakčná rada:

Mojmír Benža, Ľubica Droppová, Jaroslav Čukan, Mária Halmová, Ľubica Chorváthova, Milan Leščák, Peter Maráky, Katarína Popelková, Zita Škovierová

Náklad: 300 kusov

Bulletin je nepredajný a bez povolenia vydavateľov sa nesmie rozširovať.